

BİLİM ve SANAT

51

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/MART – 1985

(KDV Dahil) 250 TL.

TÜS
YAŞAMIN
ÖZNESİ
İNSAN

basın.yayın.dağıtım
pazarlama
ÖZKAYNAK

Çocuğun:

Duygu, imge dünyasını kucaklayan,
bedensel ve tinsel gelişimini gözetken,
içerik ve biçim açısından nitelikli,
özgün bir yaklaşım.

Özkaynak Yayın Yönetmeni
Sezai Kaynak

Dünya Çocuk Klasikleri Dizisi

1. Yaşlı Balıkçı ve Kırmızı Balık (A. Puşkin)
2. Çocuklar İçin Öyküler (L. Tolstoy)
3. Yaz Masalları (Eno Raud)
4. Halk Masalı, Alyanuşka ve Küçük Kardeşi İvanuşka (Anonim)
5. Kar Beyazı ile Gül Pembesi (Grim Kardeşler)
6. Yumak (Walt Disney)

Her Kitap 200 T.L.
Toplu isteklerde %25 indirim.

SEVİYELİ İŞ

SAGLAM İRAZANÇ

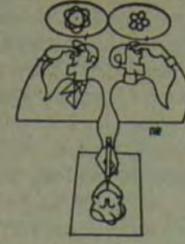

SÜPER PEŞİN PRİM

Öğretmen, öğrenci, emekli,
tüm kitapseverler gelin tanışalım

Sümer Sok. 8/5 Kızılay – ANKARA
TEL: 29 83 63

TÜRKİYE'NİN HER YERİNDE TEMİNAT KARŞILIĞI TEMSİLCİLİKLER VERİLİR.

YAŞAMIN ÖZNESİ: İNSAN

"bilgiyi sınırlayarak imana yer açtım."

Alman klasik idealizminin kurucusu Immanuel Kant'a ait olan bu söz, aynı zamanda, Kant'ın felsefe alanında sözcülüğünü yaptığı 18. yüzyıl Alman egemen güçlerinin topluma ve dünyaya bakışlarındaki kabalık, tutarsızlık ve güçsüzlüğün kanıtı sayılabilecek en "özlü" seslendirme olarak kabul edilebilir. Aynı felsefenin, yaklaşık 200 yıl sonra dünyanın ülkemizi de içine alan önemli bir bölümünde bu kez yüksek bir kitle iletişim teknolojisiyle sahip olduğu yayılcı etkisi, çağımızın kalıcı kazanımlarına karşın zaman zaman dramatik çelişkileri yansıtacak boyutlardadır.

Gariptir fakat anlaşılmasız değildir: İnsanlığın sınırsız güç kaynaklarının doruklarından imbiçlenen çağdaş teknolojinin birbirine taban tabana zıt kullanımına örnek oluşturan işlevselliklerinin çatallaştığı yönler; insanın sonsuz yaratma ve gelişme ufku ile yine insanın dipsiz cehalet uçurumları... Bilimin, bilimsel bilginin bilim dışı ile öteden beri varolan çekişmesi... Dünyamız bu çekişmenin alanıdır. İnsanlık, kendinde sınırsız varolan erdemlerin ve güçlerin dinamiğinde tarihin tekerleğini döndürecek aydınlık yolculuğun ustasıdır. Tarihin yaratıcısı, tarihin kurucusu insan olmuştur.

Tarihin ve yaşamın öznesidir insan, insan emeği, insan yüceliği... Bilim ve Sanat, 51. sayısını yüce insan varlığına selâma ayırmaktadır. Bu bağlamda, 5. yıl – 50. sayımızı gerek mektuplarıyla, gerekse sözlü olarak kutlayan okuyucularımızı dostlukla ve sevgiyle selâmlıyoruz...

- SAVAŞ DA YARGILANIR 4 Mahmut DİKERDEM
CENEVRE GÖRÜŞMELERİNDE SOVYET-AMERİKAN POZİSYONLARI 6 Haluk GERGER
AFFIN ANAHTAR SORUNLARI 8 Bahri SAVCI
BİR CEZA AVUKATININ ANILARI "Hatamızı nasıl düzelteceğiz?" 10 Erşen SANSAL
LATİN AMERİKA'DA YAZMAK 12 Maria Vargas LLOSA Çev.Kerem KURTGÖZÜ

- SANTIAGO TRENİ 17 Hasan HÜSEYİN
Gözden Irak, Yüreğe Yakın...
OKYANUSUN ÖTESİNDE BİR SICAK ÜLKE: MEKSİKA 18 Yasemin ÇONGAR
LATİN AMERİKA KÜLTÜRÜ YA DA ÖFKE VE LİRİZM 22 Ahmet TELLİ
"Abdi İpekçi Gibi Bir Kurumun, Yok Edilmesinin Önemi Yaşandıkça Kavranacak" 25 Rafet GENÇ
Oktay Arayıcı'nın Anısına YAŞARKEN YAŞATMAK 26 Yılmaz ONAY
M.HACIHASANOĞLU OYUNLAR DA YAZDI 27 Kemal ATEŞ
BİLİMSEL TEKNİK DEVRİM VE EKONOMİK TOPLUMSAL YAPILARIN GELECEĞİ 28 Serol TEBER
ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİNİN TARİHSEL SÜRECİ: 1908-1971 30 İ. Hakkı BARKAN
F.ALMANYA'DAKİ İŞÇİLERİMİZ, ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ İÇİN NE DÜŞÜNÜYÖRLER? 33 Sami ÖZKARA
PERSEPOLİS KİTAPLIĞINDAN BERLİN MEYDANINA: KİTAP YAKMAK 38 Mümtaz İDİL
BİR GARİP TRT ÖYKÜSÜ 40 Jülide GÜLİZAR
TEŞMİL UYGULAMASI YA DA "SENDİKA SEÇME ÖZGÜRLÜĞÜ!" 41 İsmail AKMAN
KDV KARŞISINDA YAYIN DÜNYAMIZIN KONUMU 42 Oğuz OYAN
KÖLN'DE BİR SANAT OLAYI 45 Yağmur ATSIZ
BİR KİTAP: "ULUSLARARASI İLETİŞİM" 47 Hüsamettin ÜNSAL
MARCEL PROUST VE YARATICILIK 49 Güner ÖZTUNA
KARİKATÜR Ferruh DOĞAN

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Genel Yayın Danışmanı: Güney GÖNENÇ • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: İrfan AYDIN • Yazışma Adresi: Sümer Sok. 36/1-A Kızılay – ANKARA, Tel: 30 28 16 • Posta Çeki No: 12526-1 • İstanbul Temsilcisi: Dikna S. ERDEN • İzmir Temsilcisi: Tamer ÖNLÜ, Tıbas İşhanı 5/506 Konak, Tel: 14 86 08 • İzveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN, Box 38045, 10064 Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞTAN, Franken Str. 47 4040 Nuess • Dizi: TEMPO, Tel: 18 34 65 • Film: REPROMAT, Tel: 34 33 50 • Baskı: SÄNEM Matbaacılık A.Ş. • Dağıtım: YETKİN, Tel: 527 60 11 (İst.) • Abone: Yıllık 2200, Altı Aylık 1200 TL / Avrupa: Yıllık 40 DM, ABD (Uçakla) 30 Dolar, Avustralya: 35 Avst. Doları.

Savaş da Yargılanır

Mahmut Dikerdem

(Bu yazı barış için onurlu bir uğraş veren oğlum Mehmet Ali Dikerdem'e armağan edilmiştir).

İçinde bulunduğumuz yılın ilk günlerinde Londra'da benzeri ne sık rastlanmayan nitelikte bir davanın duruşması yapıldı. Dünya barışını koruma yolunda harcanan yoğun çabaları gözardı etmekte yönetimden geri kalmayan basınımız ne bu mahkemeden ne de dört gün süren duruşma boyunca incelenen konulardan söz etmek gereğini duymadı. Oysa uluslararası hukuk literatürüne "Londra Mahkemesi" adıyla mal olan mahkemenin çalışmaları tüm dünya halklarını ve belki de en başta ülkemiz kamuoyunu yakından ilgilendiriyordu.

3-6 Ocak 1985 günlerinde, İrlanda'nın eski dışişleri bakanlarından ve 1974 Nobel Barış Ödülü ile 1977 Lenin Barış Ödülünün sahibi Sean Mc Bride'in başkanlığında toplanan ve üç hukukçu ile iki bilim adamından oluşan uluslararası mahkemenin önüne getirilen davanın konusu "Nükleer savaşın ve NATO ile Varşova Paktlarının savaş stratejilerinin uluslararası hukuk kurallarını ihlâl edip etmediği" idi. Londra Mahkemesinin kurulması girişimi "Nükleer Silahsızlanmayı Savunan Hukukçular" Derneği ile İngiltere'nin iki büyük barış örgütünden biri olan "Nükleer Silahsızlanma için Kampanya (CND) tarafından üstlenilmiş, çok sayıda barış örgütüne de desteklenmişti. Mahkeme 10 Batılı ülkeden 37 uzmanın ifadelerini dinleyerek,

nükleer bir savaşın tıp ve çevre sağlığı bakımından etkileri, nükleer silahların türleri ve nükleer savaşın moral ve yasal sonuçları üzerinde bilgi topladı. Çağrılan tanıklardan Sovyet profesörü Tahir Tahirof'a İngiltere Hükümetince giriş vizesi verilmediğinden ifadesi alınmadı. Her tanığa yazılı ya da sözlü ifadesinden sonra mahkeme heyetince sorular yöneltildi. Duruşmanın görüntüleri banda alındığı gibi tanıkların ifadelerinin tümünün kitap halinde yayınlanması kararlaştırıldı.

Londra Mahkemesini geçmişteki benzerlerinden ayıran bir özelliği hemen göze çarpmaktadır: Bu mahkeme İkinci Dünya Savaşından sonra Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürenberg Mahkemesi ile Vietnam Savaşı'nı yargılayan Russel Mahkemesi gibi "işlenmiş suçları" değil, "işlenmekte olan" suçları ele almakta, bundan ötürü de suç faili olarak kişi ya da devletler yerine nükleer savaş ve nükleer silah yapımını sanık sandalyesine oturtmaktadır. Bunun nedeni ise açıktır: Nükleer saldırı suçunun işlenmesi durumunda ortada yargılanacak suçlu bulunmayacaktır, çünkü nükleer bir savaşın "ertesi günü" yoktur.

Bu soru uluslararası hukuk kurallarının yaptırım gücü sorununu gündeme getirmektedir. Sorun 350 yıl önce uluslararası hukukun temellerini atan Hugo Grotius'dan beri çok tartışılmıştır. Ancak ortada bir ger-

çek vardır ki o da, çağdaş devletler hukukunun kısa bir geçmişe dayanmasına karşın günümüzde hükümetlerin karşılıklı ilişkilerinde, hattâ kendi yurttaşlarıyla olan ilişkilerinde hukuka bağlı kalmak zorunluluğunu gitgide daha çok duymakta olduklarıdır. Örneğin, İnsan Hakları sorunu 2.Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış olmakla birlikte bugün yönetimlerin—isteyerek ya da istemeyerek—dikkate almak zorunda buldukları bir konu haline gelmiştir. Kuşkusuz insan haklarından en çok sözedilen Avrupa Konseyi ülkelerinde bu hakların ihlâli sık sık görülmektedir, ama yine de hükümetler İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymak zorunluluğunu duymaktadırlar. Hem de mahkemenin herhangi bir yaptırım gücü olmadığı halde..

Burada bir soru akla takılabilir: Savaşı yargılamak için bir mahkeme kurulması, ne denli iyi niyetli olsa da, devletlerin yönetimine egemen olan siyasal ve askersel amaçlar, çıkarlar karşısında sonuçsuz kalmaya mahkum "safça bir girişim" olmaktan öteye geçebilir mi? Nitekim, 1907 de imzalanan Lahey Sözleşmesi'nin açık hükümlerine ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün nükleer silah kullanımını insanlığa karşı işlenecek suç sayan kararına karşın, kitlesel kırım araçlarının yapımına hızla devam edildiğine göre, uluslararası hukuk kurallarının silahlanmayı önleme konusunda etkisizliği, çaresizliği belli olmamış mıdır?

Uluslararası mahkemelerin etkinliği konusunda başka bir örneği de geçenlerde Nikaragua Hükümeti'nin ABD aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'nda açmış olduğu davada görebiliriz. Nikaragua tarafından haksız saldırıda bulunmakla suçlanan ABD yönetimi Adalet Divanı'ndan çıkacak karara uymayı büyük bir olasılıkla kabul edecektir. Çünkü karar olumsuz olsa bile ona uymadığı takdirde dünya kamuoyu karşısında suçlu duruma düşecektir. Bu örnek de uluslararası yargının manevi gücünün bir kanıtıdır.

Görüyoruz ki, aslında uluslararası hukuk kurallarının geçerliliği, yaptırım gücü büyük ölçüde kamuoyunun yönetimler üzerindeki etkinlik derecesine bağlıdır. Nasıl ki bir zamanlar doğal bir düzen gibi görülen kölelik kurumu uluslararası bir yasa ile değil de insanlığın köleliği reddetme bilincine varmasıyla ortadan kalkmışsa, günümüzde de devletlerarasında imzalanan antlaşmaların, sözleşmelerin hiçbirinde açıkça "nükleer silahlara sahip olmak yasa dışıdır" diye bir hükme rastlanmasa da, dünya kamuoyu kitlesel kırım araçlarının insanlığın geleceği için oluşturduğu hayati tehlikenin bilincine varıp yönetimler üzerinde baskıyı arttırdıkça devletler bu tür silahların yapımının hiçbir siyasal yarar ya da üstünlük sağlamayacağını anlayacaklardır. Zaten dünyadaki silahsızlanma hareketinin başlıca işlevi de geniş halk yığınlarının savaş tehlikesini önleme yolundaki iradelerini kul-

lanabilmelerinin koşullarını yaratmaktan ibarettir. Çünkü devletleri silahsızlanmaya zorlayacak güç kamuoyunun etkinliğiyle orantılıdır.

Londra Mahkemesi'nin hiç te küçümsenemeyecek başka bir işlevi de nükleer silahlanmanın sonuçlarına bütün yönleriyle ışık tutması, başka bir deyişle, olası bir nükleer savaşın anatomisini gözler önüne sermiş olmasıdır. Çağdaş teknolojinin diyalektik bir sıçrama ürünü olan ilk atom bombasının öyküsü anımsanacak olursa bunun önemi daha iyi anlaşılır: 6 Ağustos 1945'te Hiroşima adasının üstüne atılan atom bombasını yapanlar bu silahın neden olacağı radyasyon sorununu önceden bilmediklerini ileri sürmüşlerdi. Atom bombasının babası sayılan Robert Oppenheimer silahın yapımında çalışan ekip arkadaşlarına atom bombasının konvansiyonel silahlardan "büyük bir gücüyle patlamak"tan başka farkı olmayacağını söylemişti. Bilerek ya da bilmeyerek yapılan bu yanlış değerlendirmeyi izleyen yıllarda gerek bilimadamları gerek dünya kamuoyu atom bombasının saçtığı ışınların korkunç etkilerine dehşet içinde tanık oldu. Gerçi artık olan olmuştur ve tarih yeniden yazılamaz. Ancak ilk atom bombasının yapımına karar verilirken bilgisizlik yüzünden yapılan yanlış bugün yinelemenin mazereti de bulunamaz. Oysa, ilk atom bombasının yapıyla sonuçlanan 1939 yılının "Manhattan Projesi" ile Başkan Reagan'ın 1983'te ortaya attığı "Yıldızlar Savaşı" projesi arasındaki benzerlik ürkütücüdür. Nitekim, Ronald Reagan'ın yıllarca danışmanlığını yapmış ve hidrojen bombasının bulucusu olan Edward Teller'e göre "Yıldızlar Savaşı" önerisi dünya tarihinde tıpkı Manhattan Projesi gibi bir dönüm noktası oluşturacaktır". Ne var ki, günümüzün bilimadamları, askerler ve politikacılar Yıldızlar Savaşı diye adlandırılan, balistik füzelerin uzayda tahrip edilmesi önerisinin olası sonuçlarını, ne gibi felakete yol açabileceğini kestirememek mazeretinin arkasına saklanamazlar. Amerikalı gazeteci-yazar Peter Wyden'in dediği gibi: "Hiroşima'dan önce kendi kendimizi yok edemedik ama Hiroşima'danberi bunun mümkün olduğunu biliyoruz". Çok geç olmadan, dünya kamuoyu Yıldızlar Savaşı projesinin olası sonuçları üzerinde aydınlatılmalıdır. Londra Mahkemesi'ni bu yolda atılmış bir adım, insanlığa karşı suç işlenmesini önlemeye yarayacak bir girişim olarak ta selamlamak gerekir.

Barış Bayrağı Güvercin, Mehmet Aksoy

Cenevre Görüşmelerinde Sovyet-Amerikan Pozisyonları

Haluk Gerger

26 Kasım 1981 tarihinde Cenevre'de Sovyet ve Amerikan heyetleri biraraya gelerek Avrupa'daki orta-uzun menzilli (1.000 km.'den fazla) nükleer füzelerin sınırlandırılmasını görüşmeye başlamışlardır. 6 tur süren müzakereler, 23 Kasım 1983'te, Amerikan Pershing II ve seyir (cruise) füzelerinin bazı Batı Avrupa ülkelerine yerleştirilmeye başlanmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin çekilmesi üzerine kesilmiştir. Geçtiğimiz günlerdeyse iki tarafın 17 Mart'ta Cenevre'de silahsızlanma konularını görüşmek üzere yeniden toplanacakları açıklanmıştır. Bu yazıda, Avrupa'daki nükleer füzelerle ilgili başlaması umulan yeni görüşme sürecinden tarafların hareket noktalarını saptamak ve olası yeni önerilerinin şimdiye kadarki tavırları açısından ifade edeceği anlamı belirlemek amacıyla, ilk Cenevre görüşmelerindeki durumları ele alınacaktır. Bunun için de, tarafların önerileri, karşı önerileri, itirazları, temel varsayımları, görüşme süreci içindeki gelişmeleriyle özetlenecektir.

NATO'nun 1979 yılında bazı B. Avrupa ülkelerine yeni Amerikan füzeleri yerleştirme kararı ile başlayan bunalıma bir çözüm bulma amacıyla başlayan görüşmelerde ilk Amerikan önerisi 1981'in Kasım ayında ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından açıklanmıştır. "Sıfır çözüm" ("zero option") diye adlandırılan bu öneriye göre, Sovyetler Birliği elindeki tüm orta-uzun menzilli nükleer füzelerini (SS-4, SS-5 ve SS-20 füzeleri) imha edecek, buna karşılık da yeni Amerikan füzelerinin yerleştirilmesinden vazgeçilecekti. Bu önerinin temelinde ABD'nin üç ana varsayımı yatmaktaydı ve bunlar da Amerikan yaklaşımının özünü oluşturmaktaydı. Bunlar

şöyle özetlenebilir: a) Avrupa sahnesindeki orta-uzun erimli füzeler sorununun İngiliz ve Fransız füzeleri hesaba katılmamalıdır; buna bağlı olarak, b) Avrupa'da bu alanda ABD karşısında bir Sovyet nükleer füze tekeli söz konusudur; ve yeni bir nokta olarak da; c) Avrupa sahnesine ilişkin görüşmelerde Sovyetlerin Asya sahnesine dönük füzeleri de pazarlık konusu yapılmalıdır.

"Sıfır çözüm", Sovyetler Birliği tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılanmıştır. Sovyetler bu öneriyi kendilerinin 'tek taraflı silahsızlanma' sını öngören ve kabul edilmez bir nitelikte bulduklarını açıklamışlardır. Sovyet tepkisinin temelini oluşturan görüşler ise şöyle özetlenebilir: a) Avrupa sahnesinde bulunan İngiliz ve Fransız füzeleri görüşmelerde hesaba katılmalıdır; dolayısıyla, b) Avrupa'da bu alanda bir Sovyet tekelinden söz edilmez ve iki taraf arasında kaba bir denklik vardır; ve c) Asya'daki Sovyet füzeleri Avrupa ile ilgili görüşmeler sürecinin dışında bırakılmalıdır.

ABD "Sıfır çözüm" önerisinde ısrar ederken, Şubat 1982'de Brejnev karşı Sovyet önerilerini açıklamıştır. Bu öneriye göre, Avrupa'daki erimi 1000 km.'yi geçen tüm 'nükleer sistemler' (yani, nükleer füzelerin yanı sıra nükleer bomba taşıyabilen uçaklar da) 1985'e kadar iki tarafta da 300'e indirilecek, 1990'da bu sayı daha da azaltılacaktı. Bu öneri, İngiliz ve Fransız füzelerinin hesaba katılması varsayımına dayandığı, yeni Amerikan füzelerinin yerleştirilmesini kabul etmediği ve uçakların tanımı ile hesaplanmasında kullanılacak ölçütlerde ayrılık olması nedeniyle ABD tarafından kabul edilmiştir.

Aralık 1982'de ise Andropov, bu kez, Sovyetler Birliği'nin orta-uzun erimli füzelerini, İngiliz ve Fransız füzelerinin toplamı olan 162 füze ile sınırlamayı kabul ettiğini açıkladı. Sovyetlere göre, böylece, Avrupa'da Doğu ile Batı arasında füzelerde bir eşitlik sağlanacak ve yeni Amerikan füzelerinin de yerleştirilmesine gerek kalmayacaktı. Bu öneriye ABD, iki temel noktadan—yani İngiliz ve Fransız füzelerinin hesaba katılması ve yeni füzelerin yerleştirilmesinden vazgeçilmesinin— yanı sıra, iki ayrı noktadan daha itiraz etmiştir. Bunlardan birincisi, fazla SS-20'lerin ne yapılacağı konusunda ilgilidir. ABD'ye göre, fazla füzelerin Sovyetlerin Asya tarafındaki topraklarına çekilmesi önemli değildi çünkü bunlar bir bunalım anında yeniden kolaylıkla Urulların batısına taşınabilirdi. İkinci olarak da ABD, esas olarak ateş gücünün füze sayısıyla değil de, her füzenin taşıdığı savaş başlığına göre hesab edilmesi gerektiği görüşünde ısrar ediyordu. Bu durumda da, her SS-20 füzesi üç başlık taşıdığına göre, Sovyetlerin savaş başlığı sayısı (160x3 = 486) dengeyi bozacak kadar fazla olmaktadır.

Bunun üzerine, Andropov Mayıs 1983'te füzeler yerine (uçaklar da dahil) savaş başlıklarının sayılmasını kabul edebileceklerini, Ağustos 1983'te de fazla SS-20'lerin Asya tarafına taşınması yerine imha edileceğini, yeni Sovyet önerileri olarak açıkladı. Bu öneriler de, İngiliz ve Fransız füzelerinin hesaba katılmasını içerdiği ve yeni Amerikan füzelerinin yerleştirilmemesi koşuluna bağlı olduğu için ABD tarafından reddedildi.

Bu arada, özellikle Batı Avrupalıların yoğun baskıları karşısında, Reagan yönetimi, Mart 1983'te "ara çözüm" önerisini Cenevre'ye getirdi. Bu öneriye göre, iki tarafta eşit sayıda savaş başlığına (esnek olmakla birlikte 300 kadar) sahip olacaktı. Bununla birlikte, bu hesaba İngiliz ve Fransız füzeleri katılmayacak, Sovyetlerin Uzak Doğu'daki füzeleri ise katılacaktı. Sovyetler Birliği bu önerileri, İngiliz ve Fransız füzelerini hesaba katmadığı, dolayısıyla yeni Amerikan füzelerinin yerleştirilmesini öngördüğü ve kendilerinin Asya'daki füzelerini de görüşme masasına getirdiği için kabul etmedi.

Bu arada, Reagan 26 Eylül'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ek önerilerini açıkladı. Buna göre, a) ABD, Avrupa'da Sovyetlerin Avrupa'daki ve

Asya'daki füzeleri kadar füze bulundurma hakkına sahip olacak ama, daha önceki önerinin aksine, bunların tamamını Avrupa'da konuşlandırmayacaktı; b) görüşmelerde uçaklar da ele alınabilecekti; ve c) ABD, daha önceki tutumunun aksine, Avrupa'ya yerleştireceği yeni füzelerden sadece seyir füzelerinde değil, Pershinglerde de bir miktar indirim yapmayı kabul edecekti. Tabii, yine 162 İngiliz ve Fransız füzesi hesaplama dahil edilmeyecekti.

Ekim ayında ise, Sovyet tarafı yeni geliştirdikleri önerileri görüşme masasına getirmişlerdir. Buna göre, Sovyetler Birliği, a) 162 adet İngiliz ve Fransız füzelerinin taşıdığı 420-430 savaş başlığına karşılık olarak, herbiri üç başlık taşıyan SS-20'leri 140 sayısında, yani 420 başlıkta donduracak; b) fazla füzeleri imha edecek; c) Asya tarafındaki füzelerini Avrupa yakasında konuşlandırmamayı ve Asya'da yeni füze yerleştirmemeyi taahhüt edecek; ve d) üzerinde anlaşılabilirliği takdirde uçaklarda da indirim yapılmasını kabul edecekti.

Bu önerilere karşılık olarak, Kasım ayında ABD de 420 Savaş başlığı önerisini ortaya atmıştır. Böylece taraflar 420 başlık sayısında buluşmuşlardır ama Amerikan önerisinde önemli farklılıklar vardır. ABD, 420 başlığı, İngiliz ve Fransız füzelerinden bağımsız olarak, yeni Amerikan füzeleri için talebetmiş ve Sovyetlerin 420 başlığının hesaplanmasında 'global' ölçünün kullanılmasını, yani Asya yakasındaki füzelerin de düşünülmesini istemiştir. Sovyetler ise bunu, kendilerinin 'global' olarak 140 füzeyle sahip olması, buna karşılık Batı'nın 162 İngiliz ve Fransız füzesinin yanı sıra, bir de 420 başlık taşıma kapasiteli yeni Amerikan füzeleri ile donatılmasını öngördüğü gerekçesiyle, kesinlikle reddettiğini açıklamıştır.

Nihayet, B. Almanya'ya ilk Pershing II füzesinin parçalarının geldiği gün Sovyetler Birliği görüşmelerden çekildiğini açıklamış ve görüşmeler kesilmiştir. Amerikan başdelegesi, aynı gün, Sovyetlerin görüşmelerden çekilmesini "haksız ve talihsiz" bir davranış olarak nitelermiş, iki gün sonra da Sovyetler Birliği yeni Amerikan füzelerine karşı gerekli önlemlerin alınacağını açıklamıştır.

Görüldüğü gibi, taraflar arasında temel konularda çok önemli ayrılıklar söz konusudur ve iki yıl süren ilk

Cenevre görüşmelerinde önemli bir yaklaşma sağlanamamıştır. Herşeyden önce, tarafların hareket noktalarında büyük farklılıklar söz konusudur. Bir yandan, ABD, Sovyet SS-20 füzelerini 'yeni' bir tehdit unsuru olarak kabul ederken, Sovyetler SS-20'leri sadece SS-4 ve SS-5 füzelerinin bir modernizasyonu olarak kabul etmektedir. Öte yandan, Sovyetler yeni Amerikan füzelerini, önemli Sovyet silah ve karar merkezlerini vurabilecek 'stratejik' nitelikli silahlar olarak kabul etmekte, ABD bu yorumu reddetmektedir. Ayrıca, Sovyetler Birliği, Avrupa'daki İngiliz ve Fransız füzelerinin bir anlaşmada kesinlikle Batı hanesinde hesab edilmesini ve dengede gözönünde bulundurulmasını isterken, ABD, sadece Sovyet-Amerikan sayılarının dikkate alınmasından yana olmaktadır. Böyle olunca da, Sovyetler açısından Avrupa'da Doğu ile Batı arasında zaten bir denge bulunmakta, ABD açısından ise Sovyetler'in ABD'ye göre nükleer füze tekeli ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler sürecinde de, Sovyetlerin ana amacı yeni Amerikan füzelerinin yerleştirilmesine gerek duymayacak bir çözüme ulaş-

mak olmuş, buna karşılık ABD yeni bir anlaşmada kesinlikle yeni füzelerin yerleştirilmesinin de içerilmesi gerektiğini savunmuştur. Neredeyse bir sağırlar diyalogu biçiminde geçen görüşmeler de böylece bir sonuç varamamıştır. Aslında sonuç, esas olarak, ABD'nin istediği biçimde olmuş ve yeni Amerikan füzeleri Batı Avrupa'ya yerleştirilmeye başlamıştır.

Bu durumda, yeni füzeler yerleştirildiği takdirde görüşmelere devam etmeyeceğini açıklayan Sovyetler bu ay Cenevre'de tekrar masaya oturmayı kabul etmekte. Başlamış olan çok tehlikeli bir tırmanışı önlemek için şimdi iki tarafa da çok önemli görevler düşmektedir. Tüm insanlık hiç olmazsa görüşmelerde bu kez jlerleme kaydedilmesini haklı olarak beklemektedir. Tabii görüşmeler çok boyutlu bir biçimde silahsızlanma sorunlarını ele alacak ve Avrupa'daki nükleer füzelerin yanı sıra, ayrıca, stratejik silahlarla ABD'nin "yıldız savaşları" projesini de içerecektir. Bu açıdan, yeni Cenevre görüşmeleri önemli bir umut kaynağı olmaktadır.

Affin Anahtar Sorunları

Bahri Savcı

AF, BİR ZORUNLULUK OLMUŞTUR

Af, hızlı bir toplumsal süreç geçirmekte olan ülkemizde, artık, bir zorunluluk olmuştur. Hiçbir siyasal grup, onu görmemezlik edemez. Hiçbir siyasal güç, onu, palyatiflerle geçiştiremez. Bunu başaramaz.

Mahkemelerden geçmiş, ya da henüz geçmemiş, her türden, bir suç ve suçluluk demetini, ülkemiz; biçimleri ve içerikleri ile, "adalet" olarak "mülkün temeli" kılmaya uğraşmaktadır. Ama, içinde yaşadığımız bu hızlı sürecin politiko-sosyal ve ekonomik dalgalanmalarından oluşan suçlar furyasının; toplumsal direğimiz ve eksemimiz üzerinde "bel verici" bir ağırlık kıvamına gelmesi için, adaletin sağlanmasının yanında, "AF" denen jüridiko-politik kurumu da gündeme getirdiği, bir gerçektir: Umuluyor, sanılıyor, görülüyor ki, "AF" da, gene bir adalet türüdür. Toplumumuzun, suçlar furyasına karşı, sağlıklı olarak direnmesinin bir yönteminin de, gene yaraları saran bir "AF" olduğu, bir bilimsel gerçektir.

"AF", somut-yalın-zorunlu ve ülkenin tümünü ilgilendiren bir konu olmuştur. Toplum, kendi sorunlarını, kendisinin düşünmesine ve konuşmasına susamıştır. Toplum, parçalanma "sathı maili"ne düşmekten kurtulma sürecine, bir barışçı demokratik süreklilik getirmek için, sızları, dayanılır boyutlara indirgeme gereksinmelerine düşmüştür.

Onun içindir ki, bir iktidarı, da ha ilk ayını bile doldurmadan, "AF" konusu ile karşı karşıya bırakmıştır. Ve öyle ki, "İktidar" artık, bunu, sırf kendi politikası olarak çözmeye kalkamaz. Buna, ülke çapında bir konsensüs ile çözüm bulunabilir.

ğildir. Hiçbir sosyal kategori İktidar'ın lütfu, bağıışı, hiç değildir.

Af: "İbret-i müessire" gibi, "mâşeri vicdanı tatmin" gibi, "suçluyu uslandırma, pişman etme yolları ile terbiye etme" gibi nedenlerle, zorunlu olarak verilmiş hükümlerin; gene de doğal olarak açtığı, zaman içinde de derinleştireceği ve bireysel olduğu kadar da sosyal boyutu olan yaraları, boyuna kanatıp durmamak içindir.

Ayrıca af, bir dönemin aşırı dalgalanmalarının getirdiği derin sosyo-psikolojik ve hatta politik duyarlılıklar dolayısı ile yapılmış "ta-kipler" in, kimi zaman, zorunlu olarak getirdiği sirtüşmelerin, yabancılaşmaların, demokratik gelişme sürecine zarar verici öğeler oluşturmalarını önlemek içindir; demokratik sosyal barışın, yeni dönemde zorunlu kıldığı anlaşmacılık - uyumculuk gereklerine uymak üzere, bir yumuşatıcı sosyal iklim yaratmak içindir.

AF, KİMİN İÇİNDİR?

Af; gelecekteki suçlulukları önleyecek bir psiko-sosyal, kültürel ve kriminolojik önlemler demetini savsaklamayarak, şimdiki koşullarda, suçluluk yerine düşmüş olanlar içindir, onların tümü içindir.

Af, bir lütf - bir merhamet - bir bağış değildir; yabancılaşmaları önlemenin, sirtüşmeleri kaldırmaların aracı idi. Amaç, yeni bir iklim getirmektir.

Bu durumdan, bu niteliğinden anlaşılıyor ki, af, siyasal suçlardan başlar. Mutlaka onlardan başlar. Mutlaka onları içerir. Mutlaka onlar için bir düzenleme olarak yola çıkar. Bu konuda, siyasal suç - adli suç, kader kurbanları, basın suçları gibi kategorileştirmeler, yapaydır. Böylece, siyasal suçları bir kenarda bırakıp, yalnız öteki suç türleri için konacak bir af, af olgusunun doğasına aykırıdır. Tek kanatlı bir af "kin" öğesinin doğmasına yol açar ki, hiçbir demokratik rejimin buna hakkı yoktur. Demokratik rejimlerin hepsi, barış - sosyal barış - yaraları saran barış temeline dayanır. Bunların tek bir tanesi, kin üzerine oturup süremez.

AFFIN ALTINDAKİ KORKU

Ama, siyasal suçları kapsayan bir affa gidilirse, gene, "sosyal ve siyasal kavga yaratma çekirdeği yeşerir. Bundan da huzursuzluk doğar, hem de, daha şiddetli olarak doğar" diyen bir korku da vardır, ortada...

Bu korku, abartılmış bir duyguya ve düşünce dayanır. Bizi de, korkusunu sertlik ile bastıran zayıf Tiranların aczi içine sokar. Ama, zamanımızın kuvvetli demokratik yönetimleri, onların kullanacağı demokratik yöntemler, bu korkuyu anlamsız kılmıştır.

Bu yönetimler, demokratik oldukları için, ne kendilerinden, ne de toplumun akibetlerinden korkarlar. Çünkü, temelde, "demokrasinin gücü" ile kuvvetlidirler. Ayrıca, bu yönetimlerin ellerindeki çağdaş demokratik yöntemler, o kadar çok ve kuvvetlidirler ki, ve o kadar etkilidirler ki, bunlarla, sosyal ve siyasal kavgayı, şiddetlere düşürmeden çözen, önleyen, yersiz kılan konsensüslere varılarak, huzuru sürdürmekten kolay bir şey yoktur. Bu yöntemleri kullanarak "af içinde sosyal-siyasal huzuru" sağlama yoluna gidilmezse, içine, zorunlu olarak düşülecek kin yolları, bizzat bu yöntemlerin de önleyemeyeceği boyutlarda tersine teper.

ANAYASAL ENGEL

Anayasamız, devletin varlığını - hak ve özgürlükleri - sosyal sınıflar eşitliğini bozucu gibi siyasal eylemleri af kapsamından dışarda tutmaktadır. O zaman ne yapacağız?

a) Anayasa, hükme bağlanmamış bu gibi eylemlerle ilgili ta-kiplerin düşmesini önlemez.
b) Af yasası, bu gibi siyasal ey-

lemlere ait hükümlerin infazlarını yeni bir düzenleme ile, affa yakın durumlara kavuşturabilir.

BASINA DÜŞEN

Bu arada, basına, af konusunda geniş bir tavır almak düşer: "Canım, basın suçlarının affını sağlayalım" demekle yetinmemeli. Konuya, daha geniş perspektif olan "siyasal suç" açısından bakmalıdır. Türkiye'nin bütün usu ve bilgisi, basınımızın

elinde ve emrindedir. Onlarla, bu konuda, bilimsel görüşü yakalama işine katkı getirebilir.

AFFIN ANAHTARI

Şimdi sorabiliriz: Affın anahtarı nerededir?

Yanıt çok açıktır: Konuya, "Siyasal Suç" kavramı açısından yaklaşmak... Düzenlemeye, siyasal suçlardan yola çıkarak başlamak... ■

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ ÇARŞAMBA KONFERANSLARI PROGRAMI

Mülkiyeliler Birliği her yıl düzenlediği Çarşamba Konferanslarını sürdürüyor. Her çarşamba 17.30'da Konur Sokaktaki Mülkiyeliler Birliği Konferans Salonunda yapılan konferanslarda, şimdiiye dek Mümtaz Soysal ve Şükrü S. Gürel "Kıbrıs Sorunu", Yalçın Küçük "Ekonomik Yıkım ve Aydın Erozyonu", Haluk Gerger "YÖK", Teoman Erel - Yalçın Doğan "Basın-TRT-Demokrasi", Ergun Türkcan "İleri Teknolojinin Sorunları ve gelişen Ülkeler", Aydın Köymen "Demokrasiye Geçiş Sürecinde Sorunlar", Türker Alkan "Demokrasi Üzerine" konularında konuşular.

Çarşamba Konferanslarının bundan sonraki programı aşağıdadır.

KONUŞMACI	KONU	TARİH
Doç.Dr. Bilsay Kuruç	Türkiye Ekonomisi Üzerine Söyleşi	6-3-1985
Yrd.Doç. Baskın Oran	Türk-Yunan İlişkilerinde Azınlık Sorunu	13-3-1985
Doç.Dr. Mete Tunçay	Tarih Üzerine Söyleşi	20-3-1985
Prof.Dr. Onur Kumbaracıbaşı	Alternatifsizlik Şartlanması	27-3-1985
Prof.Dr. Alpaslan Işıklı	Türk Sendikacılığının Bugünkü Yasal Çevresi	3-4-1985
Dr. Kemal Palaoğlu	Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi	10-4-1985
Prof.Dr. İlhan Tekeli	14-17. Yüzyıllar Arasında Denizcilik Tekniğindeki Çalışmaların Akdenizin Politik Organizasyonuna Etkileri	17-4-1985
Prof.Dr. Cahit Talas Muzaffer Saraç	Türkiye'de İşsizlik Sosyal Demokraside İşçilerin Yeri ve Görevi	24-4-1985 1-5-1985
Doç.Dr. Necdet Sümer	Türkiye'de Bir Kültür Sorunu Olarak Müzik	8-5-1985
Prof.Dr. Tuncer Bulutay	Cumhuriyet Döneminde Beş İktisadi ve Toplumsal Bunalım	15-5-1985
Tevfik Çavdar	Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığında Dönüm Noktaları ve Sorunlar	22-5-1985
Doç.Dr. Nurkut İnan	Türkiye Açısından Tekel ve Kartel Hukuku	29-5-1985
Murat Karayalçın	Türkiye'de Toplu Konut Olayı ve Batıkent Modeli	5-6-1985
Prof.Dr. Cevat Geray	Kıyı Yağmacılığı	12-6-1985

Bir Ceza Avukatının Anıları

“Hatamızı Nasıl Düzelteceğiz?...”

Erşen Sansal

Prof. Faruk Erem'in "Bir Ceza Avukatının Anıları", şimdi bir sahne yapıtı olarak AST'da sergileniyor. Ünlü ceza hukukçusu Prof. Faruk Erem, meslek anıları ile ilgili çalışmalarını uzun bir zamandan beri sürdürüyordu. Daha öncele-ri çeşitli gazete ve dergilerde kısa kısa parçalar halinde yayınlanan anılarını Prof. Erem, ilk kez 1972 yılında —meslekdaşlarına gönderilmek üzere— küçük bir broşür olarak bastırmıştı. Bu broşüre yazdığı kısa ön-sözde, meslek anılarını derleme ama-cını şöyle belirtmişti:

"Her davanın başka bir özelliği var. Hayat, kurullarla bağdaşmıyor. Yerli, yabancı meslekdaşlarımızın anı-

ları ile kendi anılarımı bir arada derledim, sunuyorum. Bunları yayınlamağa devam edeceğim. Bir iddiam yok. Her birimiz anılarımızı anlat-sak, bundan bazı sonuçlar, sonuç-lardan da bazı düşünceler çıkabilir."

Gerçekten de Prof. Erem, anı çalışmalarını sürdürdü, bunları giderek zenginleştirdi. 6 sayfalık küçük bir broşürle başladığı derlemeler, 1975'te ilk kez "Bir Ceza Avukatının Anıları" adıyla yayınladığında 40 sayfa-lık küçük bir kitap olmuştu. 1984 yılı sonunda yayınlanan genişletil-miş baskısı ise 80 sayfayı aştı. Bu arada Milliyet ve Cumhuriyet gibi gazetelerde de yayınlanan Bir Ceza Avukatının Anıları, daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış oldu.

Prof. Erem, sayısız yazı, makale ve denemelerindeki gözlem ve düşüncelerini üsteliyerek yineleyen titiz bir bilimadamı. Bu suretle Prof. Erem, görüş ve anılarına sürekli bir yenilik verebildiği gibi, yaygın okuma ola-nağını da sağlayabiliyor.

Prof. Faruk Erem çok yanlı bir bilimadamı. Yalnızca Bir Ceza Avukatının Anıları'nda bile bir hukuk-çu, bir meslek adamı, bir cezacı ol-maktan öte, kendine özgü bir edebi biçemi ve kişiliği ortaya çıkıyor. Ya-lın bir anlatımla, bir kaç cümlede köklü bir olayı, gerçekçi bir bakışla veriyor. Melih Cevdet Anday, Bir Ceza Avukatının Anıları ile ilgili 1975 yılında yazdığı bir yazıda, "bu küçük kitabın, son yıllarda okudu-ğum en sarsıcı kitap olduğunu söy-leyebilirim" diyordu.¹

Prof. Erem'in ozan yanı da, bir cezacı olarak sahip olduğu uluslar-arası ününe yaraşır niteliktedir. Da-ha Ankara Lisesi'ndeki öğrenciliği yıllarında Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat ile birlikte, okulun Sesimiz adlı dergisini yöneten kurulda Faruk Mümtaz olarak yerini almış, bu dergide şiirler yazmıştır. Sonraki yıllarda Seneler adlı ilk şiir kitabını çıkardı. Bir bakıma bu kitap, ozan Faruk Mümtaz'ın aynı zamanda son şiir kitabıdır. Çünkü daha sonra hukuk öğrenimine yönelen Erem, çalışmalarını hukuk alanında yoğun-laştırdı. Ancak gerek Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki, gerekse Brüksel'deki öğrenciliği sırasında da şiirle ilgi-sini kesmedi, zaman zaman şiirleri

yayımlandı. 1965 yılında "dostlara dağıtılmak üzere" bastırıldığı Otesi adlı şiir kitabı, Prof. Faruk Erem'de ozan Faruk Erem'in de devam etti-ğinin kanıtıdır.

Burada gün, daima gece
Gardiyam büyük
Adalet cüce
Elleriniz kanlı
Konuşamazsınız
Gözleriniz ellerinize
Elleriniz gözlerinize bir şeyler anlatır

Anlayamazsınız

dizeleri, Prof. Faruk Erem'in uzmanlık alanından şiire yansıyan yönüdür.

Prof. Erem'in bir başka yanı da, onun insancıl yanındır. İnsancıl olma özelliğini, "bir başka yan" olarak nitelendirmek belki isabetli görülme-yebilir. Çünkü bu, gerek bilimadamı, gerek sanat adamı için, birlikte bulunması, ayrı bir özellik sayılmaya-cak bir nitelik diye düşünülebilir. Ancak Prof. Faruk Erem'in hüman-ist yanı, onun bilim ve sanat adamı olma yanı ile bütünleşmekle birlikte, onlarsız bile başlıbaşına bir özelli-ğini oluşturmaktadır. Prof. Faruk Erem'in Bir Ceza Avukatının Anıları'nda yansıyan insancıl özelliğini Melih Cevdet Anday'ın satırların-dan okuyalım:

"Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, bilim ve sanat, insanı insan eden kültürün parçalarıdır. İnsanlığı amaç edinen kişi, ister bilimden, ister sanattan yola çıksın, ortaya koyacağı ürün, insanı boşlayan bilim ve sanat erlerinden onu ilk bakışta ayırt etmemizi sağlayacaktır. Prof. Faruk Erem'de, işte bir kitap ile, uzmanı olduğu çalışma alanına nasıl insancıl bir amaçla ve nasıl bir eleştirel gözle baktığını göstermektedir.²

Gerçekten de, Prof. Erem;

Ne Hint'tedir ne Çin'de
Bizim sevdiğimiziz
Çitlenbikler içinde

dizelerindeki insancıl yaklaşımını Bir Ceza Avukatının Anıları'nda da yansıtıyor. Isı adlı öyküye yazdığı kısa notta şöyle diyor:

"Mahkemeler 'hata' etmez mi? eder. Ya asılanın suçsuz olduğu sonradan anlaşılırsa. Hatamızı nasıl düzelteceğiz? Toplum kendini istediği kadar güçlü saysın. Yine de bazı hataları tamir etmek mümkün değildir." Prof. Erem'in önemle dikkati çektiği noktaya Albert Camus oldukça yalın bir örnek veriyor:

"15 Mart 1957'de on dört yaşında bir kızı öldürdüğü için idama mahkum edilen Burton Abbott'un

Oranı ne olursa olsun yabancı unsur' ile derhal bozulan biricik kavram "adalet'tir. ... Bu sebeple adalete müdahale yol ve olanakları kaldırılmalıdır"

cezası California'da infaz edildi. İşte sanırım, işleyenini ıslah edilmeyenler kategorisine sokan tipik iğrenç bir cürüm. Abbott daima suçsuz olduğunu ileri sürmesine rağmen mahkûm oldu. Cezanın 15 Mart saat 10' da infaz edilmesi kararlaştırılmıştı. O gün saat 9.10'da müdafie bir müracaat olanağı da sağlamak için infaz bir saat ertelendi. Saat 11'de müracaat reddedildi. Saat 11.15'te Abbott gaz odasına girdi. Saat 11.18'de nefes aldığı havada ilk gaz belirmişti. Saat 11.20'de af komisyonu sekreteri telefon ediyordu. Komisyon fikrini değiştirmişti. Önce denize gitmiş olan valiyi aramışlar, sonra da doğrudan hapishaneye telefon etmişlerdi. Abbott'u gaz odasından çıkardılar. Artık çok geçti. Eğer bir gün önce sadece California'da hava bozuk olsaydı, vali denize gitmeyecek ve iki dakika önce telefon etmiş olacaktı. Abbott bugün yaşayacak ve belki de suçsuzluğunun kanıtlandığını görecekti."³ Prof. Erem, —ki mi hallerdeki siyasal etkenler bir yana— mutlak adaleti bulamamayı eleştiriyor.

"Oranı ne olursa olsun 'yabancı unsur' ile derhal bozulan biricik kav-

Savunmanın değeri, oyunda önemle vurgulanıyor. ... Mutlak suçsuzluk ya da mutlak suçluluk, özellikle ölüm cezasında başarılı bir biçimde eleştiriliyor"

ram 'adalet'tir. Örneğin yüzde 90 altın, yüzde 10 bakır tozu karışımında yine yüzde 90 altın mevcuttur. Fakat yüzde 1 dahi olsa yabancı unsurun müdahale ettiği şey; 'adalet' değildir. Bu sebeple adalete müdahale yol ve olanakları kaldırılmalıdır."⁴

Prof. Erem'in anılarını, yalnızca bir meslek anılarından ibaret olarak anlamamak gerek. Çünkü Prof. Erem'in anıları, meslek adamının gözlemlerine dayansa bile, onu aşan bir toplumsallıkta ortaya konulmakta, adaleti toplumsallıkta işlevinde "im-seneyen eleştirel bir yargı getirir. ... ktedir. Anı sahnelerinde yaşanan olaylar, insanın etrafında geçmekte, fakat değinilen çelişkiler, adalet ile insanın ortak yazgısındaki toplumsal çelişkilere dayanmaktadır.

Prof. Faruk Erem'in anılarından oyunlaştırılan Bir Ceza Avukatının Anıları, bir sahne yapıtı olarak bu toplumsal çelişkileri başarı ile sergiliyor. Eseri oyunlaştıran Çetin Öner, Bir Ceza Avukatının Anıları'nı daha önce TV dizisi için hazırlayan ekiple de görev yapmıştı. Eseri gerek filme, gerek sahneye uygulama deneyini yaşamış bir kimse olarak Çetin Öner'in senaryosu ile oyun daha da güçlenmiş bir sahne yapıtı oluşturuyor. Rutkay Aziz'in başarılı yöneti-si, sahne kompozisyonlarındaki gerçekçi tabloları ile seyirci üzerindeki etkiyi artırıyor. 10 yılı aşkın yönet-menlik deneyi bulunan Rutkay Aziz, bu oyunda, eser metnine canlı bir yapı kazandırmış. Örneğin savunmanın değeri, oyunda önemle vurgulanıyor. Cezalandırılacak bir kanunun bulunmamasına karşın bir insanın suçluluğu, yahut da insanın suçsuzluğuna rağmen cezalandırılan yasaların bulunduğu, suçun sosyal, ekonomik, kültürel nedenleri çerçevesinde sergileniyor. Mutlak suçsuzluk ya da mutlak suçluluk özellikle ölüm cezasında başarılı bir biçimde eleştiriliyor. Şunu kuşkusuz söyleyebiliriz ki, AST'ın oyunu ile Sayın Erem'in anıları, —deyim yerindeyse— ete kemiğe kavuşup gözler önüne, yaşanan olaylar halinde geliyor.

Sayın Faruk Erem'in Bir Ceza Avukatının Anıları'nı bir sahne yapıtı olarak izleme olanağını sağlayan AST'ın yönetmen ve oyuncularını başarılarından dolayı kutluyoruz. ■

1) Melih Cevdet Anday: İnsanın Soğuması. Cumhuriyet, 26.9.1975

2) a.g.y.

3) Albert Camus — Arthur Koestler: İdam. Çev.: Ali Sirmen. 1972. S.: 45.

4) Faruk Erem: Ceza Adaleti. 1973. S.: 6.

Hukuk tarihinin en büyük 'hata' larından birine örnek olarak yukarıdaki fotoğraf gösterilebilir: Nazi Almanya'sındaki hâkimler Adolf Hitler'in şahsına sadakat yemini ediyorlar...

Latin Amerika'da Yazmak

Mario Vargas Llosa Çeviren: Kerem Kurtgözü

Perulu romancı José María Arguedas, 2 Aralık 1969'da, Lima'da La Molina Üniversitesinin bir dershanesinde intihar etti. Arguedas düşünceli bir insandı, öğretimi aksatmamak için bir cumartesi günü ders sonrası intihar etmeyi yeğledi. Cesedinin yanında bir mektup bulundu. Mektupta cenaze töreni, gömülme istediği yer, mezarlıktaki konuşmayı kimin yapması gerektiğine ilişkin bilgiler bulunuyor, bir de dostu Sierralı bir kemancının, kendisinin sevdiği bir müzik parçasını çalarak ona veda etmesi dileği yer alıyordu. Son arzuları yerine getirildi ve yaşamı boyunca çekingen, kendi halinde bir insan olan Arguedas, görkemli bir törenle gömüldü. Daha sonraki günlerde onun elinden çıkma başka mektuplar da görülmeye başladı. Bunlar onun vasiyetnamesinin değişik biçimleriydi; akraba, dost, gazeteci, profesör ve politikacılara gönderilmişlerdi. Bu mektuplardaki ana tema, doğal olarak, onun ölümü, daha doğrusu onu intihara götürmüş olan nedenlerdi. Bu neden-

ler mektuptan mektuba birazcık ya da tam bir farklılık gösteriyorlardı. Hepsinin içindebelki de en dramatik olanı, bu mektuplardan birinde intihar nedeninin yazar olarak kendisini tükenmiş hissetmesi, yaratımını sürdürmek için ne enerjisinin ne de ilhamının kalmaması olduğunu söylemesiydi. Öbür mektuplarda nedenler manevi, toplumsal ve siyasal nitelikteydiler. Yerlilerde kibar fahişelik, ekonomik haksızlık, güçlü kişilerin zorbalığı, egemen kültürün baskısı, çok düşük eğitim düzeyi, özgürlük yokluğu. Son günlerinde Arguedas'ın duyduğu, sıkıntı bu mektuplarda görülebilir, hatta ona parmakla dokunulabilir. Onu uçurum kenarında, umutsuz ve nazik, çelişkili tavırlarla yurttaşlarından araştırma, sevgi ve anlayış isterken dinleriz. Bunlar çok öğretici metinlerdir, çünkü gelecek kuşaklara ülkesinin sorunları yüzünden kendini feda edecek kadar duygulu bir yazar imajı bırakmak için mezarlıktan gösterilen bu çaba, ülkelerimizde edebiyat uygulamalarına da eşlik eden değişim-

leri dramatik bir biçimde aydınlatırlar.

Öte yandan yazar olmak her şeyden önce ve genellikle bir başına kişisel bir sorumluluk yüklenmek demektir. Bu sorumluluk, eğer sanatsal değeri varsa, doğduğu ülkenin kültürünü zenginleştirecek olan bir yapının sorumluluğudur. Peru'da ve Latin Amerika'nın öteki ülkelerinde yazar olmak her şeyden önce ve genellikle yalnız başına toplumsal bir sorumluluk yüklenmek anlamına gelir. Yazardan bir sanat yapıtıyla birlikte, hatta bazen ondan da önce, bir politik eylem beklenir. Yazar, yazar olduğu için ve yazar olmak için yazdığı ve söylediği şey arasında ülkesinin sorunlarının çözümüne katılan bir sanatçı olmak zorundadır. Bu katılma o kadar önemlidir ki sonunda herkes onu kaçınılmaz bir şey kabul etmiştir. Hem okuyanlar, hem de okumayanlar, hem yazmayı bilmeyenler, hem de doğal olarak yazarların kendileri. Böylece ellili yıllarda yazarın bağlanımı adı verilen ve bugün Avrupa'da pek lafı edilmeyen şey, Latin Amerika'da ondan kaçınmanın hiç de kolay olmadığı bir görev haline gelmiştir. Bunu göze alan, politikaya sırt çeviren ve ilk bakışta yani olay düzeyinde kendisini toplumsal sorunlarla doğrudan doğruya ilişkisi olmayan bir yapıt hazırlamaya veren yazar, en iyi koşulda bir bencil, fildişi kulesine kapanmış bir aydın—çokça kullanılan bir sözdür bu—; en kötü durumda da ülkenin acısını çektiği, kendisinin ise savaştan kaçtığı o büyük haksızlıkların, bilgisizlik, sefalet, bağımlılık ve simürünün bir suç ortağı olarak kabul edilir.

Bağlanma, geniş bir kabule göre, edebiyatın bileşenlerinden biri ya da

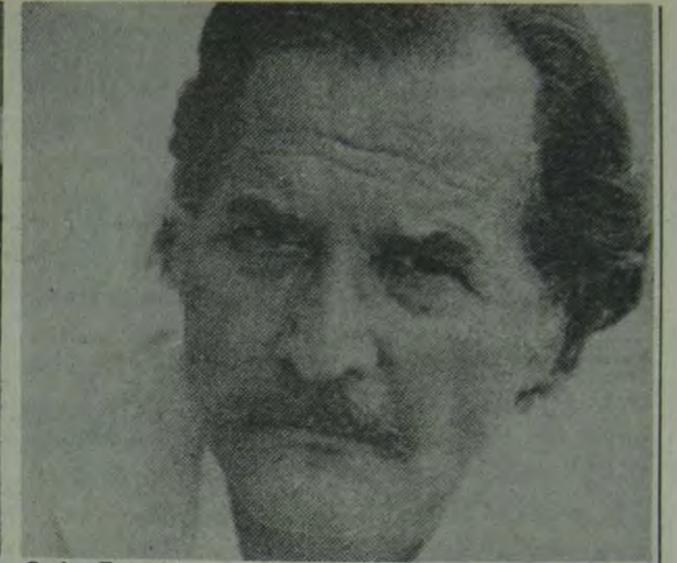

Manuel Scorza

ona koşut bir eylem değil, onun varlık nedenidir. Bir yazarın görevi konusundaki bu düşüncenin salt yazardan her zaman ideolojik bir bağlanımı istemiş olan marksist kesimlerden değil, tüm aydın çevrelerden, genellikle düşünen toplumdaki aydınlar ve hatta her türlü ideolojiye karşıt olanlardan da kaynaklandığını belirtmek gerekir. Kendini öldürmek için tabancasını hazırladığı sırada yazdığı mektuplarda Arguedasda işte bu anlayışa uygun hareket etmeye çalışıyordu. Bu anlayış, marksist olmadan önce yazardan bir ideolog, bir belgeci ve bir toplumsal eleştirmen olmasını ister.

Bu neden böyledir? Peru'da ya da Latin Amerika'nın öteki ülkelerinde yazarları temelde yaratıcı, sanatçı olmak yerine her şeyden önce siyaset adamı, ajitator, reformcu, toplumsal reklâmcı, ahlakçı olmak zorunda bırakan mantık nedir? Asıl neden ülkelerimizin toplumsal koşullarında, karşımıza çıkan sorunlarda olduğundan daha çok edebiyatın yüzyıllardan beri Latin Amerika bu sorunları açmanın tek aracı olmasındaydı. Elbette her ülkenin sorunları vardı, ama Latin Amerika ülkelerinin çoğunda kişiler için en doyumsuz kafa uğraşımı oluşturan konular, gerçekten tartışılmış ve çözümlenmiş değil, tam tersine boğulmuş ve inkâr edilmişlerdir. Çünkü egemen rejim, tehlikeli saydığı haber ve düşünceleri engelleyecek ya da yumuşatacak biçimde tüm iletişim sistemlerini sıkı bir sansür altına alır.

Bunun çağdaş örnekleri sayılamayacak kadar çoktur, Şili radyosunda, Arjantin televizyonunda siyasi mahkumlar, kayıplar ve her iki ülkede yapıp da tüm dünyayı ayağa kaldıran işkenceler hakkında bir tek

Carlos Fuentes

sözcük duyulmaz. Buna karşılık hem Şili radyosu, hem de Arjantin televizyonu, doğal olarak, komünist ülkelerde insan haklarının çiğnenmesini en ince ayrıntılarına kadar sergilemek için aşırı bir çaba içindedirler. Halk sektörüne devretmek bahanesiyle dört yıldır hükümetçe el kolumuş olan Peru gazetelerinde sendika liderlerinin tutuklanması, cınai enflyasyon ya da iflasın eşiğine gelmiş bir ülkede çalgınca silah satın alınması hakkında bir tek sözcük okunmaz. Bunun yerine bu gazetelerin sayfaları, silahlı kuvvetlerin uzak görüşlü yönetimi sonucu sözde Peru devriminin yaptığı ilerlemelerin inceden inceye analizi ile okuyucuları uyutmaya çalışırlar.

Radyo, televizyon ve basında olanlar üniversitelerde de olur. Hükümet üniversitelere müdahale eder, kışkırtıcı sayılan profesör ve öğrencileri uzaklaştırır ve politik ölçütlere göre bir eğitim ve yönetim sistemi oluşturur. Bu kültür politikası zıvalamaktan başka nereye varabilir? Yetkili makamlar sosyal bilimlerin kendiliklerinden yıkıcı olduklarına inandıkları, bu bilimlere tıpkı XIV. yüzyıl engizisyoncuları gibi hikaye olarak gördükleri için Uruguay'da üniversitelerin sosyoloji bölümlerinin kapatıldıklarını hatırlatmak yeter. Bu durumda bu tür temizleme hareketlerine uğrayan akademik çevrelerde en yakıcı siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlara yaklaşılması imkânsız olmasa bile beklenebilir. Ülkelerimizin çoğunda üniversiteler, diğer iletişim araçları gibi, teorik olarak uğraşmaları gereken toplumdaki nesnel gelişmelerden uzaklaştırılmış durumdadır.

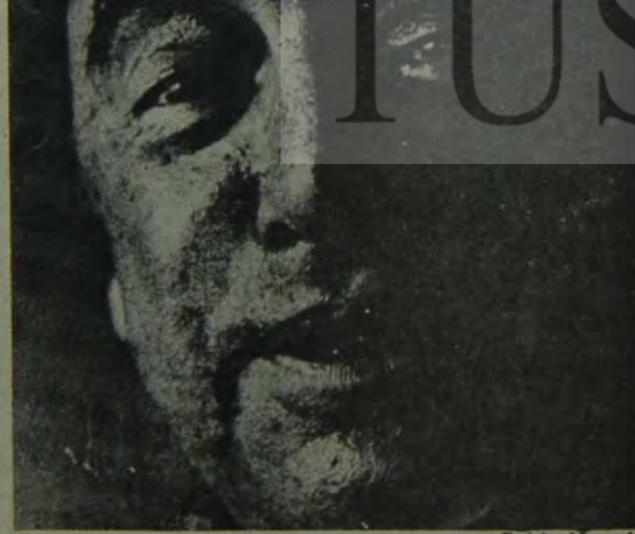
İşte edebiyat bu yüzden doğan

boşluğu doldurmuştur, çünkü, tahmin edilmesi güç olmayan nedenlerle edebiyat, o kadar sert bir denetime bağlanamamış, bunun sonucu olarak da o, gazete ya da dersanelerde düşünülmez olan konularla özgürce uğraşabilmiştir. Şiir ve roman pek seyrek sansür ediliyordu. Okur-yazar yüzdesi bu kadar az olan ve yönetenlerin kendilerinin de genellikle koyu bir bilgisizlik içinde oldukları ülkelerde ona nasıl egemen olabildiler? İşte böylece edebiyat, gerçekliği inceleme ve araştırma aracı, toplumsal ajitasyon aleti olarak öteki disiplinlerin yerini aldı.

Latin Amerika'da edebiyat konusunda olanlar yeni bir olgu değildir. Sömürge döneminde bile, daha çok da içinde aydınların büyük rol oynadıkları kurtuluş savaşlarından bu yana Latin Amerika'da roman, şiir, tiyatro birincil önemde bir iletişim görevi yapmışlardır. Bu metinler, vaktiyle Stendhal'in romanı tanımladığı gibi, Latin Amerikalıların içlerinde kendi gerçek yüzlerini görebildikleri, kendi acılarını tanyabildikleri aynalardı. Basında, okullarda, kamuoyunda engellenmiş ya da çarpıtılmış olan her şey, politikacıların nutuklarında adı hiç anılmayan, kongrelerde tartışılmayan, dergilerde anlatılmayan, egemen sınıfın gözlerden saklamaya çalıştığı ya da sadece görmediği her türlü kötülük, bütün bunlar yine de onu söyleyecek ve ileri sürecek bir ses buldu: Edebiyat. Bu arada da tuhaf bir şey ortaya çıktı. Latin Amerika'da öznelğin krallığı nesnelğin krallığı haline geldi. Toplumsal yaşamı betimleme aracı olarak düşsel yaratım bilimin yerini aldı ve bizim en iyi gerçeklik öğretmenlerimiz, bu düşümler, edebiyatçılar oldu.

Cortázar (Solda) ile Mario Vargas Llosa

Pablo Neruda

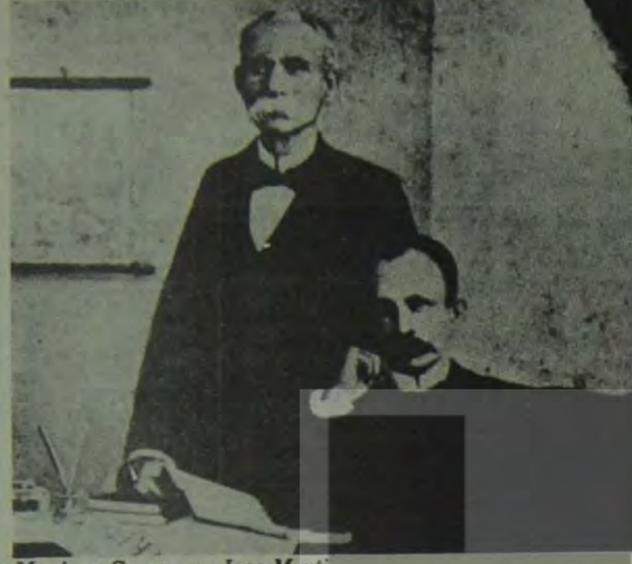

Marquez

Böylece edebiyatın işlevinin yaşamı belgelemek ve gerçeği söylemek olduğuna herkes inandı. İnsanların yaşamlarına etkileri yönünden ya da ona karşın sansür edilen ya da çarpıtılan bu sorunların örtüsünü kaldırma görevini büyük bir inatla başarıya ulaştıranlar da yazarlar olmuştur. Bu yargılar yalnızca, kitapları ülkelerinin tarihsel gerçeğini tanımak için zorunlu olan büyük deneme yazarları için değil, roman, şiir ya da tiyatro yaratıcıları için de geçerlidir. Herhangi bir abartma kuşkusuna kapılmadan diyebiliriz ki geçmiş yüzyıllarda ve yüzyılımızın büyük bölümünde Latin Amerika'nın büyük sorunlarının en gerçekçi betimlemesi edebiyatta bulunmaktadır ve ozanlarımızın dizeleri, oyun yazarlarımızın diyalogları, öykü yazarlarımızın anlatıları sayesinde kıtadaki toplumsal kötülükler açığa çıkarılmıştır.

Bizim için son derece aydınlatıcı bir durum, geçen yüzyıl sonlarından yakın yıllara kadar temel konusunu edebiyat akımı olan yerliliktir. Yerli yazarlar İspanyol fethinden üç yüz yıl sonra Sierra köylülerinin korkunç yaşam koşullarını belirlemek için, onların kendilerini bir hayvan gibi kovalayan, çiftlik hayvanlarından daha ucuza satan efendi ve mutlak hakim gamonastlar ile büyük çiftlik sahiplerince nasıl tükeninceye kadar sömürdüklerini göstermekte başı çekmişlerdir.

Latin Amerikalı yazarın, gerçekliğin fizik ve toplumsal sayımına bu kararlı katılımı, bu görevde, çoğu zaman ve etkili olarak, bilim adamı, gazeteci ve toplumsal ajitatoru tamamlaması ya da bunların yerini alması, her kesimi derin bir biçimde

Maximo Gomez ve Jose Marti

etkileyen bir edebiyat anlayışının kurulmasına katkıda bulundu. Edebiyat böylece gerçeklikteki olayları betimleyen, onları iyileştirmek için ilaçlar salık veren, resmi yalanları gerçek yerlerine oturtan ve doğruyu apaçık gösteren iyi niyetli ve olumlu bir çaba olarak belirmektedir. Onun geleceği kestirmeye ilişkin bir işlevi de var; değişimi, toplumsal devrimi ve kendisinin açığa vurduğu iblislerden kurtulmuş o yeni toplumu talep ve ilan ediyor. Bu anlayışa göre fan-tezi ve söz, bütünüyle medeni bir idealin hizmetindedir ve edebiyatın konusu da nesnel gerçekliğe bağımlı bulunmaktadır.

Ahlaki bakımdan örneklik, tarihsel yönden doğru sözlü, sosyolojik yönden doğru, siyasi bakımdan devrimci yansımaları da açık. Bilindiği gibi bu hükümetler, örneğin pek de uzak olmayan bir tarihte Uruguay'da, Şili'de ve Arjantin'de olduğu gibi, genellikle her türlü politik savşkanlığa yabancı olan yazarları kovuşturmuş, hapsedmiş, işkenceden geçirmiş, hatta öldürmüşlerdir. Bu acımasız davranışların, kitaplarından çok yazarın kişiliğine yönelik olması benim de söylemekte olduğum şeyin belirtisidir. Peru'da Odría'nın diktatörlüğü dönemi olan 1948-1956 da Aprist' yöneticilerle komünistler sert bir biçimde cezalandırılıyorlardı, ama kitapçıdan José Carlo Mariatégui'nin Peru gerçekleri konusundaki *Denemeler* i satın alınabiliyordu. Bugün Arjantin'de büyük bir olasılıkla rejimin katlettiği kayıp yazarlar olan Aroldo Conti ile Rodolfo

Walsh'in kitapları kitapçılarda satılmaktadır. Sadece yazar olmak olgusu, yazarları kısa ya da uzun vadede statükoyu tehdit etmekten kuşku kılmaktadır.

Bütün bunlar, kendi niteliği gereği aydınlatmasız bir şeyi son derece karmaşık hale getirir, anlaşmazlık da işte tam buradadır. Yaşadığı dünyadaki büyük haksızlıkların hesabını vermek ve çareler önermek yükümü olarak anlaşılabilir yazarın bağlanımı onun yapıtının sanatsal bir değer taşımamasının güvencesi değildir. Toplumsal sorunlar çerçevesinde hüküm süren sessizliği bozmak istemek ve bunların çözümlerini talep etmek, bu niyetle yazılmış metinlerin özgün ve yaratıcı olmaya ulaştıklarını göstermez. Ama buna karşılık edebiyat konusundaki bu düşünce bir kez halkta kök sald mı bir şeyi öbüründen ayırmak, yani bir metnin edebi değeri ile toplumsal ve politik etkinliğini birbirinden ayırmak çok zor olur.

Edebiyatın yararlı olması, yani güncelliğe hizmet etmesi gerektiği inancına göre yetişmiş bir toplum, gerçekliği olduğu gibi yeniden üretmek yerine onu düzelter ya da yadsayan bu yapıtları anlamakta, kabul etmekte güçlük çeker. Yine de gerçek edebiyatı oluşturanlar bu sonunculardır. Bu durumda toplumun bu yapıtları kabul etmesi için, onları reddetmeyi göze alamayan eleştiri, bir büyü, düş ya da çılgınlık görünümü altında kötülüğü açığa vurma ve iyi düşünceyi önerme hayırsever görevini de yerine getiren simgeler ya da alegoriler gibi göstererek bu yapıtları saptırarak zorunda kalır. Bununla birlikte bir defasında André Gide'in söylediği gibi iyi edebiyat yapılabilesinin iyi duygularla ol-

madığı kesindir. Cümle belki düzeltilir ve daha genel olarak iyi duyguların edebiyat üretmediği, ama farklı bir şeyi, din, ahlâk, politika, felsefe, tarih ve gazeteciliği ürettiği ileri sürülebilirdi. Edebiyat elbette, amacı uğruna tüm bu gerçekleri kullanabilir, bunu her zaman yapar, ama o bunlardan birine ancak kendi ruhunu satarak hizmet edebilir, işte o zaman da hizmet etmek istediği şey haline gelir.

Çünkü edebiyat ispatlamaz, ama gösterir. Edebiyatta düşünceler, saplantı ve sevgiler kadar önemli değildir. Edebiyatın gerçeği, gerçeklikle benzerliğine bağlı değildir, tersine kendini modelden ayrı bir şey olarak oluşturma yeteneğine bağlıdır. Güncellik onun için sadece önemsiz değildir, güncellik ancak edebiyat onu aştığı ve daha sürekli bir şey içinde kök saldığı ölçüde vardır. Onun pınarları, koruyucu toplumsal bir istemden daha çok, bulunmuş ve insanal deneyimin yasakladığı zeminlerden doğar ve gerçekte onun insana yaptığı hizmet, iman ve dinsel ya da politik derslerin yayılmasına yardımcı olmaktan ibaret değildir. Tam tersine her türlü imanın dayandığı bu temelleri mayınlamak ve sınamak, başka bir deyişle dünya hakkındaki her türlü akılcı bilgiyi göreceleştirmekten ibarettir.

Edebiyatın doğuştan görevi, onu, hükümetler ve egemen toplumsal yapılarla mücadele etmek için basit bir araç olarak görenlerin sandıklarından daha geniştir. Yaşamı yorumlamakta mantıksal tekelcilik ve doğru anlamına gelen her şeye karşı çıkar. Bu, ortodoksluklara da, biyolojik ayrılıklara da karşı olması demektir. Başka bir deyişle edebiyat, varolan şeyden ayrılmaz, sistemli ve yaşayan gelişkidir.

Yerlici edebiyat örneğine dönelim. Bu edebiyat, söylediğim gibi, tarihsel açıdan önemlidir, ama ayrıcalar dışında, edebiyat açısından öyle değildir. Değiştirilmesi gecikmeye gelmez bir durumun zorlaması altında, bazan militan bir tutkuyla, bir zararı onarma arzusuyla dolup taşan ve genellikle çabucak yazılmış olan bu romanlar ve şiirler, hemen her zaman bir sanat yapıtı için zorunlu olan şeyden, yani anlatım zenginlikleri ve teknik incelikler fıskıran asil yaşamdan yoksundurlar. Bu yapıtların öğretici amaçları hemen her zaman kolaycı olmalarını gerektirdiği gibi, partizan siyasal nitelikleri de onları çoğu zaman, demagojik değışile bile, dağınık kılar, yerel olan her şeyi öne sürme arzularıyla folklorculukta ve hele yerel

dilin aşırı kullanımında o kadar ileri giderler ki anlattıkları dünyayı tanımayan için hemen hemen anlaşılabilir olurlar. Ve bir çok yerlici yazar hakkında şu söylenebilir: Onlar, çoğu zaman bilmeden ve kimi toplum idealilerine daha iyi hizmet etmek için yetenekleri içinde edebi olan ne varsa feda etmişlerdir.

Bu özverinin tehlikeye değip değmediğine, toplumsal ve politik bağlanım adına tam tamına sanatsal olandan yapılan özverinin salık verilip verilemeyeceğine herkes kendi değer sistemine göre karar verir. Bunu, onbeş yıl önce Jean-Paul Sartre, aynı zamanda bir özleştirici de olan şu cümleyle yapmıştır: Açlıktan ölen bir çocuk karşısında *Bulantı* hafif kalır. Bu, bambaşka, hiç bir zaman tam birlik sağlanamayacak bir sorundur.

Belirtmek istediğim Latin Amerika'da toplumsal sorunsalı ve uzun süredir uygulanan edebiyat tipini ilgilendiren koşullara göre yazarlar için çok özel bir durum yaratılmış olduğudur. Yazarın gerçek ve saklı halkı olsun, okuyucuları ya da açıkça memleketlileri olsun, hepsi, edebiyatı yapıcı bir toplumsal hizmet, iletişim araçlarının çarpıttıkları ile öğretim kurumları ve resmi politikanın gözlerden sakladıklarının içinde yer bulduğu bir etkinlik olarak anlamaya alışmıştır. Bu halk edebiyatın şunu bekler: Edebiyat, iktidarın uyguladığı gerçeği örtbas etme dala-veresine karşı çıkmalı, umudu canlı tutmalı ve kurbanları başkaldırıya yüreklendirmelidir. Bu istek yazara hem manevi bir görev, hem de bir yurttaşlık görevi verir. Ve yazar yaşamı boyunca davranışını bu imaja göre düzenlemek zorundadır. Her zaman, gözden düşme pahasına da olsa yaptığına göre değil, ama hiç değışile söylediğine göre düzenlemek zorundadır.

Yazar, doğal olarak, toplumun ona dayatmak istediği bu rolü kabul etmeyebilir ve sadece bir sanatçı olmak istediğini, edebiyatın siyasal insanseverlikle karıştırılmasını kabul etmediğini, çalışmasına yön veren kaygıların bugünkü sosyoloji ve tarihin temalarına da hiç dokunmadığını, o kadar ki her şeye karşın kendi kişisel perilerinin kalesine kapanıp kalacağını söyleyebilir. Bu tutum sadece politik bir tavır alma olarak değerlendirilmeyecektir, bu hiç kuşkusuz böyledir, ama bu tutum onun yazacağı her şeyin de fiilen değerlendirilme ölçütü olacaktır; kaleminden çıkacak ve bu tavra göre ölçülüp biçilen her şey, gerçek ya da saklı okurlarının yalnız kurbanlara

karşı bir ihanet olarak anlayabilecekleri bir şey olarak etiketlenecektir. Bu perspektif içinde yalnızca bir sanatçı olmaya canatmak, ahlâki bir cinayet ve politik bir günah anlamına gelir.

Edebiyatımızı belirleyen işte bu koşullardır ve eğer bu dikkate alınmazsa onu öbür edebiyatlardan ayıran şey ve yazarlarımızın tutumu zor anlaşılır, çünkü Latin Amerika'da hiç bir yazar bağlanımdan yana üzerine yapılan psikolojik baskıyı bilmemezlik edemez. Hem cellatlardan, hem de kurbanlardan gelen bu baskının yaşamsal bir önemi vardır. Her ikisi de edebiyatın toplumsal olduğu, toplumsal olması gerektiği ve ancak öyle olabileceği ortak inancı içindedirler. Elbette bu baskıyı açıkça kabullenen yazarlar vardır, çünkü bu dış etki onların inançlarıyla bağdaşmaktadır. Bu mutlu bir durumdur. Yazarın bireysel seçimi ile onun topluma uygun eğilimi kavramı arasındaki bu üstüste çakışma, romancı, şair ve oyun yazarının sızlanmadan ve kendini adaletin yanında, peşinen çağdaşlarınca korunuyor bilmenin inancıyla özgürce yaratmasına olanak verir.

Yazarlığa yeni başladıklarında toplumsal ve politik temalara kayıtsız, hatta düşman görünen birçok Latin Amerikalı yazarın daha sonra, kimi zaman yavaş yavaş, kimi zaman da birden yazılarını bağlanım yönüne soktuklarını görmek ilginçtir. Bu değışmelerin nedeni belki de bunların belirli bir anda toplumsal haksızlıkların genişliğini keşfetmeleri ve onunla edebiyat yoluyla savaşmaya karar vermeleridir. Ama bu yön değıştirmelerde, ortamın gerekliklerinin getirdiği rahatsızlıklarla dışlanma bilincinin ve tersine beklendiği gibi yazma eyleminin sunduğu kimi psikolojik ve pratik yararları bilmenin de etkisi bulunduğu kuşkusuz ortadan kaldırılamaz.

Bütün bunlar Latin Amerika edebiyatına bir takım özgün özellikler vermiştir. Bu edebiyatta toplumsal ve politik sorunlar sürekli bir varoluş gösterir ve bu sorunlar, teması ve biçimi bakımından en çok uzaklaşan yapıtlarda bile bulunur. Gerçekçilikten ayırdetmek için fantastik adıyla adlandırılan edebiyat buna örnektir, özü ve zihinsel yaşamı bakımından genellikle ekonomik haksızlığın mekanizmasını düşünmeyip de düşselliği keşfetmeye ve bir takım kuruntu ve hayaller elde etmeye çalışan bu yazarlar, kendi o biçim dünyalarını, akıl ve nedensellik yasalarına aykırı ve herhalde deneylere dayarsız gereçlerle kurarlar. Ama Latin

Amerika'da fantastik edebiyat, toplumsal sorunları açığa vurmakta ve eleştiride genellikle sürükleyici olmuştur. Fantastik böylece gerçekçi niyetin zarif bir kılığı haline geldi ve doğruyu söylemek gerekirse bir sözel eğretileme oldu. Bu eğretileme içindeki tuhaflık, doğaüstü ve gerçeküstü nesnel yaşamın kişi ve olaylarına bakmak için kullanılmış prizmalardır. Bu tür gerçekçiliğin gerçekçi kullanımının çok örneği vardır. Örneğin Venezuelalı yazar Salvador Guarmendia öykülerinde boğucu bir dehşeti, Caracas sokaklarının acımasızlığını ve bu kentin orta sınıflarının efsanelerini ve yoksulluklarını anlatmıştır. Juan Rulfo'nun tek romanı olan *Pedro Paramo*'da (yarıya kadar okuyan okuyucunun da sezebileceği gibi bu romanın kahramanları hep canlanmış ölülerdir) hayaletler canlı kişilerden ayrılmazlar. Meksika'da Jalisco'nun küçük bir köyünün kederi, şiddeti etkili bir biçimde göstermek için başvurulan bir yoldur. Bir başka ilginç durum Julio Cortazar'da görülür. Onun ilk hikâyeleri gazete yazısı görünüşüyle varlık bilim bakımından gerçektan ayrı, uydurma bir dünyayı anlattığı ve bu hikâyelerde toplumsal sorunların yeri olmadığı halde, son yazdıklarında, hele son romanı *Manuel'in Kitabı*'nda kullandığı temalar keskin bir biçimde değişirler. Cortazar fantastiki bırakmamış, bu temaları getirip ona eklemiştir. Tüm roman, sürgün, terörizm ve diktatörlük gibi somut siyasal temaların esinlediği bir saplantıyı düşsellik planıyla bir tutma çabasıdır.

Öte yandan Latin Amerika'da yazarların ve edebiyatın politikleşmesinin yalnızca ekonomik haksızlıklardan ve diktatörlüklerin acımasızlığından kaynaklanmadığını belirtmek gerekir. Bağlanımın kültürel nedenleri, yazarın yeteneğini ortaya koyarken belirlediğini gördüğü bir takım gereklilikler de vardır, çünkü Jose Maria Arguedas'ın yaşadığı ülke gibi ülkelerde bu mesleği yüklenmek, az gelişmişliği er ya da geç kendi vücudunda duymak demektir. Eşitsizlik, ayrımcılık, geri kalmışlık yalnız işçileri, köylüleri ve işsizleri etkilemez. Bunlar, sanatsal bir etkinlik göstermek için de büyük engellerdir. Okur-yazar olmayanların sayısının kimileyin nüfusun yarısına ulaştığı toplumlarda bir yazar hangi koşullarda ayakta kalabilir? Birçok yazarın yayınlanmadan ölmek için kendi kitaplarının yayın giderlerini ödemek zorunda kaldığı, yaynevleri, edebî yayınları olmayan ülkelerde edebiyat nasıl ilerleyebilir? Maddi

koşullar, eğitimden yoksun, geçimi zar zor sağlayan ücretler ve sürekli işsizliğin, insanların çoğunu kitaplardan uzak tutan gerçek bir kültürel ırk ayrımcılığı gösterdikleri ülkelerde edebî yaşam nasıl gelişebilir? Ve iktidar üstüne üstlük, basın, televizyon, radyo ve üniversitelerde, yani edebiyatın sığınak ve gelişme olanağı bulabileceği yerlerde sıkı bir sansür uyguluyorsa yazar, toplumsal sorunlar karşısında nasıl kör ve sağır kalacaktır?

Kuşkusuz bu durumun edebiyat için olumlu yönleri de vardır. Bağlanım onu insanların ortak deneyimi olan daha canlı gerçeklikle sıkı bir yakınlığı sürdürmek zorunda bırakır. Ve onu, bazı gelişmiş toplumlarda olduğu gibi, kendini batınlığa kaptırma günahına karşı aşılabilir. Edebiyatı yavaş yavaş insanlardan uzaklaştıran bu sistemli deneyim onu kasıtlı ve tekbenci eğlencelik haline getirir. Bağlanım, yazarları, hiç değilse teorik bakımdan, niyet ve eylem olarak sürekli bir sorumluluk çabası göstermeye zorlayacaktır. Yazarlara kimi yurttaşlık görevleri düştüğünden hareket eden toplumsal gözetimin, onları, dili ve düşü yalanlar söyleyen, bohem yaşamı süren ve en kötü seçimleri öneren haylaz çocuk rolü oynamak için kullanma günahından koruması gerekecektir. Öte yandan bu bağlamda basılı söz, kitap ayrıcalıklı bir yer doldurur, saygıya layıktır ve umudu besler. Bunların inandırıcılıkları tamdır. Edebiyata yapılan baskı onun o kapalı alanları, anlaşılmazlıkları dağıtarak doğruyu söyleme, gerçeği tam olarak yeniden üretme gücü olduğunu ve de roman, şiir ve dramaların tıpkı bombalar, depremler ve mucizeler gibi köklü ve ani değişiklikler yapabildiğini, kötü giden her şeyi değiştirebildiğini varsayar.

Edebiyatın toplumsal-politik alandaki mutlak gücüne olan böyle bir inanç saf bir inançtır, ama bu ona basit bir eğlencelik işlevinden daha yüksek bir işlev sağlar. Bu işlev de yazar için güçlü bir canlandırıcı rolü oynayabilir. Üstelik bu inanç belirli ve yararlı bir olgudan hareket eden bir inançtır. Latin Amerika'da kitaplar, öteki anlatım araçları gibi, iktidarcı denetlenmemiş, bozulmamış ve de çarpılmamıştır, hem de çoğu ülkede özgürlüğün son metrisi demektir. Bunun nedeni edebiyatı sansür edecek kadar zararlı bulmayan hükümetlerimizin, bir mutluluk demek olan aptallığıdır. Bunun nedeni bir de şudur: Edebiyat, kendisini yaratan doğa ve mekanizma, katlanmak zorunda bulunduğu yalnız-

lık, ona kendini yeniden üretebilme ve dolaşıma çıkma olanağı veren görecelik ve bir kez insanlar onda kendilerini buldular mı bıraktığı kalıcı iz sayesinde, insanal yaratım ürünleri arasında iktidar karşısında en eğilmez, onun saldırılarını en iyi savuşturabilenidir. Böyle durumlarda ve böyle zamanlarda onun ölümünü haber veren peygamberler çıkar, ama bizde edebiyatın, o gerçeğin söylenmesi ve haksızlığın ortadan kaldırılması özelemlerine ortak edildiğini ve buna devam edildiğini görmek teselli vericidir.

Ama bu durum bir çok tehlikeyi de içinde barındırır. Eğer yaratımların metni temelde ve sadece bir toplumsal bilgi aracı, politik eğitim ve ajitasyon aleti olarak okunursa edebiyatın işlevi köklü bir biçimde bozulabilir. O zaman sosyoloji, tarih, gazetecilik ve reklâm ile edebiyat arasındaki sınır ne olacaktır? Düşseliği işe karıştırması nedeniyle verileri her zaman kuşkulu olduğundan, edebiyat, toplumsal bilimlerle politik denemenin değersiz bir biçimi değil midir? Öte yandan böyle bir durum edebiyatın kapılarını her türlü oportünizme ve en hayasız şantajlara açar. Örneğin eleştiri çok dikkatli olmak zorundadır, yoksa kaybeder. Baskıcının uşağı yerine konulmadan, yığınların ezilmesine karşı çıkan bir romanın başarısız olduğunu nasıl belirtmeli? Emperyalizmin bekçisi olarak suçlanmadan, çokuluslu şirketlere tumturaklı dizelerle ateş püsküren o şiirin berbatlığına karşı nasıl davranmalı? Biz, şerefsiz aydınların bu ilkel edebiyat anlayışından ne yarar sağlayabildiklerini, bu kanıtları eğitilmemiş halka nasıl zorla kabul ettirebildiklerini de iyi biliriz. Eğer yazar deneyimlerinin özü ve yaradılışı nedeniyle sanatsal yazıya değil de toplumun ondan beklediği biçimde yazmaya yatkınsa, bağlanım gerekliliği sanatsal eğilimin ters dönmesi anlamına da gelebilir. Çünkü bu gereklilik duyarlığın, isteğin ve düşlemenin sınırlarında, toplumsal ve politik sorunların katı alanından büyük ölçüde daha geniş bir şey içeren edebiyatın sakatlanmasını da kendi içinde taşır. ■

(1) Kısa adı A.P.R.A. (Aliance Populaire révolutionnaire américaine - Amerika Devrimci Halk İttifakı-) olan ve 1924 de Haya de la Torre tarafından kurulan hareketin üyeleri. Bu parti başlangıçta sosyalisti ve Yerli Amerikalılık düşüncesini ileri sürdü. 1948'de az daha iktidara gelecekti, ama General Odría'nın askeri ayaklanması sonucu, yöneticileri sürgüne gönderildi.

(*) Magazine Littéraire Eylül 1979. Sayı 151-152

Hasan Hüseyin SANTIAGO TRENİ

bana bir mektup gelse şili damgalı
temmuzda yazmış olsa mektubu yazan
temmuzda vurmuş olsa damgayı vuran
ve temmuzda ulaştırsa postacı bana
bana bir mektup gelse şili damgalı
otursam temmuz güneşinde ankara'da balkonda
kadehimde buzlu rakı yüreğimde kor
komşumun radyosunda kül bağlanmış bir türkü
kırlangıcın kanadında göç yükü
başımda bulut bulut uzak sevdalar
mavi tombul umutlar
sırtlan dışı acılar
yanım yörem güz yaprağı okul şarkılarından
yanım yörem kaçırılmış trenler
yıkılmış sarayları çocuk tutkularımın
otursam temmuz güneşinde ankara'da balkonda
kadehimde buzlu rakı yüreğimde kor
dese ki mektubunda şilili dostum
sana ben bu mektubu
santiago treninde bir akşamüstü
göz gözü görmez olmuş kar fırtınasından
oysa şimdi senin orda
belki de ateş yağıyordur temmuz göğüne
okusam anlasam duysam dostumu
koysam karlı mektubunu içsem rakıma
peki ama güzel dostum
desem dostuma
neden temmuz diyorsunuz benim buraların
karakişına
mayıyla mı dolaşılıyor noel baba'nız katolik
şili'nizde
sen orda karakişte temmuz sayıklıyorsun
santiago treninde
ben burda ankara'da bu temmuz balkonunda
çıplak tabanlarım ıslak betonda
kadehimde buzlu rakı ve umut
erciyaslı karlar beni toroslu fırtınalar
çam kokulu yeller beni yelkenli göller beni
oysa şimdi kar yağıyor şili topraklarına
temmuzda kar altında santiago treni
öyle çok kanadım ki şu son yıllarda
afrika'da asya'da lâtın amerika'da
yalınayak yüreklerin tankları dişlediği
bombaların çiftsürdüğü o yoksul topraklarda
öyle çok kanadım ki şu son yıllarda
ne zaman şili dense
bakır diken güherçile
ve ninemden anama bir bakır sini
leğen-ibrik
hamamtası
semaver
pişer buğday tane tane/susturur açlıkları
dev memesi bulgur kazanlarında
ve sabahın seheridir

sabahın seherinde
çaylak sesli bir çingene
uyandırır uykusundan beton yığintıları
kalaycı var kalaycı var kalaycı
ah nasıl da bir acı
nasıl da yılların taa gerisinden
ve ne zaman bakır dense
bobinler
kablolar
elektrotlar
dalar kızıl karıncalar damarlarımı
şak şak atar sigortalar
öyle çok kanadım ki şu son yıllarda
ne zaman şili dense
tere batmış bir katır
ve sırtında bir ölü
güvercinler savrulur çıplak kızıl kayalıklardan
bitmez şili'nin göğü
ne zaman şili dense
yüreğimde bir sızı
ve yaramda göztaşı
dolaşır elden ele bütün dünyayı
kan içinde bir gitar
doydu toprak
kana doydu
doydu ateş
doydu su
doymadı fakat cellât
doymadı soygun
doymadı çokuluslu
bakırda kömürde boraksta beni
pamukta tütünde pirinçte beni
demirde petrolde buğdayda beni
vurdular çelikle kimyada beni
vurdular çocukların çiğliklerinde
yalnızlıkta yetimlikte açlıkta beni
vurdular genç kanımdan altın süzenler
ne zaman şili dense
bakır diken güherçile
ne zaman şili dense
yüreğimde bir sızı
elden ele bir gitar
şimdi burda bir hüseyin güzel dostum
bir kadehçik buzlu rakı ne dersin?
ne zaman şili desem
bir yaralı kartal kalkar and dağlarından
kanatları bata çıka maviye
döner şili göklerinde diken üstünde
döner ha döner
döner ha döner
konamaz kayalıkta dikene
aşar gider vura vura kanlı kanatlarını
dolaşır dünyayı bir and kartalı
dolaşır dünyayı neruda diye
ve dolaşır elden ele bütün dünyayı
kan içinde bir gitar!

(Ozanın, Bilgi Yayınları arasında bugünlerde çıkan, "Kandan Kına Yakılmaz" adlı kitabından)

Gözden Irak, Yüreğe Yakın Okyanusun Ötesinde Bir Sıcak Ülke: Meksika

Yasemin Çongar

Küçük bir kız çocuğunun peşinden "La Alameda" Parkı boyunca koştu. Siyah saçları iki örgü halinde omuzlarında hoplaya zıplaya koşturan kız, arasıra dönüp bizim kendisini izleyip izlemediğimize bakıyor, geldiğimizi görünce gülümsüyor ve koşusunu sürdürüyordu. Parkın çıkışında zıncı diye durdu. Bekledi. Soluk soluğa yetiştiğimizde, bize, yeni doğmuş enikler gibi üst üste uyuklayan bir çocuk yığını gösteriyordu. Dört ya da beş kardeşin kolları, kafaları, bacakları birbirine karışmıştı. Yüzlerine bakılınca erkek mi, kız mı oldukları anlaşılacak kadar büyümemiş olan bu çocukların gecenin bu saatinde Meksika'nın dev başkenti Mexico City'nin yontuları, havuzu,

ağaçları, insanlarıyla güzel, tarihiyle anlamlı bu parkında ne işleri vardı?

Küçük kızın bizi peşinden koşturmasındaki amaç olduğunu düşündüğümüz için, henüz pek alışmadığımız büyüklükteki pesoları avucuna bırakıp oradan uzaklaştık. Küçük kız aramızdan İspanyolca olmadığından emin olduğum bir dille bir şeyler söyledi. Ve gene koşarak geçti gitti. Çekik kara gözleri vardı. Yüzü geniş, Kızılderili yüzüdü. Diğer çocuklar üst üste, her şeyden habersiz uyumayı sürdürüyorlardı. Parkın geceyi yenen ışıkları yüzlerinde oynaşyordu. Ne işleri vardı burada?

Gecenin sabaha yaklaşan saatle-

rinde, Meksika'nın havasını ilk kez soluyan, 3600 metre yüksekliğinde başı dönen ikisi Kuzey Amerikalı, biri Türkiyeli üç kişinin o an böylesine "basit" bir soru'nun ötesine gidip, bu olağanüstü kentin, bu ülkeyle, bu kıtaya göbekten bağlı yazgısını anlaması, çocukların gözlerindeki gizemi çözmesi olanaksızdı. Sabahı, Mexico City'nin gün ışığındaki çehresiyle tanışabilmek için sabırsızlıkla beklediğimi anımsıyorum.

Mexico City'de yeni bir gün güneşle değil, insan ve araba sesleriyle başlıyor. 17 milyon insanın yaşadığı, her gün kırsal kesimden gelen binlerce kişinin yerleştiği bu dev kent, dört bir yanda pazar kuran satıcıların çığlıkları, fabrikalara kadınlı, erkekli, çocuklu gruplar halinde giden işçi yığınları, sirenler, balık istifi yolu taşıyan otobüsler, minibüsler, taksiler, gezgin sebze, oyuncakçı, doktor(!), büyücü, dilenci, piyancı ve kapkaççıların sokaklara dökülmesi, dükkanların kepenklerini bir bir kaldırmaları ile giriyor güne. Güneş ise çok sonra parlamaya, ısıtmaya sıvanıyor. Tam milyonların içinde göze batan bir azınlık durumundaki yönetici memur sınıfı ile özel çalışan zengin giyimli beylerle hanımların evlerinden çıktığı, büyük ticarethanelerle, butiklerin, açıldığı zamana yakın. Devlet Başkanı Miguel de la Madrid Hurtado evinden, Hükümet Sarayı'na gitmek için helikopterine binmeye hazırlanırken. Bu kentte ozanların, ressamların, dansçıların uyuduğuna inanmaksızın çok güç. Bir de kaldırım üst-

lerine "serape"lerini serip günboyu deniz kabuklarının, derinin, gümüşün, dokumanın binlerce rengini bir araya getiren çeşit çeşit el emeği ürünlerini satanların. Mexico City, Maya'lardan bu güne kalan göz kamıştırıcı yapıtların varlığıyla öylesine bir tarihsellik sergiliyor, Meksikalı sanat emekçilerinin ürünleri taşındıkları yerel çizgilerle öylesine evrensel boyutlara ulaşıyor ki...

Bu topraklarda, sömürünün binbir türüyle yüzyıllar boyu savaşınların bunca renk, anlam, biçim güzelliğini yaratabilmiş olabilmeleri için hiç uyumamaları gerekir gibi geliyor insana. Turistik eşya satan dükkanlarda Meksika'nın ünlü oniks taşından oyulmuş boy boy yontularda, "sombbrero"su başını gizleyen bir Meksikalının sırtını bir kaktüse dayamış, dünyadan habersiz uyur hali, bazılarının kafasında yaşayan ve sürekli kılınmak istenen bir imgenin dile getirilmesinden öte gerçeklik taşıyor. Meksika'da cam şişeden bira içen bir katır, sokaklarda alev yutarak para kazanan çocuklar, yüzlerce metre yüksekten kayalıklara atlayan Acapulcolu dalgıçlar gördüm. Sınıflar arasındaki eşitsizliğin aşılması güç uçurumlara varmasına, en acı bir yoksulluğun, en gösterişli bir zenginlikle iç içe yaşanmasına tanık oldum... Ancak Meksika'ya birlikte geldiğim öğrenci grubundaki Birleşik Amerikalı gençlerin birer ikişer satın aldıkları o "Uyuyan Meksikalı" yontularından uzak durdum. Çünkü yaşadıklarım, uyumayan, daha doğrusu yavaş yavaş uyanan bir Meksika'ya inanmamı öğütüyordu bana...

Bir kenti tanımak için, parklarında dolaşmak, müzelerini gezmek, lokantalarında yemek yiyip, pazarından alışveriş etmek yetmiyor. Tüm bunlar yapılması gereken şeyler kuşkusuz, ancak yerlerde yatan bir çocuk yığını, Xochimilco kanalında tek kişilik kanosunda gezerken sandallardaki turistlere çiçek satan Kızılderili kadını, parasını ödemek istemeyen bir "gringo"ya bıçak çeken 10 yaşındaki ayakkabı boyacısını, köşe başlarında öpüşen genç çiftleri, kiliselerin önlerinde alet çantalarıyla birlikte iş bekleyen işsizleri, tüm gizlerini yüzünü görmediği bir rahibe anlatan katolik kadınları gördükten sonra, onlarla karşılaşmakla yetinmeyip, içlerine girmek, yaşamı, gelenekleri, kültürü daha yakından tanımak istiyorsunuz. Bunun tek yolu da, Meksika'nın giderek tüm Latin Amerika'nın dününü bugününe bağlayan bir köprüden geçiyor galiba. Tarihini öğrenmek, uzun bir gecede arada bir korkuyla uyanıp yine uykuya dalan, ama artık dayanılmaz boyutlara ulaşan bir karabasanın uykusunu iyice hafiflettiği Meksika insanını tanımak için gerekli...

Aynı grupta olduğumuz Birleşik Amerikalı gençlerin "sıkakta gördükleri Meksikalılarla" arkadaşlık etmesine izin vermiyor rehberlerimiz. Nitekim ayakkabı boyacısının bıçak çekmesinden sonra, toplu halde üniversite kampüsünü gezerken "Yankee go home" sesleri ve nefret dolu bakışlarla karşılaşmamız da "hiç hoş değildi" Bunca Amerikalı

içinde bir yabancı benim ve Meksikalılarla aynı yazgı birliğini paylaşan bir Türkiyeli olarak duyduklarımı bilemiyor kimse... Ancak ister istemez Amerikalılara uygulanan kurallarla, yöneltilen davranışlara katlanıyorum. Bu bağlamda gruptakilerin "Meksikalı iyi aile çocukları" ile arkadaş olmalarını sağlamak için düzenlenen geceye ben de katıldım ve Adrian'ı tanıdım. "Türkiyeli olduğumu duyunca gözleri parlayan 19-20 yaşlarında bir gençti bu. Nasıl olup da Amerikalılarla birlikte olduğumu sordu. Bir Amerikan kuruluşundan burs aldığımı öğrenince yüzünü buruşturdu. Sonra "Türkiye", dedi, "Sizin topraklarınızda Amerikan üsleri kurulmasına izin verdiğiniz doğru mu?" ... Şaşırđım. Beklemiyordum bu soruyu. Anlatmaya çalıştım. Ama Adrian sandığımdan çok şey biliyordu Türkiye hakkında. Birleşik Amerika kolunu nereye uzatmışsa, kiminle dost olmuş, kime yardım etmiş, kime ambargo koymuşsa hepsini biliyor, tanıyordu...

Adrian'la yüzölçümü Ankara'nın 30 katına ulaşan bu kentin uçsuz bucaksız kenar mahallelerini, Ankara kalesindeki evlerle inanılmaz bir benzerlik gösteren gecekondu semtlerini gezerken, sonra Adrian'ın babası Sosyalist milletvekili Senor Ramirez sayesinde politikacı ve edebiyatçılarla tanışır, Adrian'ın arkadaşlarıyla tanışıp konuşurken ve tabii tüm bunlar süresince, Adrian'dan Amerikalı rehberlerimizin anlattıklarına pek uymayan tarih dersleri alınırken Meksika gerçeğine yakınlığımı duyumsuyordum...

Hemen tüm Latin Amerika ülkelerindeki gibi, Meksika'nın tarihî de sömürünün, yayılcılığın çirkin oyunlarıyla dolu. Ancak Avrupa'nın Meksika'yı tanınması her ne kadar 450 yıl öncesine dayanıyorsa da, gerçek Meksika uygarlığının oluşumu İsa'dan önce 2000'lere dek gidiyor. İnsan sevgisinden, Tanrı gizmine, barış tutkusundan, savaş onuruna kadar her türlü duyguya değgin birbirinden görkemli yapıtlar bırakarak, Meksika kentlerini, insanlarını, kültürünü oluşturan Teotihuacan, Olmek, Maya, Toltek, Zapotek, Mikstek, Aztek uygarlıkları Amerikan rehberlerin dilinde söylenmesi güç birer ad olmaktan öte bir anlam taşımazken, gerçek Meksika'ya güç veren bir tarih birliğini meydana getiriyor. Mexico City'deki "Plaza de las Tres Culturas" (Üç Kültür Alanı) da olsun, başkent 200 kilometre güneyindeki Teotihuacan (Tanrılar Kenti)'nin piramitleri arasında olsun bu gücü duyumsuyorum. Mexico City'nin övünç kaynağı Antropoloji Müzesi'ni gezmek ise beş buçuk saatimi alıyor. Gözlerim, yüreğim yorgun... Bunca yılın, bunca güzelliğin heyecanını yaşamaktan...

Ve Adrian anlatıyor: "Önce İspanyollar geldi..." 1519 yılında "La Villa Rica de Vera Cruz" (Gerçek Haçın Zengin Kenti)'a ayak basan İspanyol denizcisi Hernan Cortez, Meksika'nın yazgısını değiştirdiğinin bilincinde miydi acaba? "Talih cesurlara güler" diyerek varını yığını ipotek edip Meksika seferine çıkan Cortez'in son Aztek İmparatoru İkinci Montezuma'nın hazinesine el koymasına rağmen Meksika tarihinde sömürü dönemini başlatıyordu. İspanyollar Mexico ve And dağları eteklerindeki altın ve gümüş madenleri için geliyorlardı. İspanya Kraliçesi İabella bu yeni servet ile zenginliğe zenginlik katacak, ama o sıralar Madrid'den beş kez daha büyük olan eşsiz Aztek başkenti Tenochtitlan da yerle bir olacaktı. Mexico City'nin en büyük meydanı, hükümet binalarının olduğu Zocalo'da durup, yüzyılların oluşturduğu bir uygarlığın nasıl anlık yıkımlara uğratıldığını düşündüm. Zocalo'daki görkemli katedral Tenochtitlan kentinin en önemli tapınağının üzerinde yükselmiş. Hükümet sarayı ise Cortez'in işkence ederek öldürdüğü Aztek şefi Cuauhtemoc'un sarayının bulunduğu yerde...

Meksika'da Avrupa'nın "uzun ko-

lu"nun koca bir okyanusu aşırmasıyla başlayan sömürü düzeninin feodal kalıplarını Avrupa'da olduğundan da çabuk kırması rastlantı değil. Meksika ve bağlamında tüm Latin Amerika kapitalizmin doğuşuna sahne olan topraklar olarak biliniyor. Altın ve gümüş madeni ocaklarında Kızılderili yerlilerin köle olarak çalıştırılması, emeğin sömürülmesinin ilk ve en yalın örneklerinden birini oluşturuyor. Yalınlığı ölçüsünde somut ve gerçek bir örneğini... Ve işte o zamanlarda giderek İspanya'dan çok daha güçlü bir tehlike oluşturan ve üstelik çok da yakın bir emperyalist ülke giriyor işin içine: Meksika'nın kapı komşusu, Birleşik Amerika... 1700'lerden başlayarak yavaş yavaş uygulanan bir yayılcılık, 1845'te Teksas, Colorado, New Mexico, Arizona, Nevada ve Utah gibi eyaletlerin kuzey komşuya bırakılması, daha sonra bakır, petrol, kauçuk, şeker, bankacılık, ulaştırma gibi temel tarım, endüstri ürünleri ile hizmet konularının Birleşik Amerika sermayesinin tekeline verilmesiyle kendini kanıtıyor. Meksika şekerleriyle, petrolüyle, altınıyla, insanıyla, kanyıyla, canıyla besliyor egemen gücü... Giderek zenginleşiyor Birleşik Amerika.

Yirminci yüzyılda yayılcılığın yerini alan korumacılıktan da payını almış Meksika. Profirio Diaz'ı emri altına alan ABD, diktatör - sermayedar ortaklığının en güçlülerinden birini daha yazıvermiş tarihe.

...Adrian tüm bunları durup duraksamadan, usanmadan anlatıyor bana. Yinelemelerden kaçınmıyor. On gün içinde öğrenmemi, anlamamı istiyor bir şeyleri. Bir aralık, "işte böyle", diyor. "Biz, bizi bu hale getirenleri biliriz"...

Mexico City'de yaşadığım olaylar, yalnızca Adrian ve çevresi gibi kentsoylu aydın kesiminin değil, işçilerin, köylülerin, sıradan Meksikalıların da çok şeyler bildiğini gösteriyor. Kentin ortasında kurulmuş, geniş bir Kızılderili pazarında dolaşıyorum. Meksika'nın canlı renkleri, özenli dokumasıyla ve yerel yayınlığıyla en güzel simgelerinden biri olan şu bildik örtülerden, "serape"lerden alacağım. 2000-2500 peso vermeye hazırım. Aslında bunca emeğin ucuzluğu şaşılmalı boyutlara ulaşıyor. Tezghasına yaklaştığım, orta boy bir serapesini gözüme kestirdiğim satıcı sırtarak "10 bin peso" diyor bana. Genç bir adam bu. Şaşıyorum. "Ama nasıl olur? Her yerde bunun beşte biri fiyata!"

"Siz Amerikalı değil misiniz", diyor adam. "10 bin peso bile az sizin için"... Yavaş yavaş anlıyorum. Adamın gözlerine dikiyorum gözlerimi: "Ben Amerikalı değilim. No soy Gringa"... Gringa değilim ben. "Amerikan doları yok cebimde. Türküyelim..." İnanmıyor satıcı. "Bu Türkiye de nereden çıktı şimdi?" Adımı soruyor. Türkiye'nin başkentini, devlet başkanını... Çıkarıp pasaportumu gösteriyorum. Bir liranın kaç dolar olduğunu soruyor. Kaç peso olduğunu... Türk parasının Meksika parasından düşük değerinde olduğunu duymak şaşırtıyor onu. Birden sıcak bir sevecenlik beliyor gözlerinde. Daha parayı çıkarmadan sarıyor serapeyi. "Ne verisen" diyor gülümseyerek. Ayrılrken sesleniyor, "Selam söyle, Türkiye'deki dostlara"...

O serape karşımda, örtülü duruyor şimdi. Her ilmeğinde güzel bir "dost selamı" işli. Çok uzaklardan bir selam. Ankara'da bir evde...

Geriye Mexico City'deki son günlerime dönüyorum. Gümüş mementoları olarak tanınan Taxco'ya, "turizm cenneti" Acapulco'ya gideceğim. Bu kentten ayrılmak güç geliyor bana. İnsanlarına nazıl da bir anda kaynadı kanım, nasıl ölmez dostluklar kurdum... La Alameda Parkı'nda dolaşırken bunları düşünüyorum. Derken bu ülkenin başkentinde simgelenen yazgısı, o ilk gecede olduğundan çok daha somut bir görünüm kazanıyor.

İnsanın bir kenti ilk görüşündeki algılamasıyla, yaşamının içine belli oranda girdikten sonraki gözlemleri arasında büyük ayırım var. Her gördüğüme ağzım açık bakmamaya alıştıktan sonra, şaşkınlıklarının yerini dikkat alıyor. Yanımda yöremde olanları daha çok görüyor, daha bilinçli değerlendiriyorum. Şu son günlerde, Mexico City sokakları sık sık protesto yürüyüşlerine sahne oluyor. Elleri pankartlı gruplar, sloganlar atarak geçip gidiyorlar. Parkta Juarez Caddesi'nin aşağılarından, Latin Amerika kulesinin oradan gelen bir grubu izliyorum. Ellerindeki pankartlarda "İrkçılığa Karşıyız" yazılı. Durup, hep bir ağızdan bağırıyor ve beklemeye başlıyorlar. Adrian'ın anlattıklarını anımsıyorum. İspanyol olmak soyluluk sayılırmış eskilerde. Bu nedenle, zengin Meksikalılar gebeliklerinin son aylarını İberya'da geçirir, orada doğururlarmış çocuklarını. Nüfus kağıdında "Doğum yeri: Madrid" yazan ço-

cukların geleceklere daha parlak olmuştuk. Bugün az da olsa sürüyor bu gelenek. Ülkenin en yoksulları ise elbette Kızılderililer... Yani bu toprakların asıl sahipleri.

Bunu haykırıyor elleri pankartlı gençler. Derken ne beklediklerini öğreniyorum. Karşıdan, caddenin öbür yönünden yeni bir grup geliyor. Onların ellerinde, dillerinde başka bir slogan: "Kahrolsun Emperyalizm", "Yankee go home", "Gringoları ülkemizde istemiyoruz", "Bağımsız Meksika", "Viva Zapata" diyorlar... Ve sonra iki grup hep birlikte Meksika'ya geldiğinden beri sokaklarda duyduğum bir savsözü yineliyorlar. EL PUEBLO UNIDO JAMAS SERA VENCIDO... EL PUEBLO UNIDO JAMAS SERA VENCIDO... "Örgütlü bir halkı hiçbir güç yenemez", diyor Meksikalılar. Halkın birliği, birleşmişliği Maya'lardan kalan bir kavram... Bilinçle, inançla birleşip, Meksika'nın bugünkü umut kaynağını oluşturuyor. Yenilmez bir çaba ile gidiliyor geleceğe.

Meksika uyanıyor. Karanlık eskisi gibi koyu değil artık. Zaman sabaha yakın. Bunu duyumsuyorum.

Çevreme bakıyorum. Daha da güçleniyor umutlarım. Meksika sanatının yayınlığına, halk kültürünün zaferine tanık oluyorum kentin her köşesinde. Orozco'nun, Rivera'nın, Siqueiros'un, Tamayo'nun duvar resimlerinden alamıyorum gözlerimi. 1910'da Profirio Diaz'ı deviren devrimin lideri, toprak reformunun yaratıcısı Emiliano Zapata'nın yüzü gülümsüyor Orozco'nun bir yapıtında. Yerel çizgileri, bunca güçlü toplumsal-evrensel mesajlara dönüşüren ressamlara, Meksikalıların "uykucu" değil, tam tersine civil civil, ince zevkler, esprilerle dolu olduğunu vurgulayan Meksika dansçılarında, halk türkülerinde, Anadolu kilim desenleriyle olağanüstü benzerlikler gösteren dokumaları kotaranlara saygı duyuyorum. Siqueiros'un bir işçi lideri, bir öğretmen, bir devrimci olduğunu öğreniyorum. Halktan bir kişi, Adrian'ın arkadaşı dansçı Carlos da öyle... Bir işçi ailesinden geliyor ve ekonomi öğreniyor üniversitede. Sanatı halk yapıyor, yaparken gelişiyor, güzelleşiyor onunla birlikte. Duvar resmi geleneği herkesin her yerde karşısına çıkarıyor gerçek öz-estetik biçim bütünselliğini. Mexico City Üniversitesi kampüsünde, kütüphane binasının duvarındaki Gorman muralini hayranlıkla incelerken, pek çok Meksikalının da

benimle aynı işi yaptığını görüyorum. Bu duvar resminin önünden her gün defalarca geçenler, dikkat edecek, durup düşünecek zamanı buluyorlar demek. Ne mutlu sanatı böylesine güzel bir paylaşmaya dönüşürebilen Meksika insanına...

Adrian "bilinçlenme süreci yaşıyoruz" diyor bana. "Uyanıyorsunuz" diyorum ben. "Sabah yakın". Gülümsüyor. Meksika'nın durumu güç ona göre. Çünkü ülkesinin en yakın kuzey komşusu, hâlâ en yakın kuzey komşusu durumunda Birleşik Amerika'yı yazan Bart Mc Dowell şöyle diyor Meksika'yı anlatırken: "Bir şeyler mi olacak bu yakınlarda? Hergün grevci işçilerin, derslere girmeyen öğrencilerin pankartlarıyla karşılaşılıyor. Zocalo'da göstericiler açlığı ve tutuklamaları protesto ediyorlar. Ve bu kentte Küba'nın Yeni Dünya'daki en büyük elçilik binası bulunuyor. Sovyetler'inki ise en büyüğe yakın". Bunları okuduktan sonra, güçlüğü sezinliyorum. Birleşik Amerika koca gözlerini açmış, izliyor Meksika'yı. İki sosyalist ülkenin büyükelçilik binalarının büyüklüğünden tedirgin olacak denli büyük bir dikkatle. Bir şeyler mi olacak?" diyor, "açlığı protesto ediyorlar". Yine de Adrian olması gerektiği gibi umutlu. Yılmıyor güçlükler karşısında. Zapata'lar-

dan gelen bir direnci gözlerinde görüyorum. Ve Pasifik cenneti Acapulco kıyılarının Birleşik Amerikalı zenginlerce parsellenmiş olmasını görmek yetmiyor umudumu karartmaya. Okyanusun ılık sularında yüzmeye ve Türkiye'den kaç bin kilometre uzakta olduğumu hesaplamaya çalışıyorum.

Ne kadar uzak ve ne kadar yakınlık şu an, o bilmem kaç kilometrenin ucundaki Meksika'ya... Meksikalı dostlarımdan mektuplar geliyor. Ne kadar çok yağmur yağdığını anlatıyor birisi. Diğer kedisinin yavruları olduğunu ve Gudalajara'da üniversiteye başlayıp tarih okuyacağını. Bir diğeri de "Türkiye gözden irak olsa da yüreğe yakın bir ülke" diyor İngilizce. İngilizce'de böyle bir deyiş yok. Nereden biliyor? Nereden gelmiş aklına? El sanatlarından, İsa öncesi uygarlıklara, gecekondu mahallelerinden, Ankara'daki üst geçitlerde ve Mexico City'nin parklarında uyuyan çocuk yığınlarına kadar pek çok ortak yönümüz olduğunu sezinliyorum Meksika ile. İnsanlarımızın gülüşlerini birbirine benzetiyorum. Okyanusun ötesindeki bu sıcak ülkeyle ne çok şey paylaştığımızı düşünüyorum. Yüzyılların karanlığını delip geçmeye hazırlanan gözden irak, yüreğe yakın bu dost ülke ile...

Meksika için kim, ne dedi?

"Tanrı'ya ve hükümdarımıza hizmet etmek için geldik biz buraya ama aynı zamanda buradaki zenginlikler için de geldik."

Cortez'in yardımcısı, İspanyol denizci Bernal Diaz del Castillo

"Eşitsizlik sanırım dünyanın hiçbir yerinde buradaki kadar korkunç değil... Yapıların mimarisi, hanımlarının elbiselerinin kalitesi, yüksek sınıfların havası, bütün bunlar sokaktaki yoksulluk, cehalet ve köylülükle inanılmaz bir çelişki oluşturuyor."

Fransız Tarihçisi Alexandre de Humbolt

"Ben kaugaların tutsağı olarak ölmek isterim, insanların değil."

Meksika devrim lideri Emiliano Zapata

"Meksikalı yıpranabilir, eğilebilir, gereğinde secdeye varıp yakarabilir ama gerilemez... Bu yüzden gerileyen ya da sözünden dönen kimseye güvenilmez."

Meksikalı ozan Octavio Paz

"Sakin bir Meksika'ya ne kadar bel bağlayabiliriz?"

Birleşik Amerikalı yazar Bart Mc Dowell

"Zavallı Meksika, Tanrı'dan böylesine uzak, Birleşik Devletler'e bu denli yakın."

Halk deyişi

Latin Amerika Kültürü ya da Öfke ve Lirizm

Ahmet Telli

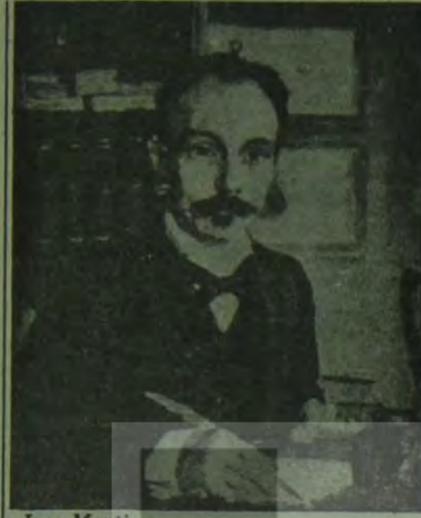
Latin Amerika edebiyatını vareden kültürel kaynaklar bir bakıma, "kızgın bir tabiatın, karmaşık bitkiler dünyasının, yerli büyüçülüğünün, İspanyol teolojisinin bir karışımı."¹ 18. yüzyıl ortalarından itibaren ulusal ve sınıfsal hareketlerin bu kültürel ögeyi zenginleştirilmesi bir yana bırakılırsa, coğrafyayla insanın, insanla tarihin yarattığı öfke ve lirizm, Latin Amerika kültürünün en özgün yanını oluşturuyor. İnka, Maya ve Aztek uygarlıklarının gizemi, İndioların, Mestizlerin, Zencilerin kültürleriyle kaynaşarak, Latin Amerika halklarının kültürel coğrafyasını kuruyor. Üstelik bu süreç, büsbütün tamamlanmış da sayılmaz. Halkların yaşadığı gözönüne alınırsa, bu sürecin tamamlanmadığı anlaşılacaktır. Bu ise, kimi Latin Amerika yazarlarında bir kimlik ve tarih arayışına yol açmaktadır. "Tarih uykuya dalınca, düşünde sayıklar ozan!"² diyor Octavio Paz. Kendilerine özgü bir kimlik edinmeden Avrupalı oluşlarının anlamını araştırıyor.

Latin Amerika insanını vareden kültürel mirasa bakıldığında, geçmişten bugüne, birbirleriyle çelişen, çatışan, ama yine de bir rengi oluşturan tonların yakınlıklarını görürüz. Sonuçta şu soruyu sormak gerekir belki: İspanyol fatihleri mi bu coğrafyaya egemen oldu, yoksa bu coğrafya kendine uygun insanı mı yığurdu bağrında? Biri diğerinden büsbütün ayrı değil elbette. Ama bugünü vareden düne bakıldığında, eski kültürlerin kimi özelliklerinin altı çizilmelidir. Octavio Paz, "Cortes öncesi kültürlerin günümüze değin eriştiği"³ ni ileri sürmekte ve şöyle demektedir: "Bizi korkudan titretseler de, beğenimizi büyüeseler de, şu tarih gerçeğini kabul etmek zorundayız ki, İspanyol öncüleri, eksiksiz ve

ileri bir kültürle karşılaşmışlardı."⁴ Böyle olunca bu "eksiksiz" olan kültürlerin ne olduğuna bakalım kısaca:

Klasik Maya Uygarlığı'nın 800-900 yılları arasında yıkılışının nedenini bilmiyoruz, ama bu uygarlığın hiyeroglif yazıyı benimsediğini ve takvimsel yazıların oyulduğu taşları diktikleri gerçek. Güneş yılının, kameri ayın, Venüs gezegeninin devrinin kesin uzunluğunu hesaplayan Maya Uygarlığı, sıfırın değerini de biliyordu. İnka Uygarlığı'nda ise teknik başarılar, entansif tarım ve maden işlemeciliğine karşın, görece bir gelişme var. Kimi grupların yabancılaştırılması ve İspanyol istilacılarla işbirliği yapmaları bu uygarlığın sonunu hazırladı. Sosyo-politik bir öbekleşme denilebilecek İnka örgütlenmesi İspanyol fatihlerinin işini kolaylaştırmıştır.

Azteklerle gelince, maddi zenginliğine karşın ne tekerleğe ne de yazılı bir dile sahipti onlar. Diğer yandan Aztek tanrısına kurban edilenlerin sayısı Cortes'in bu topraklara girdiği sırada, yılda 50.000'i bulmaktaydı. Nitekim 1519'da Hernando Cortes Meksika'ya girdiğinde, onu, kendilerini Aztek zulmünden kurtarıcı olarak gören "uyruk aşiretler" de vardır. Ancak bu gelişmiş uygarlığın yıkılışını salt efsanelerde anlatılanlarla anlamak olanaksız. Çünkü tarih "susuyor." Hatta bu kültürün yok olmasını yalnızca İspanyol fatihlerine de bağlayamayız. Şöyle de denebilir: Sıfırın değerini bilen bir uygarlık meta değişimini de yaratabilmeli. Ancak bu şekilde maddi zenginliklerin üretimi ile tüketimi arasındaki ilişki, belli bir gelişmenin dinamizmi olabilecek, toplumsal iş bölümü uygarlığın kendini yenilemesine olanak sağlayacaktır. Oysa gereksinimleri

Jose Marti

için üreten, bir "mal" yaratmış sayılmaz. Bu bakımdan Aztek Uygarlığı meta değişimini yaratamadığı için ve tarihsel olguların da denk düşmesiyle yokolmuştur. Nitekim "Azteklerin bilmedikleri terazi ve dirhemleri İspanyolların kendileri yaratmak zorunda kalmışlar"⁵ ve fethettikleri ülkelerin altınlarını kendi hesaplarına geçirirken miktarını da saptamışlardır. "Oysa Mapucheler, Temuco topraklarında altın arayan İspanyolların gırtlaklarından, erimiş altın akıtarak, 'Alın bakalım, doyun aradığınız altına!' diyorlardı."⁶ Tarihi Spengler'e göre Aztek kültürü, "boynu vurulan kültür"dür. Şöyle diyor Spengler: "Bu kültür öldürülen tek kültürdür. Bu kültür içinden zayıflayarak çökmedi, baskı altına girmedi ve önlenmedi; aksine, gelişmesinin en ihtişamlı devrinde öldürüldü. Tıpkı rasgele birinin vurup başını kopardığı günebakan çiçeği gibi yok edildi."⁷ Çelişik veriler bugün bile bu eski kültürler için kesinlemeler yapılmamasını engelliyor. Coğrafya ve tarihin varedtiği insanı ele aldığımızda ise, trajik olan başgösteriyor. "İnsan, tarih içinde bir varlık değil, tarihin kendisidir."⁸ görüşünde olan Octavio Paz'a hak verirsek, Azteklerin tarihsel trajedisi ve onların, Latin Amerika tarihinin hangi boyutu olduğunu açıkça görürüz. Gelgelelim, "Bugün Meksika'ya yerleşmiş olan 1.8 milyon Aztek, tıpkı Mısır fellahları gibi tarihsiz yaşarlar."⁹ Maya ve Aztek uygarlıkları arkeolojinin ilgi alanından öteye gidememiş, dahası İndiolar, Mestizler, Zenciler, İspanoamerikan olabildiği kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Eski uygarlıkların efsanelerde kalan serüvenleri, Latin Amerika edebiyatına yine de bir egzotizm sağlamaktadır. İndiolar, Mestizler, Zenciler ise, coğrafyadan

Luis Borges

tarihe yol bulamayan insanlar olarak görünüyorlar hâlâ. Pablo Neruda kendisiyle yapılan bir görüşmede bu konuda şöyle diyordu: "Onlarla hiç irtibatımız yoktur. Dillerini bilmiyorduk. Olsa olsa birkaç kelime."¹⁰

Eski Latin Amerika insanların gizemli yaşamları, arkeologları heyecanlandırırsun, bu insanların "kramplar" içindeki coğrafyada tarihsiz kalmaları, tarihin akışına engel değildir. Nitekim 16. yüzyıldan bugüne Latin Amerika halkları, toplumsal mücadelelerin yangınlarıyla gelmişlerdir. Üstüste darbeler, ihtilaller, ihanetler gören halkların, artık ırk ve hatta dil sorununu 20. yüzyılın başında mücadelelerin dışına itelemiş oldukları görülüyor. Napolyon'un Portekiz ve İspanya'yı kendine bağlamasıyla bu ülkelerin sömürgeleriyle olan bağlarının zayıflamış olması, Latin Amerika'da özgürlük hareketlerinin hızlanmasına yol açtı ve 19. yüzyılın sonunda İspanya'nın son kolonisinden de çekilmesi, Latin Amerikalı sanatçıların İspanyol diliyle ve bütün Avrupa kültürüyle canlı ve sıcak bağlar kurmasına neden olmuştur. Şu var ki, halklar artık Avrupalı sömürgeciler yerine kuzeyden gelen Anglo-sakson emperyalizmine karşı dövüşmek zorunda kalmıştır. Böylece askeri diktatörlüklerin, yeni sömürgeci anlayışların bulunduğu Latin Amerika ülkeleri, mücadeleleriyle çağdaş destanlar yaratmışlardır. ABD emperyalizminin vahşi bir şekilde ezmeye çalıştığı ihtilalci geleneğe, Latin Amerika halklarının kültürel varlığının belki de en önemli ögesidir. İşte tam da burada şu noktayı belirtmek gerekiyor: Latin Amerikalı yazarların çoğu, Avrupa kültürüyle bağlar kurmuşlar ve bu kültürün kendilerine sağladığı ola-

Levine'in çizgileriyle Octavio Paz

naklarla ürünler vermişlerdir. Ancak hepsinin dünya görüşlerinin aynı olduğu söylenemez. Bu bakımdan halkların mücadelesine katılanlar olduğu gibi, bu mücadeleden uzak duranlar da olagelmıştır. Böyle olunca bir yandan Jose Marti, Nicolas Guillen, Pablo Neruda gibi mücadeleci geleneğe bağlananlar, diğer yandan Octavio Paz, Luis Borges gibi liberal şairler aynı coğrafyada varolmuşlardır. İşte Latin Amerika şiirinin genel iki damarı bu dünya görüşleriyle anlaşılabilir.

Latin Amerika edebiyatını vareden kültürel kaynaklara bu kısa bakıştan sonra, bu edebiyatın genel eğilimlerine yaklaşılm.

Son yıllarda ilgi uyandıran Latin Amerika edebiyatı, roman ve öykü alanında güçlü adları tanıttı. Gabriel Garcia Marquez, Carlos Fuentes, Asturias, Amado gibi yazarlar roman türünün geçen yüzyıldaki altın çağına denk düşen çağdaş örnekler verdiler. Bu yazarların ürünlerinde görülen en önemli özellik, roman mimarisini ile şiirin kaynaştırılmış olmasıdır. Bunun kaynağı hiç kuşkusuz insan-tarih-coğrafya sentezinde yatmaktadır. Maya, Aztek, İnka kültürlerinin bu yazarların bilincinde sezgisel biçimlenişini de bu arada düşünmek gerekir. Asturias'ın Guatemala Efsaneleri için Paul Valery'nin söylediği şu sözler burada anılmalıdır. Bu ülkelerin edebiyatının şiirselliğini kuran öge dile getirilmektedir. "Bağrındaki kayalar ve ümüzlü topraktan hayatı yoğurup yaran ama içinde yine de tehdit edici olmakta devam eden çeşitli güçleri saklayan, iki okyanus arasında bir felaketin darbeleri altındaymışcasına varlığını yeni biçimlerini, birleşimlerini yaratmağa yönelen ve hep kramplar içinde titreşen tabiatın,

Marquez

bu ruhi ürünlerini, bütün çağların inanç ve tasarılarıyla karma bir halkın masal ve törelerinin böylesine garip bir düzenle içiçe örüldüğü bu olay-düş-şairler"¹¹. Böyle diyor Valery. Bu tespit, Latin Amerika düzyazısının içten bir tanımını gibi geliyor bize.

Roman ve öyküdeki bu sıçramayı, şiirde de bulabiliyor muyuz? Şu belli ki, Latin Amerika şiiri, roman ve öyküdeki canlılıkta değil. Hemen çoğu ülkelerde tanınmış şairlerine karşın bu böyle. Bunun birçok nedeni arasında en önemlisi, Latin Amerika şiirinin İspanyol diliyle ve Fransız şiirinin gölgesinde yeşermiş, gelişmiş ve serpilmiş olusudur. Öz olarak çağdaş duyarlılıkları, mücadeleci geleneği üstlenmiş olsa da durum aynı. Neruda bir konuşmasında 7-16 yaş arasındaki edebiyat beğenisini açıklarken şöyle diyor: "Fransız şiirini okumuştum. Daha üniversiteye başlamadan Sully Prudhomme'u, Verlaine'i tanıyordum. O zamanlar, çok güzel bir Fransız Şiiri Antolojisi vardı. Pek çok kimse bu antolojiden edinmişti ve bu kitaplar elden ele dolaşırdu."¹² Bu sözlerden de çıkarsayabileceğimiz gibi, daha yetişme yıllarında bu şairler Fransız şiirinin etkisi altındadırlar. Gerçekten de Latin Amerika şiiri İspanyol diliyle ve Fransız etkisiyle Avrupalı bir kimlik edinmiştir.

Çağdaş Latin Amerika yazarlarının şairlerinin bir bölümü, geçmiş kültürlerle "bütünleşme çabası" ve "geleneği arayış" doğrultusunda bir İspanoamerikan edebiyatının temellerini atmak isterler. Bunu nasıl bir tarih bilincine yaslandırmak istedikleri net olmamakla birlikte, kendilerini yine de Avrupalı saymaktadırlar. Fakat "kökleri sökülmüş ve kozmopolit" bir niteliği de

reddetmektedirler. Nitekim Octavio Paz, "Kendimize özgü bir tarihsel varoluşa sahip olmadan önce Avrupa'ya bir tasarım olmaya başladık"¹³ derken, İspanoamerikancı edebiyatın genel eğilimini de dile getirmektedir.

Latin Amerika şiiri özgülüne gelince, bu şiirin yukarıda da değindiğimiz gibi, özgün yanı, belki de Avrupa şiirinin serüvenini, hemen, olduğu gibi yaşamış oluşudur. Ancak şurası bellidir ki, Latin Amerika şiirinin gerek Amerika gerekse dünya şiiri içinde ayrı, kendine özgü bir yeri var. Öyleyken Latin Amerika ülkelerinin (Küba, Bolivya, Venezuela, Kolombiya, Peru, Şili, Arjantin, Brezilya, Uruguay, Ekvator vb.) şiirinin yakın duyarlıklarından çıktığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni kuşkusuz ki, dil ve sosyal gerçek yakınlığıdır. Latin Amerika şiirinin önemli örneklerini Türkçeye kazandıran Ülkü Tamer¹⁴, "Çağdaş Latin Amerika Şiiri Antolojisi"¹⁵ nin önsözünde, bu şiirin gelişim çizgilerini, eğilimlerini ve akımlarını da tanıtır. Genel olarak bu kaynağa bağlı olarak şu noktaların altı çizilebilir:

Çağdaş Latin Amerika şiirinin damarlarını besleyen gerçeklik ikili bir özellik gösteriyor. Bir yandan Avrupa şiiri, diğer yandan Latin Amerika sosyal gerçeği. Ancak her iki biçimde de, özellikle Fransız şiirinin bu şiire yön verdiği söylenebilir. 19. yüzyılda İspanya'ya karşı olan tavır, İspanyol dilinin olanaklarından yararlanmayı da bir bakıma engellemektedir. Daha çok öfkenin ağır bastığı sosyal gerçeklikte, şiir de "yeşil atı"nda salınmıyordu. Özgürlük mücadeleleri bir biçimde dilsel olana yansıyor, okyanuslarla özdeş duyarlıklar taşıyordu. Bu yüzyılın sonlarında mücadele yönünün ulusal bazları, sınıfsal rotaya girerken, İspanyol dilini yoğurma eğilimleri de uç verir. Ama yine de Fransız şiirinin gölgesi, bu şiirin üstünde olma-ya devam etmektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Fransız romantizminin Latin Amerika şiirine girdiği görülüyor. Arjantinli Esteban Echeverria, bu romantizmin öncüsü olarak görülür. Gregorio Gutierrez Gonzalez, Antonio Gonçalves bu alanda örnekler verirler. Yine bu dönemde pampalarda yaşayan gauchoların yaşamını, tarihle kendileri arasındaki çelişkiyi, coğrafya ile uyum sağlamaya çalışan gauchoları anlatan ve fakat kendileri gaucho olmayan şairlere rast-

lanır. Bartolme Hidalgo'nun öncü sayıldığı gaucho şiiri, onların dilini de kullanmayı amaçlıyordu.

Latin Amerika şiirinin geniş bir evresini belirleyen Modernismo akımı Jose Marti'nin *Ismaelillo* kitabıyla başlamıştır denilebilir. Jose Marti aslında Küba'nın ulusal kahramanıdır ve hemen bütün Latin Amerikalı şairlerin üzerinde bir etkisi vardır. Modernismo akımına bağlanan birçok şair var ve bu şiir, "Latin Amerika insanına kendi yaratıcılığına güveni sağlamıştır. "İspanya'ya tepkiyle doğan bu akım, İspanyol-Amerikan savaşı sonunda asıl büyük tehlikenin kuzeyden gelen Anglo-Sakson emperyalizmi olduğunun ayrımına vararak, şiiri de bu doğrultuda silahlendirmiştir.

Mundonovismo (yeni dünya) akımı, ulusçuluğu öne çıkaran bir akımdı ve öncülüğünü Jose Santos Chocano yapmaktaydı. Latin Amerika konularına dönmeyi amaçlayan bu akım, modernismo'yu kozmopolit olarak niteliyordu.

1915'lerde modernismo'ya tepki olarak beliren bir başka akım ise, Sencilismo (yalın, dolaysız) dur. Bu akım, Jose Marti'nin şiirindeki anlamına dönmeyi; küçük ayrıntıları, toplumsal sorunlara yeğliyordu. Yine bu yıllarda kimi şairler Kübizm ile ilgilendiler ve ülkelerinde Creacionismo akımını başlattılar. Daha çok estetik değerleri önemseyen bu akımı, Borges'in avangard örnekleri izledi. Gerçeküstücülük izlerini taşıyan bir bildiri hazırlayıp duvarlara asan Borges "Buenos Aires sokaklarına şiiri getirmeyi" amaçlıyordu. Böylece Borges, Ultraismo akımının öncüsü oldu.

Zenci halkın Brezilya ve Karaippler de artışı, bir biçimde şiire de yansıdı ve bir Poesia negra akımı doğdu. Şairleri beyaz olmakla beraber, zencilerin dil özelliklerinden yararlanarak bir Afro-Amerikan şiiri ortaya konuldu. Porto Riko'lu Luis Pales, Küba'lı Nicolas Guillen, bu akımın belli öncüleri oldular.

İspanya iç savaşının Latin Amerika şairlerinin bir bölümünü etkilemesi kaçınılmazdı ve öyle de oldu. Nitekim Pablo Neruda ve Vallejo, Avpaya yenilikçiliğini bırakıp "halkın şairi" olmayı amaçladılar. ABD'nin saldırganlığı ve Küba devrimi bu değişimi daha da hızlandırarak anti şiiri yarattı. Nicanor Parra'nın ürünlerinde görüldüğü gibi yalın, düz, dolaysız bir şiir diline varıldı.

Burada bir araç açıp şu noktayı belirtmek gerekir: Cemal Süreya,

bir yazısında, Türkiye'de genç kuşak şairlerinin kendilerini Latin Amerika şiirine yakın gördüklerini belirtiyor.¹⁶ Bu sav, biraz önce yalın, düz, dolaysız bir şiir diline varan Latin Amerika şiiri göz önüne alındığında doğru gibi görülüyor. Kuşkusuz ki, bir vakitler Türkiye'nin sosyo-politik konumunun Latin Amerika ile benzerlikler taşıdığı savi anımsanırsa, C.Süreya'nın bu olguyu iyi gözlemlediği söylenebilir. Ne var ki, yine Cemal Süreya'dan çıkarak söylersek, "ulusal bir şiir olmaz." Fransız şiirinin iç düzeneği dilsel olarak üniversal değerler taşıyorsa artık bu salt Fransız şiiri değildir. Burada önemli olan şairlerin bu şiire neler kattığıdır.

Sonuç olarak, Latin Amerika'da edebiyat, kendine bir tanım arıyor. Bu arayış içinde tarihle hesaplaşmakta, kendi kültürel kaynaklarına eğilmekte ve fakat bir ucundan "bugünü" sahiplenmektedir. Belli ki Latin Amerika halklarının ihtilalci geleneği, çağdaş şairleri o gizemli coğrafyadan hiç eksik etmeyecektir. Otto Rene Castillo'nun şu dizeleri, Latin Amerika şiiri aracılığıyla, o coğrafyada devinen yangını yüreğimize iletmez mi hiç!

Tarafsız aydınları yurdumun sorguya çekilecek günün birinde en basit insanları tarafından halkımızın

1. Paul Valery, Miguel Angel Asturias'ın Guatemala Efsaneleri kitabına önsöz, Çeviren: Tahir Alangu, Cem Yayınları, İstanbul - 1968, s. 5.
2. Octavio Paz, Yalnızlık Dolambacı, Türkçesi: Bozkurt Güvenç, İstanbul - 1978, s. 9.
3. Aynı yapıt, s. 113
4. Aynı yapıt, s. 113
5. C.W. Ceram, Tanrılar Mezarlar ve Bilginler, Çeviren: Hayrullah Örs, İstanbul - 1969, s. 306
6. Neruda, Şiirler Türkçesi: Enver Gökçe, 4. Baskı, İstanbul - 1978, s. 8.
7. Tanrılar Mezarlar ve Bilginler, s. 300
8. Yalnızlık Dolambacı, s. 37
9. C.W. Ceram, aynı yapıt, s. 318
10. Neruda, Şiirler, s. 8
11. Paul Valery, aynı yapıt, s. 5
12. Neruda, Şiirler s. 10
13. Sanat Olayı, sayı: 8, Ağustos 1981
14. Ülkü Tamer'in dergilerdeki, konuyla ilgili çevirileri yanında şu kitaplara da bakılabilir: Alacakaranlığın Sesleri, İst. 1968; Ülke Ülke Çağdaş Dünya Şiirleri, İst. 1979
15. Çağdaş Latin Amerika Şiirleri Antolojisi, Ülkü Tamer, İstanbul - 1982
16. Cemal Süreya, Günübürlük, İstanbul - 1982, s. 190
17. Çağdaş Latin Amerika Şiiri, s. 251

Parlamento Muhabirleri Derneği'nin 7 yıldan beri başkanlığını yapmakta olan gazeteci Rafet Genç ile yaptığımız söyleşiyi sunarken, basın sorunlarının kaçınılmaz demokratik uğrak yeri olan Abdi İpekçi'nin anısını, varlığına son verdirilişinin 6. yıldönümünde saygıyla selamlıyoruz.

B.S.

Rafet Genç : "Abdi İpekçi gibi bir kurumun yok edilmesinin önemi yaşandıkça kavranacak"

Deneyli bir gazeteci olarak günümüz Türkiye basınına nasıl değerlendiriyorsunuz?

İzin verirseniz demokrat bir kimlik sorunu ile söze başlamak ve her geçen gün değer ve önemini pekiştiren değerli meslektaşımız Abdi İpekçi'nin anısını tazelemek istiyorum.

Günümüz basınındaki bir boşluktan söz etmek anlamında mı?

Evet. Rahmetli Abdi İpekçi'nin "Milliyet"inde 20 yıldan fazla çalışmış bir gazeteciyim. Bu 20 yıl, O'nu ve O'nun kimliğinde simgeleşen "demokrat" kimliği tanıma, irdeleme ve değerlendirme süreci olarak benim için büyük önem taşır. Abdi İpekçi bugün büyük eksikliğini duyduğumuz gerçek bir demokratı. Bilinir ki, gazetede "son söz sahibi" idi. Bir haber mi yazdınız, bir yorum mu yaptınız? Abdi Bey'in incelikli ve ayrıntılı sorular demetine hazır olacaktınız. Bir fikrin ya da olayın karışıklarını da bir araya getirip haberi

tamamlamadan gazeteye giremeyeceğini bilirdiniz. Gazetede yeni çalışmaya başladysanız, önce bunu kısa zamanda öğrenecektiniz. "Double çek" denen soruşturmayı yapmadan haberi veremezsiniz. Bu anlayış, aslında gazeteyi bir "okul" haline de dönüştürmüş ve örnek olmayı da beraberinde getirmişti...

Saniyorum bugün, bu söylediklerimin ne denli önemli olduğu ortadadır. Abdi Bey, varlığına kastedildiği güne kadar belki de tek başına "demokrat" olma mücadelesi verdi ve başarılı oldu.

Abdi İpekçi, bu nitelikleriyle, basında bir kurum olma özelliklerinin ışıklarını da veriyordu galiba...

İnanıyorum ki, aradan geçen zaman bu konuya çok anlamlar kazandırmıştır. Abdi İpekçi varlığına son verilene kadar demokrat olma mücadelesini sürdüren ve bunu belirli ölçüde kurumlaştıran, Türkiye

başlıp tarihinin önemli bir ismidir. Hep anımsarım, Ankara'ya geldiğinde politik ortamın her yanını didik didik eder, demokratik yayını yö-rüngeğini bulmaya çalışırdı. Yazılarında usanmadan demokratik hakları savundu, düşünce özgürlüğünün yaşama tümüyle geçmesini istedi. Bu niteliğini hiç bir zaman değiştirmede; teröre ve anarşiye karşı çıktı; bu tür gelişmelerin demokrasinin gelişimine kesinlikle zarar vereceğini yıllarca ve ısrarla yazdı.

Abdi İpekçi'nin serbest tartışmacı yanı üzerinde de çokça durulur...

Örneğin, siyasi parti liderleriyle yaptığı konuşmalarda daima gerçekçi yaklaşımlarla soru yöneltir, o partinin fikirleri ve yöntemleri üzerinde eleştiri yaparken mutlaka karşıtına yer açardı. Kendi sütununda da bu görüşlerin ne kadar doğru ya da ne kadar yanlış olduğunu açıkca yazmaktan, eleştirmekten geri durmazdı.

Abdi İpekçi ve "demokrat" kimlik sorunu bir anlamda bütünleşiyor mu?

Aradan yıllar geçmesine karşın 'Babı Ali böyle demokrat bir kimlik yetiştiremedi' demek istemiyorum: yetiştirmesi gerekirdi diyorum. Çok abartmalı düşünmek istemiyorum, ama, günümüz haberlerine ve yorumlarına özenlice bakmak, çok sarsıcı düşüncelere sevk edebilir bizi... Beri yandan, basının son yıllarda 1 milyondan fazla okuyucu kaybettiği olgusu da var... Lotarya kurtarmıyor bu olguyu. Abdi Bey hiç bir zaman gazetesinin tirajını otomobil, çamaşır makinası gibi nesnelere üzerine oturtmadı. Televizyona verdiği tek ilanda, gazetesinin "okunmak için alınır" olduğunu vurgulamıştı. Hatırlarım bu bile o zaman gazetesinde tartışma konusu yapılmıştı. Televizyonda yayınlanan ilan gazetesinin itibarıyla doğru orantılı olması gereği idi söz konusu olan. 1975 yılında gazetesinin kuruluş yıldönümü ile ilgili verilen haberde şöyle denilmişti: "Kuponsuz 350 bine ulaştık"

Basın sorunları ve Abdi İpekçi'nin anısı içiçe bir görünüm mü kazanıyor?

Bu sorunuz çok düşündürücü. Böylesine, kurumlaşan Abdi İpekçi gibi demokrat bir gazetecinin yok edilmesinin önemi yaşadığımız sü-re içinde daha iyi kavranacaktır.

Bir çok değerli yaratıcı-
mızı genç yaşta yitir-
dik, yitiriyoruz. Bir
kez yitirdikten sonra da, ar-
tık onları yaşatmaya çalış-
maktan başka bir çare kal-
mıyor elimizde. Yaşamak
elbette görevimiz. Ama asıl
acı olan, onların kendi yarat-
ıcılıklarının bir yerde bıçakla
kesilmiş gibi duruvermesi.
İşte bu acı, her seferinde bir
temel aykırılığı da bizim içi-
mize bir bıçak gibi saplıyor:

O yaratıcı değerlerimizi, onlar hayattayken ne ka-
dar "yaşatabildik?". Yani onların yaratıcılıklarını
olabildiğince verimli kılmak için, değişik alan-
larda aynı yolun insanları olarak birbirimize ge-
reği gibi omuz verebildik mi? Birbirimize, diyorum,
çünkü bunun dışında, o yaratıcılarımız için pek
bir destek yok, olmadı; çeşit çeşit engellerden
başka...

Oktay Arayıcı ile yirmi yıl-
lık bir birlikteliğimiz var. Bu
birliktelik şimdi ancak onun
anılarıyla ve eserleriyle bir-
likteliğe dönüştü. Bu da
önemli elbet, ama öyle
üzüntülerle dolu ve çelişik
bir yakınlık ki bu artık: Onun
kendi yaratıcı gücünden bir
anda uzak kalveren bu yak-
ınlık üstünde tekrar tekrar
durup düşünmeden edemi-
yor insan. Arayıcı'nın eser-
lerinin her biri bugüne oldu-
ğu kadar yarına da seslenecek değerde ve kal-
cılıktadır. Dahası, ülke dışında da değerlenecek
bu eserler; kendisinin de bunu görmesine pek az kal-
mıştı. Yalnız bunu düşünmek bile kahrediyor in-
sanı. Peki, öylesine ciddi, disiplinli ve üretken bir
sanatçımız, iki kat daha çok eser bırakabilecek-
ken ve ürünlerinin çok daha geniş değerlenişini
yaşayabilecekken, nedir bu engeller, ne içindir
ve neden bir türlü aşılamıyor?

Bunları düşündükçe, halkına kendini adanmış
yaratıcılardan ürkenlere ve halka bağlı yaratışı ön-
lemekten başka kaygısı olmayan mekanizmalara
karşı nasıl bir öfke birikiyor insanın içinde! Ama
o mekanizmalar var işte ve daha da olacak. Öy-
leyse bizim de, yalnızlaşmalarımızı aşmaya çalış-
maktan ve tam tersine nasıl birbirimize daha fazla
güç katabiliriz, diye düşünmekten başka çıkar
yolumuz yok. Aslında Oktay Arayıcı'yla birlikteli-
ğimiz, belki bu koşullarda olabilecek en sıkı da-
yanışmalardan biriydi. Ama gene de yeterli ola-
bildik mi? Onun bizlere kattığının yanında biz ona
ne kadar yardımcı olabildik? Daha fazlasına niçin
gücümüz yetmedi? Niçin yetmiyor?

Evet, bir kez yitirdikten sonra artık ardından
ağlamanın bir anlamı yok. Artık, tüm yitirdiğimiz
değerler gibi, Oktay Arayıcı için de, onun yarat-
ışını geleceğe taşımak görevimiz öne çıktı şimdi.
Ama bu çaba, "yaşarken yaşatmak" görevimiz
üstünde bir kez daha durup düşünmeyi de içeri-
yor mu? Oktay Arayıcı'nın, "Nafile Dünya"yla
getirdiği güçlü mizah, ya da "Rumuz Goncagül"
le kazandırdığı sentez, ancak böyle bir çaba ile her-
gün daha yeni bir yaratıcılık ve yaşam kazanacak!

Oktay Arayıcı
at gözlüğü

YAZARIN
GONCAGÜL

oktay
arayıcı

Oktay Arayıcı'nın anısına

Yaşarken yaşatmak

Yılmaz Onay

Rumuz Goncagül / AST — 1981

M. Hacıhasanoğlu Oyunlar da Yazdı

Kemal Ateş

Yil 1980'di; Türk
Dili Dergisi adına
Hacıhasanoğlu'yla ko-
nuşma yapmam istenmişti.
Uzun, önemli bir yolculuk gi-
bidir sanatçılarla konuşmak.
Bu yolculuğun hazırlıkları, te-
dirginlikleri vardır. O'nunla gö-
rüştüğümüz günü çok iyi
anımsıyorum şimdi. Kuru so-
ğuğu ve dumanlı havasıyla alı-
şılmış kişiyi yaşıyordu Ankara.

Konur Sokağı'ndaki evine
doğru yürürken öykülerini dü-
şünüyordum Hacıhasanoğlu'nun.
Varlık Dergisi'nde son
okuduğum öykülerinden birin-
de (Aralık 1980) "Belki de bir
gün güneş her çocuğun ceketi
olduğu dünyaya doğar," di-
yordu. O'nun tek tek öyküle-
rini düşünürken, belki de so-
ğuk kış gününe denk düştüğü
için en çok bu öykü öne çıkı-
yor kafamda. "Bir Ceket Anla-
tıyor" adlı öyküsünde olduğu
gibi, bütün dilekleri, umutları,
bildirisi yoksullardan yanaydı.
Doktor olan sanatçının hasta-
ları genellikle yoksul, güçsüz
insanlardı; öykülerindeki kişi-
ler de öyle...

Üçüncü kattaki dairesinin
kapısını Hacıhasanoğlu açtı:
"Hoşgeldin Kemal! Soğuk mu
dışarı?"
"Eh, fena değil," dedim, pal-
tomu çıkarırken.
G ü l ü m s ü y o r d u
Hacıhasanoğlu.

Sesi boğuk çıkıyordu o
gün, arada bir öksürüyordu
da. Sirtında sabahlık, başında
kıvrıllı bir bere vardı. "İlaçlar-
dan," dedi öksürürken. "Ök-
sürük için ilaç almıştım, ses
tellerimi etkiledi."

Doktor kişiliği hemen öne
çıkıvermişti. Önündeki dergile-
re ilişti gözüm. Yazko Edebi-
yat'ı aldı eline Afet İlgaz'ın
Nevzat Üstün ödülleriyle ilgili
yazısını okuyormuş. Büyük bir
açıklıkla yazıda beğenip be-

ğenmediği yanları hemen söy-
leyiverdi. Ordan kendisinin be-
ğendiği ve beğenmediği öykü-
cülere geçti. En çok kadın öykü-
cülerini eleştiriyordu. Onların
birden çoğalvermesini toplu-
mumuzun bir başka çarpıklığı-
na bağlıyor; dergilerce, yayı-
nevlerinince zorla "kadın öykü-
cü" yaratma çabaları edebiyat-
ımız adına sakat bir tutum ola-
rak görüyordu. Bunları söyler-
ken kimi adları bu yargısının
dışında gördüğünü hemen ek-
ledi sözlerine.

Biraz sonra çaylarımızı
kendisi getirdi.
"Ev işlerinden de hiç an-
lamam," dedi tepsiyi
uzatırken.

Söz ödülünden açılınca,
konu kendiliğinden TDK'den
aldığı ödüle geldi. "Zamanın
getirdiği unutulmuşluğu gider-
diği için" mutluydu ödülün
dolayı. Hacıhasanoğlu az ko-
nuşan, sessiz biriydi.

"Muzaffer Bey," dedim.
"Bizim öykücülerimizi iki öykü
anlayışına bağlıyorlar: Sait
Faik ve Sabahattin Ali öykü an-
layışına. Bu öteden beri böyle
yapılıyor, bir alışkanlık sanki.
Bugün Türk öykücülüğünü bir-
iki anlayışa indirgeyebilir mi-
yiz? Daha başka anlayışlardan
söz edilemez mi? Bir sınıflama
da siz yapıp, bu sınıflama için-
de kendi öykü anlayışınızın ye-
rini gösterebilir misiniz?"

"Bizde son ayırımı şöyle
yapanlar var, Vedat Günyol fi-
lan... Dış gerçekçiler: O. Kemal,
Enstitülü yazarlar, K. Tahir vb.
Bir de iç gerçekçiler var: S. İleri,
N. Eray, N. Tosuner vb. Ben Sait
Faik'i iç gerçekçiliğin başlatıcısı
sayıyorum. Ben her iki anlayışı
birleştiren bir yol izliyorum.
Kişilerin iç yapısıyla ilgilenirim."

"Bu saydığınız iç gerçek-
çi yazarlar kendi iç dünyalarını
öne çıkarıyorlar. Sizin öykü-
lerinizde ise kişilerin iç ger-
çeği var, değil mi?"

"Evet," diye onayladı sö-
zümü. "Yalnızca birinci kitabı-
nın tek bir öyküsünde kendim-
den söz ediyorum."

"Kendinden söz etmeyi ki-
mi yazarlar küçümsüyorlar. Siz
de mi bu düşüncedesiniz?"

"Anı romanı, anı öyküsü...
Buna karşıyım ben."

Bu konuyu biraz daha der-
rinleştirmek istedim.

"Muzaffer Bey, Montaig-
ne'in bir sözü vardır: Kendim-

den edindiğim görgü ve bilgi iyi
bir öğrenci olursam, beni
adam etmeye yeter de, artar
bile, der... Yazarlar da kendi-
lerini inceleyerek pek çok in-
san gerçeğine varamazlar mı?
Yani yazarın kendisi, yine ken-
disi için iyi bir 'denek' değil mi-
dir?"

Sigarasını üst üste ağzına
götürüp çekti.

"Ben yazar kendinden
söz etmesin demiyorum, habi-
re kendi kişisel sorunlarından
söz ederse, ben buna karşı-
yım. Ahmet Haşim gibi sözge-
lişi..."

Kahvesini bitirmişti. Soru-
larımın hemen, hiç düşünme-
den karşılık veriyordu. Ya bu
konular üzerinde çok düşün-
müş olmalıydı ya da ben ede-
biyatımızın çok konuşulan, çok
tartışılan sorunlarına getiriyor-
dum konuşmayı. Bana öyle
geliyor ki kafası hep bu soru-
larla dolu. Edebiyatımızda tar-
tışılan her konuya ilgi duydu-
ğu, kafa yorduğu belli. M.
Hacıhasanoğlu'nun beğendi-
ğim, hem de hayranlık ölçü-
sünde beğendiğim bir yanı,
yayın ortamındaki olumsuzluk-
lara hiç aldırmadan, sabırla,
inatla yazmasıdır. TDK ödülü-
nü alan Eller'i yirmi beş yıllık
bir aradan sonra yayınladı.
Alınan, içedönük biriydi
Hacıhasanoğlu. "Elimde dos-
yalarla şu yayınevi senin, bu
yayınevi benim dolaşmıyor-
rum," diyordu. Kaç öykü yaz-
dığını sordum. "Yüz otuz ka-
dar olmuş," dedi. Sevgi, tut-
ku, inançla 130 öykülük bir bi-
rikime ulaştı. Kitapçı sergenle-
rinden bir iki kitaplık bir köşe
kapıp boy göstermeyi hiç dert
etmedi kendine. Elinde yalnız
öyküler, romanlar değil, oyun
dosyaları da vardı: Yolculuk,
Kocalar ve Oğullar, Ejderha,
İhtiyarlar Çocuk Gibidir, Az-
gın... Bunlardan birini (Yolcu-
luk) Malatya'da amatör bir top-
luluk oynamış. Azgın adlı oyu-
nu ise Şehir Tiyatroları reper-
tuarına alınmış, ancak her ne-
dence oynanmamış.

Azgın adlı oyunu Şehir Ti-
yatroları'nda oynanacakken,
neden vazgeçilmiş? Bir ilgili
bulup çıkartsa bu oyunu da,
yeniden inceletse.

İlgililerin ilgisizliği sürecek-
se, hiç değilse bir tiyatro uz-
manı O'nun oyunlarını inceleyip,
gücünü, niteliğini hakkında ay-
dınlatırsa bizi.

Bilimsel Teknik Devrim ve Ekonomik Toplumsal Yapıların Geleceği

Serol Teber

İçinde yaşadığımız tarihsel dönem, hiç kuşkusuz büyük sanayi devriminden sonra toplumsal devrimlerin yeryüzü ölçüğünde çok hızlandığı, önemli sıçrama noktalarına ulaştığı bir evreyi sergilemektedir...

Bu tarihsel gelişim aşamasında, en önemli ve yazgı belirleyici dirimsel gelişmeler üretim güçlerinde, üretim sürecinde yaşanmaktadır... Üretim otomatizasyonu ve giderek son on yılda doruk noktasına ulaşan otomatizasyonun otomatizasyonu, başta üretim ve yeniden üretim ol-

mak üzere, yaşamın tüm alanlarını etkilemekte, ekonomik-toplumsal yapıları yeni biçimlenmelere zorlamaktadır...

Bilimsel teknik devrim sürecinin en temel öğelerinden birini oluşturan "Mikroelektronik" alandaki niceliksel gelişmelerin hızı ve kapsamı kimi zamanlar, üretim sürecine yansıtıldığında, bunlar nitel değişimler düzeyindeki sıçramaları koşullamaktadır...

On yıl öncesinde ancak bir kaç informasyonun kayıt edilebildiği bir

silisyum kristali-Chip üzerine, 5-6 yıl önce bir kaç on bin, bu günlerde bir kaç yüz bin informasyon kayıt edilebilmektedir... Araştırmacılar, belki de içinde yaşadığımız yıl içinde bir Chip üzerine, bir milyon informasyonun kayıt edilebileceğini ve bunun da üretim sürecine, otomatizasyonun otomatizasyonuna şimdiye değin görülenlerin ve bilinenlerin ötesinde yeni bir devrim, nitel bir ivme getireceğini söylemektedirler.

Ayrıca, yakın zamanlara değin, bilgi-informasyon birikimleri, Chip'ler arası kanalları birbirlerine bağlayan anahtarların-şalterlerin çalışma hızlarının istenen düzeylere ulaşamaması nedeniyle oluşan kimi tıkanıklıklar aşılma sürecine girmiş ve yeni üretilmeye başlanan kristal şalterler ile sanayide beş milyon kez açılıp kapanabilen mikro anahtarlar yapılabilmek olanağı sağlanmıştır. Bu koşullarda, çeşitli bilgiler-informasyonları olaganüstü bir devingenlikte birbirlerine bağlayıp yeni sentezler devreler-kombinasyonlar üretilebilmesi sürecine girilmiştir...

Tüm bu koşullar uzantısında, bugün, örneğin, bir otomobil fabrikasında çalışan ve orta gelişmişlik düzeyindeki bir sanayi robotu, görme-seçme-araştırma-sesli uyarılara, yönlendirmelere yanıt verme, ve başkaları gibi çeşitli becerileri kapsayan en az 2000 ayrı işlevi sürdürebilmektedir...

Ayrıca, yine son yıllarda, otomasyonun ve otomasyonun otomasyonunun temelini oluşturan software denen bilgilendirilmiş-programlanmış bilgisayar düzenlerinin üretimi çok hızlanmış, merkezleşmiş ve de olaganüstü ucuzlamıştır...

Artık, bilgisayarların programlanması uzmanlarca, her bir aygıt üzerinde yapılan uzun süreli çalışmalar olmaktan çıkmış ve bunlar, belli software merkezlerinde seri olarak üretilerek dağıtılmaya başlanmıştır...

Software üretiminin son bir kaç yıldır, bu denli merkezi, kolay, hızlı ve ucuz olarak üretilmeye başlanması, üretimin belli ellerde toplanması, sermayenin daha da yoğunlaşması ve bilimsel teknik devrim sürecinin tümüne yehi evrimsel nitelikler getirmiştir...

Bu koşullarda, belli berkezlere üretilen software'ler ile dünyanın çeşitli yerlerindeki robotları, bilgisayarları, sanayi-üretim kuruluşlarını istenilen amaçlar doğrultusunda programlamak yolları açılmıştır...

Yine bu tür benzeri, software üretim merkezlerinde, istendiğinde kul-

lanılmak üzere daha geniş kapsamlı program paketleri "software package" ya da program kitaplıkları "program library" ler oluşturulmakta ve üretim kuruluşlarının hizmetine gönderilmektedirler...

Programlanmamış "hardware" lerin", bilgisayarların, çok kolay, merkezi, hızlı ve de ucuz olarak programlanması bir anlamda dünya sanayinin, üretiminin yönlendirilmesi, bunların seri üretimlerinin gerçekleşmesi, nitel bir sıçramayla, yeni programlar-software'ler için yeni gereksinimler-üretim alanları açılmasını ve bu yoldan da, bilgisayarların kullanım alanlarının çoğalmasını koşullamaya başlamıştır...

Tüm bu gelişmeler, toplumsal çalışma sürecine yansıtıldığında, günlük yaşamda büyük nitel değişimleri birlikte getirmeye, çeşitli toplumları buna zorlamaya başlamıştır...

İlk kez, üretim olaganüstü boyutlarda artmakta, ve bunun için gerekli, hatta zorunlu çalışma süreleri çok kısalmaktadır. İnsanlar, artık eskisine oranla çok daha kısa zaman dilimleri içinde çok daha fazla üretim yapabilmekte ve giderek toplumsal çalışma zamanları kısalmaktadır... Hiç olmazsa, bunun için, gerekli ilk temel altyapı koşulları ortaya çıkmaya başlamış, dünyanın pek çok yerinde, haftalık ve günlük çalışma süreleri giderek kısılma-azalma sürecine girmiştir... Ayrıca, insanlar, kişiliklerinin gelişmesine önemli katkıları olmayan işlerden, çalışma alanlarından ayrılmakta, buralardaki işleri robotlar, çeşitli otomatik aygıtlar-düzenler üstlenmeye başlamışlardır...

Bu koşullarda, toplumsal gönenç olaganüstü artmakta, insanların kendilerini çok daha iyi eğitmeleri, yetiştirmeleri için çok yönlü olanaklar sağlanmaktadır...

Bilimsel teknik devrimin tüm bu verileri, mikroelektronik, bilgisayar düzenlerindeki gelişmeler ve giderek bunların artan oranlarda toplumsal pratik yaşama girmeleri, içinde bulunulan tarihsel geçiş dönemindeki pek çok tıkanıklığı aşacak ve insanların kurtuluşuna dönük, dirimsel zorlukları çözecek tek seçenek-alternatif niteliğine dönüşmüştür...

Üretimin ancak bu denli bol, ucuz ve kolay sağlanabildiği ortamlarda, insanları, "istedikleri kadar çalışıp, diledikleri kadar tüketebilecekleri" ekonomik-toplumsal biçimlenmelere (formationlara) geçebilecek koşulları oluşturabileceklerdir...

Ancak, bilimsel teknik devrimin genel niteliklerinin betimlenmesiyle, bunların içinde geliştikleri değişik toplumsal ekonomik biçimlenmelerde ulaştıkları ya da ulaşacakları boyutları tartışmak farklı görüşümler sergilemektedir...

Örneğin, bugün, Amerika Birleşik Devletlerinde, üretim araçlarının, eskiye oranla çok daha büyük boyutlarda artan yoğunlaşması, burada, dev tekellerin ötesinde, bir kaç büyük dev tekelin çok özel koşullarda birleşmelerinden oluşan, tekeli finans gruplarını —tekel pihitlerini ortaya çıkarmaya başlamıştır... Bu tür gelişmeler, "uzayın askerselleştirilmesi" ya da "yıldızlar savaşı" sıçramalarının hem nedenini, hem de sonucunu koşullamakta ve bu tür militarist tiranmalar, salt insanlığı değil, gezegenin varlığını bile tehlikeye atacak nitelikler içermektedirler...

İlk kez, üretim sürecinin bu denli değişmesi doğrultusunda, üretim araçları sahipleri, üretimin yoğun artık değer getiren niteliğini çoğaltarak sürdürebilmek için, tüm donanımlarını değiştirmek, modernize rasyonalize etmek zorunda kalmaktadırlar... Bu, onlar için kaçınılmaz dirimsel bir olgudur. Ve bu koşullarda yapılan yeni yatırımlarda, sermayenin en büyük dilimi "sabit sermaye" bölümüne kaymakta, "döner sermayeye" ayrılan birimler giderek azalmaktadır... Bu süreç içinde, bu üretim kuruluşlarında ve giderek tüm toplumda, çalışan insan sayısı olaganüstü bir hızla azalmakta, buna karşın, "görece nüfus fazlası", "fazla insanlar" giderek artmaktadır...

Büyük sanayi devrimiyle ortaya çıkan ve kapitalist ekonominin tekelinde yatan bu olgu, bilimsel teknik devrimle birlikte çok daha ileri boyutlara, nitel düzeylere sıçrama eğilimleri göstermektedir... Örneğin, daha bir kaç yıl önce, binlerce, hatta on binlerce insanın çalıştığı sanayi-üretim kuruluşlarında, bugün hemen salt robotlar ile bunları denetleyen az sayıda teknikyeni-mühendisler çalışmaktadırlar...

Tarihsel gelişmelerin bu düzeyinde, ilk kez, fabrikalar eski tarihsel niteliklerini, konumlarını yitirme sürecine girmeye başlamışlardır... Bu tarihsel olgunun günlük yaşamdaki izdüşümleri son kerte dirimsel sonuçlar içermektedir...

Örneğin, bundan böyle, fabrikalarda çalışan, eğitilen ve daha doğru bir deyimle, kendiliğinden sınıf olmaktan çıkıp, kendisi için sınıf ol-

ma konumuna gelen ya da gelme potansiyelini kendisinde —sınıf olarak— taşıyan insanlar, toplumların hangi kesimlerine kaymakta ya da kaydırılmak istenmektedirler... Burada, yeni kitle iletişim aygıtları, düzenleri ile kendilerine ne türlü bir eğitim, "bilinç" aktarılacak, kültürel birikim sağlanacaktır...

Kuşkusuz bu süreç içinde, hizmet kesimlerinde çalışanlarda belli bir yoğunlaşma, artma gözlenmekte, ancak bu hiç bir ülkede, üretimden dışlanmak istenen insanların tümünü kapsayacak niteliklere ulaşmamaktadır...

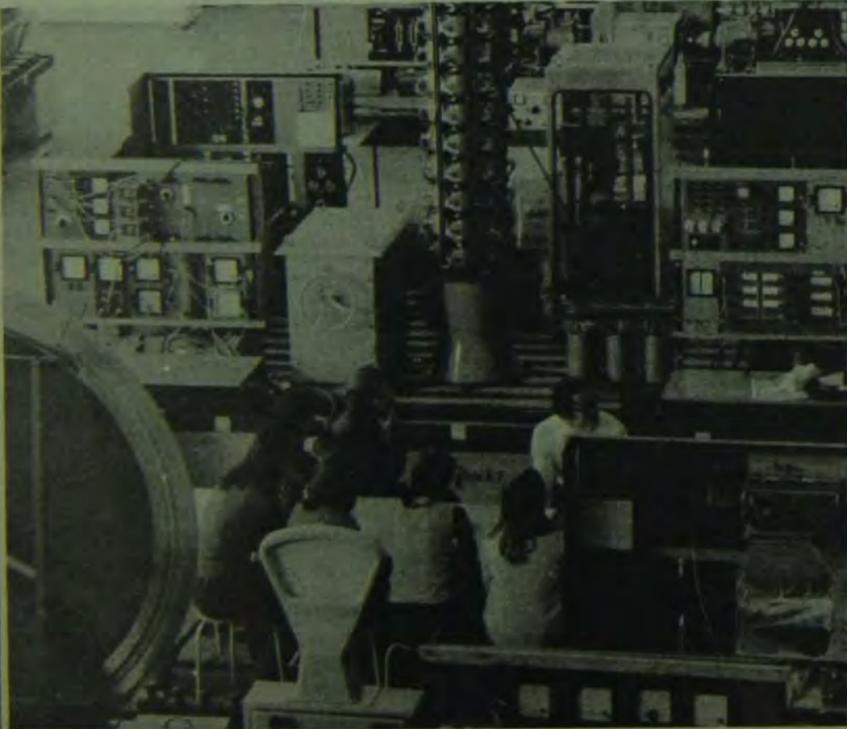
Ayrıca, bu koşullarda, işçi kuruluşlarının, sendikaların alacağı yeni konumların nitelikleri de büyük tartışmalara neden olmaktadır. Gelecekteki fabrika düzenlerine göre örgütlenmiş kuruluşların, yeni koşullar altındaki yaşam alanlarının giderek daralması söz konusu edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda, nitel değişim yapabilmek olanağı bulamayan sendikal kuruluşların çok zorlu, hatta belki de dirimsel sınavlardan geçmek zorunda kalacakları söylenmektedir...

Kuşkusuz, göğüslenmesi gereken güçlükler son kerte dirimseldir. Ancak, bu büyük sorunlar, yine de, bilimsel teknik devrimin getireceği veriler ile aşılabilecektir. Bunlardan kaçmak olası değildir. Sorunların üzerine hazırlıklı gitmek, sorunların altından kalkabilmek için tek seçenektir. Başların kuma sokulması, ne dün, ne bugün, ne de yarın için hiç bir çözüm getirmemektedir...

Bu tarihsel geçiş koşullarında, dar kapsamlı anlayışların yerini, tarihsel olarak benzer geçiş dönemlerini aşmakla yükümlü kılınmış toplumsal üretim güçleriyle birlikte ve toplumsal yapının büyük bir bölümünü, örneğin, "barış içinde daha iyi bir yaşam" paydası altında toplayabilecek ekonomik-politik yaklaşımlar gündeme gelmektedir...

Tarihsel gelişmelerden dışlanmak istemeyenlerin, içinde bulunulan koşullar ne olursa olsun, bilimsel teknik devrimini, üretim sürecindeki bu yeni gelişmeleri ve bunların günlük yaşama getirdiği ve de getireceği yeni boyutları, sorunları, küçük hesapları dışlayan, geniş soluklu yaklaşımlarla, yeniden ve yeniden düşünmeleri kaçınılmaz görev olarak gündeme gelmektedir...

Bu tür konular üzerine başlatılacak tartışmaların çok yönlü yararları getireceğine inanıyoruz...

Öğretmen Örgütlenmesinin Tarihsel Süreci: 1908-1971

İ. Hakkı Barkan

Öğretmen sorunları ve öğretmenlerin toplumsal statülerinin düzeyi ile yakından ilişkili olan öğretmen meslek örgütlenmesinin, Türkiye'nin toplumsal yapısındaki değişmelere koşut olarak değiştiği gözlenmektedir.

Öğretmen sorunları ile ilgili araştırmalar, bu olguyu açıklıkla ortaya koymuş bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının 1982'de yaptırdığı, "Öğretmen Sorunları ve Eğilimleri" araştırması, konunun öğretmenler için önemli bir sorun olduğunu, öğretmenlerin aylık gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını, öğretmenlik mesleğinin statüsü ve çekiciliğinin öğretmenler açısından düşük olduğunu sergilemektedir.¹

Öğretmenlerin toplumsal statüleri ve sorunları ile öğretmen meslek örgütlenmesi arasındaki ilişkiyi belirleyen araştırmada ise, öğretmenlerin güçlü kuruluş ve yayınlara sahip olmamaları, kötü ekonomik koşullar içinde bulunmaları nedeniyle asgari yaşam düzeyini sağlayamamaları, hukuksal statülerinin zayıf olmasının onların etkilerini sınırlandırdığı kaydedildikten sonra şöyle denilmektedir.²

(...) Siyasal iktidar ve rejimlerin, öğretmenlerin toplumun değişmesi sorunları ile ilişkisini görüp onlara ilgisiz kalmayacakları, onlara kendi felsefeleri, dünya görüşleri doğrultusunda görevler yükleyecekleri şeklindeki varsayımımızın Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. (...)

Öğretmen sorunları ve öğretmen meslek örgütlenmesi konusundaki bir diğer araştırmada da, öğretmen meslek örgütlerinin çok güçsüz olduğu veya kapatıldığı dönemlerde, öğ-

retmenlerin reel gelirlerinde ciddi gerilemeler olduğu belirtilmektedir.³

Günümüzde bir mesleğin, meslekleşme sürecini tamamlayabilmesinin önkoşullarından birinin, meslek örgütüne sahip olunması olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Amerikan Eğitim Derneği NEA (National Education Association), meslek örgütlenmesini, bir mesleğin ayırdedici niteliklerinden, onusuz olmaz koşullarından biri olarak değerlendirmektedir.⁴

Kamu görevlilerinin, dolayısıyla da öğretmenlerin meslek örgütü kurabilme hakkı, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası hukuksal belgeler ve kararlarla da tescil edilmiş bulunmaktadır. Adı geçen uluslararası hukuksal kaynaklar şunlardır: 1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 3. ILO Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 nolu sözleşme, 4. ILO Örgütlenme Hakkı ve Toplu Pazarlık Sözleşmesi (98 nolu sözleşme), 5. ILO Kamu Hizmetlerinde Örgütlenme Hakkının Korunması ve İstihdam Koşullarının Saptanması Yöntemlerine İlişkin 151 sayılı sözleşme, 6. UNESCO Öğretim Mesleğinin statülerine ilişkin tavsiye kararları (1966), 7. Avrupa Sosyal Yasası, 8. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966), 9. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966), 10. Avrupa Toplumsal Temel Yasası (1959).

Bugün Dünyada öğretmenlerine sendika hakkı tanımayan ülkeler şunlardır: Şili, Tayland, İspanya, Panama, Peru, Paraguay, Lübnan, Filipinler, Kuveyt ve Türkiye.

Türkiye, Fransa, İsviçre ve Uluslararası düzeyde öğretmen örgüt-

lenmesi ile ilgili araştırmada, "...Türkiye, öğretmenlerine yeterli sendikal hak ve olanaklar tanımakta geç kalan ülkeler arasında yer almamaktadır." denilmektedir.⁵

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de ilk öğretmen örgütünün ne zaman ve nasıl kurulduğu, Maarif Nezareti Arşivinde bulunan belge ile ortaya çıkarılmıştır (Akyüz, 1971, ss. 99-104).

Bu belgeye göre Türkiye'de ilk öğretmen örgütü, 1908 yılında kurulmuştur. İkinci Meşrutiyetin ilanından hemen sonra İstanbul'da kurulan ilk öğretmen örgütünün adı *Encümen-i Muallimin*'dir. Aynı yıl kurulan ikinci öğretmen örgütü *Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin Cemiyeti*'dir. 1908 yılının sonlarında bu iki örgüt birleşerek *Cemiyet-i Muallimin*'i kurmuşlar, başkanlığına da Mercan Lisesi Fransızca öğretmeni Zeki Beyi seçmişlerdir. 1909 yılında Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi ile Zeki Bey tutuklanmış, onun tutuklanmasından kısa bir süre sonra da Cemiyet-i Muallimin dağılmıştır. Daha sonra öğretmenlerin Selânikte bir öğretmenler kongresi topladıkları bilinmektedir. 1911 de Edirne'de *Mahfel-i Muallimin* örgütü kurulmuştur. 1912'de Manastır ve Üsküpte öğretmen kongreleri yapılmıştır. 1913 yılında Bursa'da Muallim Yurdu kurulmuştur.

1914 yılında kurulan *Muallimler Cemiyeti*, 22 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanında miting düzenlenmiş, bu mitingte işgal kuvvetleri telin edilmiştir.

1920 yılında aylarca maaş alamayan İstanbul İlkokulu öğretmenleri grev yapmışlardır. Grevi Muallimler Cemiyeti desteklediği için, İlkokul öğretmenleri buna tepki olarak *Mekâtib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti*'ni kurmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında yurdun çeşitli yerlerinde kurulan öğretmen dernekleri, tek bir merkez etrafında birleşmek üzere, 7 Mayıs 1921 de *Türkiye Muallimler ve Muallimeler Cemiyeti Birliği*'ni kurmuşlardır. Birlik 26 Haziran 1922 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlanan bildirisıyla tüm öğretmenleri Kurtuluş Savaşına katılmaya çağırmıştır.

Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet yönetimi öğretmenlere ve öğretmen örgütlerine özel bir ilgi göstermiştir. Atatürk Ankara, Bursa,

Samsun, Konya, Adana, Kütahya öğretmen derneklerinin kongrelerine Cumhurbaşkanı olarak katılmış, bu kongrelerde öğretmenler ve öğretmen örgütleri hakkında önemli konuşmalar yapmıştır.

Atatürk, öğretmenlerin örgütlenmesine, öğretmen örgütlerinin yurt sathına yayılmasına ve tüm öğretmenlerin öğretmen derneklerine üye edilmesine özel bir ilgi göstermiştir. 25 Ağustos 1924'te Ankara Muallimler Birliği'nin genel kongresinde yaptığı konuşmada Atatürk bu konuda şunları söylemiştir:

(...) Türkiye Muallimler (öğretmenler) Birliği'nin bütün memlekette taazzuvuna (örgütlenmesine), Konya'yı olduğu gibi Van'ı ve Hakkari'yi de teşkilâtı (örgütü) dahiline almasına ve her köyde azaya (üyeye) malik (sahip) bulunmasına derin bir alâka ile intizar edeceğim (bekleyeceğim). (...) (Atatürk'ün Söylev ve Demecleri, C: 2, s. 172)

1925 yılında Takrir-i Sükun Yasası ile ülkede olağanüstü hal rejimi uygulanmış fakat Türkiye Muallimler Birliği kapatılmamış, etkinlikten alıkonulmamıştır.

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati öğretmen sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, öğretmenlerin aylıklarını önemli ölçüde artırmış, 22 Mart 1926 tarihinde çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanunla öğretmenlere ev kirası ücreti verilmesi sağlanmıştır. Mustafa Necati'nin öğretmenlerin ekonomik ve mesleki sorunlarıyla ilgilenmesi öğretmenleri sevindirmiş, Öğretmenler Mustafa Necati'yi Türkiye Muallimler Birliği'nin genel başkanlığına seçmişlerdir.

1932 yılından sonra öğretmenlerin Halkevleri aracılığı ile CHP'ne üye olmaya özendirildiği görülmektedir. O yıllarda öğretmenlerin siyasal partilere üye olmasına sınırlama getirilmemiş olması, ilginç bir durumdur.

1938'de dernekler yasasında yapılan bir değişiklikle iş ve meslek esasına dayanan dernekler kurulamayacağı benimsenmiş, Türkiye Muallimler Birliği'nin hukuksal dayanağı ortadan kalkmıştır. 1946 yılına kadar öğretmen dernekleri yasaklanmıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle, öğretmen örgütleri yeniden kurulmaya başlanmıştır. 1946 yılında Dernekler yasasında yapılan değişiklikle öğretmenler de meslek örgütü kurabilme hakkına kavuşmuştur.

1948 yılına kadar Türkiye'nin birçok yerinde yerel öğretmen dernekleri kurulmuştur. Ankara Öğretmenler Yardımlaşma Derneği'nin Ocak 1948 kongresinde diğer derneklere çağrı yapılarak birlik kurulması ve dernek temsilcilerinin 10 Ağustos 1948 de Ankara'da toplanması kararlaştırılır. 10 Ağustos 1948 tarihinde Ankara'da yapılan öğretmen dernekleri temsilcileri kongresine 32 dernekten temsilci katılır. Temsilciler kurulacak birliğin tüzüğünü bu kongrede tesbit ederler. Bu nedenle 15 Ağustos 1948 tarihi daha sonra Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) adını alacak olan Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Birliği'nin kuruluş günüdür.

İlk temsilciler kongresinde kurucu kurul başkanlığına Ferruh Sanır (İlköğretim Genel Müdürü) seçilmiştir. Başkanlık konusunda çıkan tartışma nedeniyle Ferruh Sanır bu görevden çekilir. Boşalan kurucu kurul başkanlığına Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık seçilir. İkinci kongrede genel başkanlığına Prof. Hamdi Ragıp Atademir getirilir. 1950 yılında Remzi Oğuz Arık Millet Partisinden, 1954 yılında da Hamdi Ragıp Atademir Demokrat Partiden milletvekili seçilirler. Öğretmenler iktidarın denetimine giren Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu güven duymazlar.

Köy Enstitüsü mezunu öğretmenler 1946 yılından sonra Bölgesel Köy Öğretmenler ve Eğitimciler Derneklerini kurmaya başlarlar. TÖDMF

nun Köy Enstitüleri ve öğretmen sorunları konusundaki tutumunu beğenmeyen Köy Enstitülü öğretmenlerin büyük bölümü bölgesel Köy Öğretmen Derneklerine üye olurlar. Köy Enstitülü öğretmenlerin yürüttüğü etkili muhalefet sonucu TÖDMF tutumunu değiştirmek zorunda kalır. Köy Enstitülü öğretmenler 1956 yılından sonra TÖDMF'nun yönetiminde söz sahibi olmaya başlarlar. TÖDMF'nun 1948-1959 yıllarındaki en önemli etkinliği, Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK)'nın kurulması ve TÖDMF'nun uluslararası bir öğretmen örgütü olan CMOPE'a (Öğretim Mesleği Örgütleri Dünya Konfederasyonu) üye olması, bu örgütün 1955 yılında İstanbul'da yapılan genel kuruluna üye olarak katılmasıdır. Bu dönemde TÖDMF'nun genel başkanı olan Prof. Hamdi Ragıp Atademir aynı zamanda Demokrat Parti Kayseri milletvekilidir. DP iktidarı, TÖDMF'nun uluslararası tutucu bir öğretmen örgütü olan CMOPE'a üye olmasını onaylamış, kongre giderlerini karşılamak üzere federasyona maddi yardımda bulunmuş, Milli Eğitim Bakanı kongrenin açılışında konuşma yapmıştır. Bu kongre, Türkiye'de ilk kez bir öğretmen meslek örgütünün uluslararası bir öğretmen örgütüne üye olması ve iktidarın da bunu onaylamış olması açısından önem taşımakta ve örnek oluşturmaktadır.

TÖDMF'nun 1960 yılından sonra da, siyasal iktidar ve partiler karşısında bağımsızlığını koruyamadığı görülmektedir. Bu durum 1967 yılı

AFSAD AYIN FOTOĞRAFI

na kadar devam etmiştir. TÖDMF genel başkanlığına 1960-1961 yıllarında seçilen Prof. Turhan Feyzi-oğlu, 1962-63-64 yıllarında seçilen Şükrü Koç ve 1965-66 yıllarında seçilen Hayrettin Uysal CHP Milletvekilleridir.

Türkiye'deki öğretmen meslek örgütleri, siyasal iktidar ve partiler karşısında bağımsızlıklarını koruyamamanın ağır sonuçlarından olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

1960 sonrası TÖDMF'nun en önemli etkinliği, Türkiye Öğretmenler Sendikasının kuruluşunu hazırlaması ve 20 Şubat 1963'te An'ara da, öğretmen sorunlarını kamuoyuna duyuran Büyük Eğitim Mitingi düzenlemesidir. Öğretmenlerin taleplerini haklı bulan iktidar, öğretmenlere eğitim ödeneği verilmesini kararlaştırmıştır.

1961 Anayasası'nın 46. Maddesi tüm çalışanlara sendika kurma hakkını tanımış bulunuyordu. Bu maddede, kamu personelinin sendika kurma hakkının çıkarılacak özel yasa ile düzenleneceği belirtilmekteydi. 8/6/1965 tarihinde yürürlüğe giren 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, kamu görevlilerinin kuracağı sendikaların yasal çerçevesini oluşturmuştur.

Bu yasanın yürürlüğe girmesinden hemen sonra, 8/7/1965 tarihinde TÖDMF üyesi 92 öğretmen tarafından Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kurulmuştur. TÖDMF 1968 kongresinde fesih kararı alarak TÖS'na katılmış, mal varlığı da bu sendikaya devredilmiştir. Ancak aradan çok geçmeden İlkokul Öğretmenleri Sendikası (İLKSEN)'nin kurulması ile öğretmen sendikacılığında kademe örgütlenmesi tartışması başlamıştır.

Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), Türkiye'de kurulan ilk öğretmen sendikasıdır. Toplu pazarlık, toplu sözleşme ve grev hakkı bulunmayan TÖS, ağır baskı ve saldırılara karşın, öğretmen sorunlarını kamuoyuna duyurabilmiş ve öğretmenlerin güvenini kazanmıştır.

TÖS ve İLKSEN'in birlikte düzenlediği 1969 iş bırakımı, 1969 Büyük Eğitim Yürüyüşü, öğretmenlerin meslek örgütlenmesinde, toplu sözleşme, toplu pazarlık ve grev hakkı ile donatılmış sendika hakkının kazanılması bilincinin yerleşmesine yol açmıştır.

12 Mart döneminde 1961 Anayasası'nın 46 ve 119. maddeleri değiştirilmiş, kamu personelinin sendika kurmasına olanak veren anayasal güvence ortadan kaldırılmış,

23/2/1972 gün ve 2 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamenin 5. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Yasasının sendika kurma ile ilgili 22. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye Öğretmen Sendikası yöneticileri tutuklanmış, yargılanmış ve 1976 yılında Mahkeme kararı ile beraat etmiştir. TÖS yargı kararı ile kapatılmamıştır.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, Siyasal iktidar ve partiler karşısında bağımsızlığını koruyabilmiş, üyelerinin haklarını kararlılıkla savunabilmiştir.

1982 Anayasasında kamu görevlilerinin sendika kurup kuramayacakları konusunda hiçbir hüküm bulunmamaktadır. 4.10.1983 tarihli 2098 nolu Dernekler Kanunu'nun 4. maddesinin birinci fıkrasında öğretmenlerin dernek kuramayacakları hükmü yeralmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de öğretmen meslek örgütlenmesinin tarihsel gelişimi, öğretmen meslek örgütlenmesinin nitelik ve gelişmişlik düzeyi ile öğretmen sorunlarının yoğunluk derecesi arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır.

Öğretmenler güçlü meslek örgütlerine sahip olamadıkları için yoksulluk çemberini aşamamışlardır. Öğretmen meslek örgütlerinin bulunmadığı ya da zayıf olduğu dönemlerde, öğretmenlerin aylık gelirlerindeki reel gerilemenin artması bu yargıyı doğrulamaktadır.

Bugün Dünya'da kamu görevlilerinin o arada öğretmenlerin, toplu pazarlık ve toplu sözleşme yetkisi olan sendika kurma hakkı da dahil olmak üzere mesleki örgütlenme

hakkına sahip olması demokrasinin göstergelerinden biri sayılmaktadır. UNESCO ve ILO'nun 1966 Paris 14.Genel Konferansında alınan, "Öğretim Mesleğinin Statülerine İlişkin Tavsiye Kararları"nın uygulanıp uygulanmadığı, bu göstergenin evrensel bir ölçütü olarak değerlendirilmektedir.

Birçok mesleklere kamu kurumu niteliğinde meslek örgütü kurma hakkı verilmiştir. O mesleklerin tüm üyeleri bir meslek örgütü çatısı altında toplanmıştır. Öğretmenlere kamu kuruluşu niteliğinde meslek örgütü kurma hakkının verilmemiş olması herşeyden önce eşitliğe aykırı düşmektedir.

Türkiye'nin, Dünya'da öğretmenlerine sendika kurma hakkı tanımayan 12 ülke arasında yer almış olması, açıklanabilir bir durum olarak görülmektedir. Türkiye öğretmenlerine sendika hakkı tanımakta daha fazla gecikmemelidir.

1. Bülbül, A. Sudi ve diğerleri. Öğretmen Sorunları ve Eğilimleri Araştırması. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara: 1982, ss. 373-374
2. Akyüz, Yahya. Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki etkileri (1848-1940). Ankara: Doğan Basım-evi, 1978, ss. 313-317
3. Okçu, Kadir. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu, 1948-1969. Ankara: 1981 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 77
4. NEA (National Education Association). "The Yardstick of a Profession." Institutes on Professional and Public Relations, 1938-1947. Washington, D.C., The Association, 1948, s. 8
5. Akyüz, Yahya. Öğretmen Örgütlenmesi: Türkiye, Fransa, İsviçre ve Uluslararası Düzeyde, Kuruluşlar, Etkinlikler, Sorunlar. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, 1980, s. 146

F.Almanya'daki İşçilerimiz, Çocuklarının Eğitimi İçin Ne Düşünüyorlar?

Sami Özkara

Federal Almanya'da, Türkiyeli anababaların çocuklarının mesleki eğitimleriyle ilgili görüşlerini incelemek üzere, hepsi de Alman bilim adamları tarafından yürütülen veya yönetilen beş bilimsel araştırma yapılmıştır. Bunlardan ikisi 1974 yılında, biri 1977/1978 yıllarında, bir diğeri 1978/1979 yıllarında, sonuncusu ise 1980 yılında gerçekleştirilmiştir.

İlk araştırmaya verdikleri yanıtlardan, o tarihte, anababaların %60'ının çocuklarının yüksek öğrenim görmesini istediklerini, %35'inin vasıflı işçi olmasını arzu ettiklerini öğrenmekteyiz. (von Stackelber'in araştırması - 1975, s. 59.)

1974'ün ikinci yarısında başlayıp 1975'in başlarında sonuçlanan Renner'in araştırmasında ise anababaların %51,1'i çocuklarının yüksek öğrenim görmesini isterken %40,4'ü vasıflı işçi olmasını yeterli bulmaktadır.

1980 yılında yayınlanan Neumann'ın araştırmasından çıkan sonuç ise Türkiyeli anababaların artık ancak %16'sının çocuklarının yüksek öğrenim görmesini arzulamakta olduklarıdır. Yine 1980 yılında yapılmış olan Wilpert'in anket çalışması, Türkiyeli anababaların %39,7'sinin çocuklarının yüksek öğrenim görmesini, %24'ünün memur olmasını istediği, %12,3'ünün ise vasıflı işçi olmasını arzu ettikleri sonucunu veriyordu.

Konuya ilişkin son çalışma 1980 yılının Ocak - Mart aylarında Federal Almanya'nın tanınmış araştırmacısı Mehrländer tarafından yapıldı. Bu çalışmaya göre Türkiyeli anababaların %23,6'sı çocuklarının yüksek öğrenim görmelerini isterken vasıflı işçi olmasını arzulayanlar %31,7'ye

ulaşıyordu.

Bu beş çalışmanın dışında, bir de Weische - Alexa'nın 1977'de yayınlanmış doktora çalışması var. 13-18 yaş arasındaki Türkiyeli kızlar arasında yürütülmüş olan bu çalışmaya göre kızların %64'ünü Federal Almanya'da 9 (veya 10) yıllık zorunlu okul dönemini (Hauptschule) bitirdikten sonra Federal Almanya eğitim koşulları gerçeğine uygun mesleklere (berberlik-terzilik) yönelmek istedikleri görülüyor; %18'i ise sürdürdükleri eğitim yoluyla ulaşmalarına olanak olmayan meslekleri (öğretmen-hekim-yüksek dereceli memur (Angestellte) gibi) arzu ediyorlar.

Yukarıda sözü edilen araştırmaların verilerine bakıldığında 1974-1980 yılları arasında Türkiyeli anababaların çocukları için diledikleri "yüksek öğrenim yapma" isteğinin %60'tan (Stackelber araştırması) %23,6'ya (Mehrländer araştırması) kadar düştüğü görülüyor.

Biz, bu sonuçlardan kalkarak şu soruları sorma ve yanıtlarını araştırma gereğini duyduk:

- Federal Almanya'da geçirilen zaman süresi, Türkiyeli anababaların çocukları için meslek seçimi arzularını etkilemekte midir?
- Türkiyeli anababalar, çocuklarının mesleğe yönelişlerinde seçimlerini yaparken Federal Almanya'daki eğitim engellerinin farkına varıp bilinçli ve gerçekçi olarak mı yeni tercihlere yönelmektedirler?
- Son yıllarda artan yabancı ve özellikle "Türk Düşmanlığı"nın bu değişimde etkisi var mıdır?

Bu soruların yanıtlarını alabilmek için 8 Türkiyeli anababa ile 1984 Mayıs - Temmuz ayları arasında bir

soruşturma yaptık. Konuşmalar yalnızca anababalarla ve Türkçe olarak yapıldı. Her konuşma ortalama 2-3 saat sürdü.

Çalışmamızın ayrıntılarına girmeden, bu araştırmanın Federal Almanya'da yaşamakta olan bütün Türkiyelileri kapsayamayacağını, ancak bir ön araştırma sayılması gerektiğini belirtmek isteriz.

Kendileriyle konuşma yaptığımız anababaların, öğrenim çağında ve okulda okumakta olan veya okul eğitimi deneyinden geçmiş en az bir çocukları olması koşulunu aradık.

Bu anababalardan;

- Çocuklarını Federal Almanya'ya getirdikleri sırada, onlar için arzu ettikleri ve yeğ tuttıkları mesleklerin neler olduğu, bunu ne derecede gerçekleştirebildiklerini,
- Soruşturmanın yapıldığı tarihte, çocuklarının hangi mesleklere sahip olmasını arzu ettiklerini, okuldan ayrılmış olan çocuklarıyla ilgili olumlu veya olumsuz etkilerin, okumakta olan çocuklarının meslek eğitiminin seçimini ne derecede etkilemiş olduğunu,
- Çocuklarının yönelecekleri mesleklerin seçimini yaparken hangi etkiler altında kaldıkları (bir kuruluştan mı, yoksa akraba, tanıdık gibi yakın çevreden mi) öğrenilmeye çalışıldı.

SORUŞTURMANIN YAPILDIĞI ANABABALARIN SOSYAL YAPILARI

Babaların yaşları 43-52, annelerinki ise 38-47 arasında değişmekte ve 8-15 yıldanberi Federal Almanya'da yaşamaktaydılar. Soruşturma yapılan bu 8 ailenin 31 çocuğu vardı ve bunlardan 2'si Federal Almanya'da doğmuştu. Ailelerin çocuk sayısı 3 ile 6 arasında değişiyordu ve en büyük çocuklarının yaşı 23 en küçüklerinininki ise 12 idi.

Babaların 5'i vasıfsız, 3'ü vasıflı işçiydi. Annelerin 5'i ev kadını, 2'si yarım gün, biri de tam gün olmak üzere çalışmaktaydı ve bunlardan hiçbiri de vasıflı işçi değildi.

8 Babadan hiçbirinin, o hakkı kazanmış olmalarına karşın, "Oturma Hakkı" izinleri yoktu. 3 babanın süresiz oturma izni vardı; diğer 5 baba ise oturma izinlerini her yıl yeniden uzatmak zorundaydılar.

Soruşturmanın yapıldığı 8 anababadan 5'i Türkiyelilerin, 2'si Alman-

HACAN YAYINLARI

Ismail Gümüş
BOŞNAK TÜRKÜSÜ
(Öyküler)
II. Basım - 300 TL.

Talip Apaydın
HENDEK BAŞI
(Öyküler)
400 TL.

Ayten Mutlu
DAYAN EY SEVDAM
(Şiirler)
250 TL.

Yılmaz Onay
TREN GİDİYOR
(Oyun)
300 TL.

Osman Numan Baranus
ANADAMAR
(Denemeler)
300 TL.

M.Niyazi Akıncioğlu
UMUT ŞİİRLERİ
600 TL.

H.İbsen
BİR HALK DÜŞMANI
Çev. Yılmaz Onay

F.G. Lorca
MARIANA PINEDA
Çev. Yılmaz Onay

Adres: Menekşe Sk. 27/6
Kızılay/ANKARA
Dağıtım: Ankara, İstanbul:
ADAŞ - İzmir: YETKİN

ların (Uçar ve Kaya aileleri), biri de Yunanlıların yoğun olduğu mahallelerde oturmaktaydılar. Evleri Federal Alman normlarına göre küçüktü, ikisinin evi ise çok küçüktü. (Sarı: 4 çocuklu, 2,5 oda, 60 m²; Karaca: 5 çocuklu, 3 oda, 65 m²).

Soruşturmanın yapıldığı 8 anababanın 31 çocuğu vardı. Bunlardan 14'ü kız, 17'si erkek. Soruşturmanın yapıldığı sırada 6 kız ve 6 erkek çocuk ilkokula (Hauptschule) gidiyorlardı. Bunlardan 2'si kız olmak üzere 6'sı Alman sınıflarına, kalan 4 kız 2 erkek çocuk ise göçmen çocuklarına ayrılmış sınıflara gidiyordu. 1 kız ve 2 erkek çocuk ise lise öğrencisiydi. Meslek okullarına giden (biri kız) üç çocuktan erkeklerden biri otomobil tamircisi, ikincisi elektrik kaynakçısı, kız ise berber olarak yetişecekti. Kalan 12 çocuktan 7'si kız olmak üzere 9'u işsiz durumdaydı, 1 kız 2 erkek çocuk ise yardımcı işçi olarak çalışıyordu.

ÇOCUKLARIN ALMANYA'YA GELDİKLERİ SIRADA ANABABALARIN ÇOCUKLARI İÇİN DÜŞÜNDÜKLERİ MESLEK EĞİTİMİ

Konuştığımız 8 anababadan 7'sinin artık okula gitmeyen 15 çocuğu vardı. Bunlardan sadece 2 kız çocuğu için anababaları, ilkokulu bitirmese de olur demişlerdi; 4'ü kız 6 çocuk için orta okulu bitirmeleri (Realschule) istenmiş; kalan (2'si kız) 7 çocuk için ise anababaları liseyi (Gynasium) bitirmelerini arzu etmişlerdi.

6 çocuk için (4'ü kız) anababalar çocuklarının eğitimle bir meslek (sanat) sahibi olmasını arzu etmişler, 2'si kız 7 çocuk için üniversite öğrenimi yapmasını istemişlerdi. 2 kız çocuğu için ise, ilk okuldan sonra, herhangi bir meslek öğrenimi düşünülmemişti. 6'sı kız 13 çocuk için bir meslek sahibi olmasını arzu eden babaların çocukları için öngördükleri meslekler, mühendis, yüksek memur, öğretmen, hekim, konaklamacı, tüccar (kaufmann-ticaret eğitimi), otomobil tamirciliği idi.

Liseyi bitirmeleri istenen 5 erkek çocuğunun şu meslekleri öğrenmeleri arzu ediliyordu: Mühendis, öğretmen, hekim ve konaklamacı. Liseyi bitirmeleri istenen 2 kız çocuğunun ise öğretmen ve Ticaret meslek okulu mezunu (kaufmann) olmaları öngörülüyordu.

Geriye kalan 6 çocuğun ise Orta okulu (Realschule) bitirmesi arzula-

nyordu. Ondan sonra şu mesleklere yöneleceklerdi: Erkek çocuklar, oto tamirciliği (2 kişi), 4 kız çocuğundan 3'ü yüksek seviyeli müstahdem (Angestellte), 1'i ticaret ve muhasebe meslek okulu.

Bu 15 çocuk, okul eğitimlerine şu sınıflara kadar devam ettiler:

İlk okulun 7. sınıftan ayrılan: 1 çocuk (erkek)

İlk okulun 8. sınıfından ayrılan: 6 çocuk (5'i erkek)

İlk okulun 9. sınıfından mezun olan: 4 çocuk (3'ü erkek)

İlk okulun 10. sınıfından mezun olan: 4 çocuk (3'ü erkek)

Çalışmanın yapıldığı sırada bu 15 çocuğun 9'u kız olmak üzere 12'si işsiz durumda, 3'ü (2'si kız) vasıfsız işçiydi. Ancak bir kız, iki erkek çocuk meslek öğrenimlerine devam ediyorlardı.

Bu 15 çocuktan yalnızca 1'i anababalarının, Federal Almanya'ya gelişinde onun için arzu ettiği mesleği (oto tamircisi) öğrenmekteydi.

Bu gruptaki 15 çocuğun 6'sı (5'i kız) Türk sınıfından, 9 çocuk (2'si kız) Alman sınıflarından ayrılmışlardı.

Yukarıdaki analizden Türkiyeli anababaların çocuklarının Federal Almanya'ya ilk geldikleri sırada onlar için hangi okul ve hangi meslekleri arzu ettikleri öğrenilmektedir. Anababalara bu seçimleri neye dayanarak yaptıkları da soruldu. Aşağıda ilginç bulunan etkenler yansı-

ılmaktadır: (Bu yanıtlar Federal Almanya'da yaşayan bütün Türkiyeli anababaları temsil edici nitelikte olmadılarından ayrıca yorumlanmak istenmemiştir.)

Acar Ailesi: Türkiye'de baba Acar 5 yıl, anne Acar 3 yıl ilkokula gitmişler. Her ikisi de köylerinde çiftçi (rençber) olarak çalışmışlar. Baba 19, anne ise 15 yıldanberi Federal Almanya'da bulunuyor ve henüz geri dönmeyi düşünmüyorlar.

Baba Acar oğlunun mühendis, kızının memur (ekonomist-Diplom kaufmann) olmasını arzu etmiş. Bu arzusunu Türkiye'de iken edindiği izlenimlere bağlıyor. Kendisi Türkiye'de iken kısa bir süre D.D.Yolları'nda çalışmış. İşyerinde tanıştığı bir mühendis onu evine çağırdığında, bu mühendisin lüks yaşantısına tanık olmuş. Diğer yandan, köylerinden bir tanıdıkları Ankara'da yaşıyor. Türkiye'ye her gidişlerinde onları ziyaret ederlermiş. Bu ailenin hanımı ise bir bankada çalışıyor, bu ilişki sonucu o bankada bir hesap ta açtırmışlar ve hanımın bankada nasıl çalıştığına tanık olmuşlar. Acar ailesi, Türkiye'ye döndüklerinde Ankara'ya yerleşmeyi düşündüklerinden, kızının da bankada çalışabileceğini düşünen baba Acar, onun banka memuresi olmasını arzu etmiş.

Kaya Ailesi: Baba Kaya Türkiye'de orta okulu bitirdikten sonra 3 yıl da sanat okuluna devam etmiş ve elektrikçi olmuş. Anne Kaya ise ilkokulu bitirdikten sonra terzilik yapmış; Federal Almanya'da da ki-

sa bir süre için "terzilik tamir" (Änderung) atelyesi varmış. Kızlarının ikisinin öğretmen olması yolundaki dileklerini, Türk çocuklarının Federal Almanya'da karşılaştıkları zorluklara bağlıyorlar. Türk öğretmenleriyle ilgili olarak edindikleri izlenimler oldukça olumsuz. Türk öğretmenlerinin büyük bir bölümünün bu göreve uygun olmadığı sonucuna varmışlar. Uzun süre Federal Almanya'da kalmayı düşündüklerinden, kızlarının öğretmen olarak yetişmesini ve ileride, Türk çocuklarının Alman toplumuna uyum sağlayabilmeleri için yardımcı olmasını arzu etmişler.

Sarı Ailesi: Baba Sarı 5 yıl, hanımı ise 3 yıl okula gitmişler. Her ikisi de Türkiye'de tarla işlerinde rençper olarak çalışmışlar. Kızlarının ilkokulu bitirmesini ve herhangi bir meslek öğrenmelerini düşünmemişler. Erkek çocuklarının ise liseyi bitirmesini ve öğretmen olmasını istemişler, ancak niçin öğretmen olmasını istemiş olmalarıyla ilgili açık bir fikirleri yok. Kendileriyle konuşulduğu sırada erkek çocukları elektrik kaynakçısı olabilmek için meslek okuluna devam etmekteydi. Kızları için baba Sarı, bir meslek öğrenmesinin gerekli olmadığını, günün birinde evlenip evi terk edeceğini düşünmekte.

Çoban Ailesi: Baba Çoban 5 yıl, hanımı ise 3 yıl okula gitmiş. Türkiye'de tarla işlerinde çalışmışlar. Rençperliğin çok zor olduğundan söz ediyorlar ve ileride mümkün olduğunca böyle bir işle ilgilenme-

meyi öngörüyorlar. Baba Çoban askerliği sırasında sıhhiye eri olarak çalıştığını, bu mesleği çok iyi bulduğunu, oğlunun hekim olmasını istediğini, doktorların her zaman ve her yerde iş bulabileceklerini söylüyor. Kızlarının memur olmasını istiyorlar. Bunun gerekçesini şöyle anlattılar: Tanıdıkları ailelerden birinin hanımı İstanbul'da büyük bir firmada çalışıyordu; o hanım kendilerine, kızlarının bir meslek öğrenmesini tavsiye etmiş. Bunun dışında baba Çoban şunu da ekliyor: "...şayet bir meslek öğrenirlerse, hiç bir zaman ortada kalmazlar. Günün birinde evlenseler ve daha sonra kocalarıyla geçinemeseler, her zaman mesleklerine dönebilirler..."

Karaca Ailesi: Baba Karaca 8 yıl, hanımı ise 5 yıl okula gitmişler. Türkiye'de iken baba Karaca Ankara havaalanında müstahdem olarak çalışmış, hanımı ise ev kadınıymış. Baba Karaca oğlunun pilot olması düşüncesini, havaalanındaki çalışması süresinde edindiği deneye bağlıyor. Bay Karaca'nın görüşüne göre, pilotluk ilginç meslek, ve ilerisi düşünülürse, bunalımsız bir iş alanı. Oğlunun çok ilke göreceğini, kendilerinin de parasız uçabileceklerini düşünmüşler. Federal Almanya'ya yeni geldiği sırada baba Karaca kızının bir meslek edinmesi gerektiğini duymamış.

Uçar Ailesi: Bay Uçar Türkiye'de orta okuldan sonra devam ettiği ilk öğretmen okulundan mezun olmuş. Sendikal çalışmalarından dolayı öğretmenlikten uzaklaştırılmış.

Türkiye Konsolosluğu "çalışabilir" belgesi vermediğinden, Federal Almanya'da öğretmen olma yolundaki tüm başvuruları sonuçsuz kalmış. Bunun üzerine bir iki yıl önce tesviyecilik öğrenmiş. Anne Uçar ise 8 yıl okula gitmiş ve Türkiye'de olduğu süre içinde hiç çalışmamış.

Uçar ailesi, Türkiye'de bir konaklama tesisi kurmayı planlamışlar, Akdeniz kıyısında bir arazi satın almışlar. Burada kuracakları konaklama tesisini ailece işletmeyi düşündüklerinden, çocuklarının bu projeye uygun meslekler edinmesini istemişler. Düşündükleri, erkek çocuklarının tesisi yönetmesi, kızların da tesisin muhasebe işlerini yürütmesi ve Alman turistlerle ilgilenmesiydi.

Özer Ailesi: Anne ve baba Özerler ilkokulu bitirmişler. Baba Özer Türkiye'de marangoz olarak çalışmış, anne Özer ise ev kadınıymış. Baba Federal Almanya'da daha sonra kaynakçılık öğrenmiş.

Özer ailesi Türkiye'ye döndüklerinde bir oto tamirhanesi açmayı düşündüklerinden erkek çocuklarının oto tamircisi, kız çocuklarının da bu tamirhanenin yazı işlerini yürütmesi için buna uygun meslek sahibi (kaufmann - ticaret meslek okulu mezunu) olmasını istemişler.

Türkiyeli anababaların, araştırmanın yapıldığı sırada okul eğitimi görmekte olan çocukları için düşündükleri meslekler:

Uçar ailesi dışında konuştuğumuz 7 anababanın şu anda eğitim görmekte olan 16 çocuğu var. Bu çocukların 7'si (4'ü kız) Türk sınıflarına, 4'ü (1'i kız) Alman sınıflarına, 4'ü (1'i kız) liseye gidiyorlar. 16 çocuktan 11'inin ilkokulu bitirmesi arzuluyor. Diğer 4 çocuğun liseyi bitirmesi bekleniyor. Bu dört çocuğun anababaları, çocuklarının hekim, mühendis ve pilot olmasını arzuluyorlar. (Ama, çocuğunun hekim olmasını isteyen Kaya ailesi, tıp öğrenimi için yüksek bir "Numerus Klausur" olduğunu bilmiyor.

Özer ailesi erkek çocuklarının marangoz olarak yetişmesini istiyor. Biz, konuşmamız sırasında anababalara, çocuklarının öğrenmelerini arzu ettikleri meslekleri edinebilme şansları ve gösterecekleri başarıyla ilgili kanılarını da sorduk.

Çocukları liseye giden aileler umutlu. Çoban ailesinin 3 çocuğu, Aydın ailesinin kızları hakkında olumlu veya olumsuz bir görüşleri yok. 3 çocuğun anababası "... evet ama ..." diye cevap verdiler. Cevap-

larında çocuklarının başarılı olabileceğine inandıklarını, ancak, herhangi bir çiraklık yeri bulabilmelelerine olanak olmayabileceğini belirttiler.

Anababaların, birinci grupta olan çocuklarının eğitimleriyle ilgili olarak edindikleri izlenimlerin etkisiyle ikinci grupta bulunan çocuklarının ilkokulu bitirmesini arzu ettikleri, ancak çocukları için öngördükleri meslek ve okulla ilgili hedefleri daha basit düzeye indirdikleri görülmekte.

Bu saptamamızın gerekçelerinin neler olabileceği konusunda anababaların yanıtları şöyle:

"... Esas olarak biz Türkler toplumunda, okul eğitiminde, boş zaman etkinliklerinde vb. Almanlar tarafından istenmeyen kişileriz. Çocuklarımızı yardımcı olmak için Alman okulları pek az vakit ayırıyor. Türk çocukları belirli sınıflarda toplanıyor ve bu sınıflardaki öğretmenler de bizim sorunlarımızla genellikle hiç meşgul olmuyorlar. Sorunlarımızla uğraşan öğretmen sayısı çok az. Çocuklarımızın birşey öğrenip öğrenmemesi çoğunun umurunda değil. Ben Türkiye'de iken öğretilmedim. Okulda zayıf çocuklar olduğunda köyün ileri gelenleri (okumuşlarını) bir araya toplayarak bu çocuklara yardımcı olmaları için onları görevlendirirdim. Federal Almanya'da öğretmenler anababaların evlerine bile uğramıyorlar. Birçok Türk anababa ev ödevlerinde çocuklarına yardımcı olamıyor. Peki, bu durumda çocuklar nasıl olur da, anababalarının kendileri için öngördükleri mesleğin gerektirdiği okuldan mezun olabilirler?..." (Baba Uçar)

"... Bizim oğlumuz 10. sınıftan mezun oldu. Bunu kendisi istemesine karşın, ben kocamı, eğer 10. sınıftan mezun olursa çiraklık yeri bulabilir diye ikna ettim. Peki ne oldu? Hiçbirşey olmadı; Bizim ümidimiz kalmadı artık! Bir yardımcı işçi olması için bile bir işyeri bulamadık. Kocam arasına montaja gidiyor; bu durumlarda ancak hafta sonları eve gelebiliyor. Kocamın burada olmadığı zamanlar ise oğlumuz öğleye doğru evden çıkıyor, bir daha ancak akşam geç vakit eve dönüyor. Üç kez hırsızlıktan mahkemelik oldu, üçüncü defasına kadar kocama söylemedim. Sonunda iştirince deli gibi oldu. Çocuğu dövdü ve yeniden yaparsa kendisini Türkiye'ye göndereceğini söyledi. 6 aydır Allaha şükür, birşeycik daha yapmadı..." (Anne Uçar)

Türlere yönelik yabancı düşmanlığı da konuşmalarımızda tartışma konusu oldu. Büyük bir olasılıkla, bu etken de anababaların çocukları için öngördükleri mesleklerin seçiminde önemli bir rol oynamakta.

Türk düşmanlığı ve Geriye Dönüş Teşvik Yasası'yla ilgili olarak baba Uçar'ın söyledikleri şu:

"... Aşağı yukarı 3 yıldanberi hergün işyerinde, sosyal yaşantımızda Federal Almanya'da istenmeyen kişiler olduğumuz gerçeğini yaşıyoruz. Kim olursak olalım ve ne olursak olalım, bu böyle. Alman arkadaşlarımız durmadan ne zaman geri döneceğimi soruyorlar ve "hem para alacaksın üstelik" diyorlar.

İşyerinde nasıl bir muamele ile karşılaşmakta olduğunu bir başka baba ise şöyle anlattı:

"... Son iki yıldan bu yana Alman meslek arkadaşlarım beni dövmeye kalktılar ve bana vurdular da. Çok kez ustabaşıma giderek şikâyetinde bulundum. Ustabaşı gerçi onlarla konuştu ama, aleyhlerine başkaca birşey de yapmadı..." (Baba Çoban)

"... Benim kocamın işyerinde herhangi bir sorunu yok. Fakat oturduğumuz apartmanda, komşularımız bize "pis Türkler" diye hakaret ediyorlar her zaman. Meselâ, ben (benim sıram geldiğinde) apartmanın merdivenlerini temizlediğimde, komşu hanımlar mutlaka gelip kontrol ediyor ve her defasında da bir kusur buluyorlar. Bizim çocuklarımız bir meslek öğrenseler de, öğrenmeseler de onlara nitelikli bir iş yaptırmaz Almanlar ..." (Anne Karaca)

Baba ve anne Kaya'ların her ikisi de Federal Almanya'daki Türkiye'li çocukların çok az şansları olduğuna inanıyorlar. Bunun nedenini de Federal Alman Hükümeti'nin Türkiye'li için çok az şey yapmış olmasına değil, özellikle Federal Almanya'daki Türklerin ve Türkiye Hükümeti'nde aranması gerektiğine inanıyorlar ve onları suçluyorlar.

Türkiye Hükümeti'yle ilgili olarak anababalar "Türk hükümetleri bizim için ne yapıyor ki" diye soruyorlar.

"...Türk hükümeti kendisi bizim için hiçbir şey yapmadığı gibi, Alman Hükümeti'nden de bizim için birşeyler yapmasını istemiyor. Başka devletler, meselâ Yugoslav ve Yunan Hükümetleri kendi vatandaşlarıyla çok yakından ilgileniyorlar. Bir atasözümüz vardır: Ağlamayan çocuğa meme vermezler. Bizim de birlik ola-

rak Federal Hükümet'ten kendimiz ve çocuklarımız için birşeyler yapmasını istememiz lâzım. Oysa tam tersine biz birbirimizin kuyusunu kazmakla meşgulüz. Böyle bir durumda, Almanların bizi diskrimine etmeleri, kendilerinden ayırmaları ve küçük görmeleri gayet doğal. Ve çocuklarımızın şanslarının olmamaları da kolayca anlaşılabilir. Türkiye'ye gittiğimizde buradaki yaşantımızın ne kadar güzel olduğuyla övünmekteyiz. Oysa buradaki durum, özellikle çocuklarımız için, her bakımdan kötü ve olumsuz ..." (Anne ve baba Kaya)

Anne Karaca bir anısını şöyle aktardı:

"... Kızımızın hastabakıcı olmasını istemiştik. Uzun araştırmalardan sonra böyle bir yer de bulmuşuk. İki gün sonra muameleleri tamamlamak için gittiğimizde, bizim yerimize bir Alman kızını aldıklarını söylediler..."

"... Gerçi biz oğlumuzun dış teknişyeni, kızımızın ise hemşire olmasını arzuluyoruz ama buna gerçekten erişebileceğimizi de pek sanmıyoruz. Allahın yardımıyla belki başarabiliriz. (Sorulduğunda, baba Karaca, çocuklar için bu meslekleri öngörmesine gerekçe olarak, köylerinin bağlı bulunduğu ilçede yapılmış olan sağlık merkezini ve çocuklarının burada çalışabileceklerini ileri sürdü.)

Acar ve Özer aileleri bugünkü durumdan okulların sorumlu olduğu kanısındalar. Türkiye'de iken öğretmenlerle daima irtibatta olduklarından söz ettiler. Öğretmenlerle, çocuklarının sorunları hakkında tartıştıklarını ve öğretmenlerin devamlı bilgi verdiklerini vurguladılar. "... Bugüne dek hiçbir öğretmen ziyaretimize gelmedi. Biz ise çok kere okula gittik. Öğretmenlere meslek açısından neler yapabileceğimizi sorduğumuzda "şu sıralarda birşey yapmak çok güç" cevabını aldık.

Baba Sarı'nın konuya ilişkin ifadesi şöyle:

"... Sayın kardeşim (araştırmacıya hitap ediyor) bunu senin daha iyi bilmen gerek, Almanlar doğal olarak önce kendi çocuklarını düşünecekler. Televizyonda birçok Alman çocuğunun durmadan çiraklık yeri, bir işyeri aradığını görüyoruz. Biz Türkiye'de olsak elbette biz de böyle düşünürüz. Önce kendi çocuklarımız, sonra yabancılarınkiler..."

Konuştuğumuz anababalar, son

yıllardaki sosyal-politik gelişmelerden hareket ederek, içinde buldukları güvensiz ve gerilimli ortamın sorumlusunun Federal Hükümet ve Alman kamuoyu olduğu kanısı belirttiler. Sorumluluğun belli oranda kendilerinde de olabileceği hatırlatıldığında gerekçe göstermeksizin bu düşüncüyü red ve protesto ettiler.

Türkiyeli anababalarla yapılan bu soruşturmadan, Federal Alman toplumundaki sosyal durumlarının ne kadar olumsuz olduğunun bilincine vardıkları görülüyor. 1974 ile 1980 tarihlerinde yapılan soruşturmalara verdikleri yanıtlardaki "çocuklarımız bizim gibi vasıfsız işçi olmasınlar, mutlaka bir meslek öğrensinler", "çocuklarımızın sosyal ve ekonomik durumları bizimkilerden iyi olsun" dileklerinin gerçekleştirilmesi güç özelemler olduğunun bilincine vardıkları, "işçi çocuklarının işçi kalacakları" fikrinin yerleşmeye başladığı anlaşılmakta. Anababaların büyük bir kesimi bu durumu tevekkülle karşıyorlar. Bir Türkiyeli babanın konuşmasından:

"Şayet başarabilirlerse iyi. Başaramazlarsa ne yapayım? Okulda başarı göstermeyen bir çocuk için ne düşünülebilir? Bu durumun sonu gelmiyor, ilerisi karanlık. Ne yapabilirsin? Yarın veya öbür gün evlenecek; bir karısı, bir evi olacak. Şayet bir oğlan çocuğuyorsa onun bir serseri olmasına elbette hiçbir babanın gönüllü razı olmaz. Tabii onun mutlaka bir meslek edinmesi lazım. Fakat ben burada, çocuklar için, özellikle Türk çocukları için meslek eğitimini çok karanlık görüyorum..." "Meselâ, bundan 4 ay önce tanıdıklarımın biri bana bir gazete verdi ve orada bir makale gösterdi. Bu makalede bir kız ve bir oğlandan söz açılıyordu. Kız, berberlik mesleğini öğrenmek istediğinden bahsediyor. Kendisine iş yeri (meslek okuluna gidebilmek için pratik yapabilecek bir iş yeri) buluyor. Ama iş ve işçi Bulma Kurumu müsaade vermiyor. Kız, "bana müsaade etmemelerine karşın, birkaç Alman kızını, meslek öğrenimi yapmak üzere, (benim bulduğum) o berber salonuna gönderdiler" diyor. Gayet tabii, burada bir öncelik hakkı doğuyor. Şayet sen o mesleği öğrensen bile Almanlar senin çalışman için izin vermiyorlar. Bu bakımdan başaramayacağın duygusu geliyor. Almanlar senin burada çalışmana izin vermiyorlar, seni başka yerlere yolluyorlar ve orada çalıştırıyorlar. Sana çok zor işler gösteriyorlar ve "çalışmak istiyorsan gel çalış" diyorlar, "çalışmak istemiyorsan buyur git, iyi yolculuklar" diyorlar.

Önceki yıllar böyle değildi, ama şimdi böyle ..." (Boos-Nunnig, U., Familienbericht Emine B., Essen 1984 s.9)

Yukarıda alıntı yaptığımız, düş kırıklığını ve razı oluşu gösteren ifade, Federal Almanya'da çok görülen bir düşüncenin yansımasıdır. Yabancı gençlerin büyük kesimi, çiraklık esnasında veya işyeri ararken bu tür olaylarla karşılaşmaktadır. Genelde, sosyal araştırmacıların ortak kanısı, Türk gençlerinin meslek eğitiminde haksızlıklarla karşılaştıkları yönündedir. Federal Almanya'da Okul ve meslek eğitimi sisteminde yabancıların ne denli mağdur oldukları Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin 1981/82 öğrenim dönemindeki istatistiklerden açıkça ortaya çıkıyor:

İlkokula giden yabancı çocukların yüzde 45'i bu okullardan diploma alamadan ayrılıyorlar. (Daten zur Situation des Unterrichts Ausländischer Kinder in NRW, Statistischer Übersicht No: 137, Dusseldorf vom 25. 3. 1983)

Yabancı gençlerin yüzde 51'i meslek eğitimi için okullardan gerekli notu alamıyorlar; yüzde 90'ı meslek eğitimi için çiraklık yeri bulamıyor, yüzde 57'si işsiz. Bu sayılar Federal Almanya resmi dairelerinin verileridir, yani kayıtlı işsizlerin sayıdır. Şu anda Federal Almanya'da yaşayan Türkiyeli gençlerin işsizlik oranının yüzde 70 olduğu varsayılıyor. (DGB Informationen, berufliche Bildung 5/1982)

Yabancı gençlerin yalnızca yüzde 5,9'u bir liseye veya orta okula gidiyor. Bu 5,9'un yüzde 54'ü de Federal Almanya'nın özel anlaşma yaptığı ülkelerin çocukları (Avusturya, Ortak Pazar Ülkeleri, ABD, gibi ülkelerin dışındaki, Türkiye, Yugoslavya, İtalya, Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi ülkelerin çocukları) 1982/83 istatistiklerinde görülen verilerde bu durum daha da olumsuzdur.

Yabancı çocukların yüzde 74'ü ilk okula, yüzde 3'ü orta okula, yüzde 4'ü liseye, yüzde 17'si muhtelif okullara, yüzde 2'si "Sonderschule" 'ye gitmektedirler. Yabancı çocukların yüzde 25'i en az bir defa sınıfta kalıp iki yıl aynı sınıfta okumuşlar. (Hecker, 1/1980, s. 4 ve devamı)

Çalışmakta olan yabancı gençlerin yüzde 76'sı yardımcı (vasıfsız) işçi, yüzde 5'i vasıflı işçi, yüzde 5'i müstahdem ve yüzde 12'si bir mes-

lek eğitimi görmekteler. (Hecker, 1/1980 s.4)

Pekçok meslek dalına (özellikle Tezgahtarlık, ticaret) yabancı gençlerin girmesi olası değil. Genellikle yabancı gençlerin iş bulabildikleri alanlar şunlar: Yeraltı Maden, Oto Endüstrisi, Metalürji Sanayii, Genel Hizmetler. Meslek eğitimi yapmış olan gençlerin de büyük bir çoğunluğu iş bulamıyor.

Türkiyelilerin, okul, meslek öğrenimi ve iş piyasası gerçekleri karşısında uğradıkları hayal kırıklıkları sonucu, tevekkül ve yönelimleri kolayca anlaşılabilir. Bu tablo doğal olarak, onların çocukları için öngördükleri okul ve meslek hedeflerini de etkilemektedir.

ÇALIŞMA SONUÇLARININ KISA ÖZETİ

Soruşturmamızdan çıkardığımız sonuçları şöyle özetlemek mümkün:

Türkiyeli anababaların çocukları için öngördükleri mesleklerle ilgili düşüncelerinin oluşmasında Türkiye etkeni çok önemli bir rol oynamakta. Egemen olan öğeler, özel yaşantı, akraba ve yakın tanıdıkların deneyimleri.

Türkiyeli ailelerin bireyleri arasında güçlü bir dayanışma ve bağlılık var. Seçimi yapılan meslek ailenin istediği meslek oluyor. Bu seçim için gerekli bilgi ise yakın çevre ve ailenin yeterli ve sağlıklı olmayan bilgisi. Bilgi alabilecekleri ve Federal Almanya'da yaygın olan kurullara başvurulmuyor. Türkiyeli anababaların, Federal Almanya'da geçerli ve yürürlükteki usul ve yöntemleri öğrenmelerinin yollarını bilmemelerinin yanında, Federal Almanya'daki, konuyla ilgili bilgi vermekle görevli kuruluşlar da bilgi ve tanıma eksikliği sonucu bu görevlerini yerine getirememekte, aydınlatma, bilgilendirme, bilgilenme, aydınlanma gerçekleştirilmemektedir. Federal Almanya'daki anababaların okul ve meslek eğitimiyle ilgili bilgileri yok denecek kadar az.

Türkiyeli anababalar, meslek seçimleri yaparken, çocuklarının öğrenecekleri mesleğin onlara Türkiye'de serbest çalışma imkânı vermesini de arzuluyorlar.

8-15 yıldan buyana ilerlemiş bir kapitalist ülke olan Federal Almanya'da yaşamakta ve çalışmakta olan bu Türkiye'nin kır kesimi insanları geldikleri sosyal ortamın üst yapı özellikleri taşımaktalar.

Persepolis Kitaplığından Berlin Meydanına: Kitap Yakma

Mümtaz İdil

İsa'dan önce 333 yılındayız. Kazandığı savaşlardan ötürü adı tarihe "büyük" olarak geçecek olan İskender'in "büyük" işlerinden zaman bulup da, kelimenin tam anlamıyla "küçük" işler de yapabildiğine tanık oluyoruz. Perslerle yaptığı savaş sonunda sınırları iyice bozulan ve karşı konmaz bir öç alma duygusuna kapılan ünlü komutan, tüm bilime ve sanata olan saygısına karşın —gerçekten de o dönemin en büyük ve en zengin kitaplığı İskenderiye Kitaplığıdır— Perslere karşı duyduğu kinin doğurduğu ani bir kızgınlıkla, tarihsel ve "büyük" kararını verir: "Persepolis kitaplığı yakılsın!"

Kazandığı tüm savaşların bile bu çirkinliği örtmeyeceğini bilecek kadar akıllı bir adam olmasına karşın İskender, 12 bin dana derisi üzerine altın harflerle yazılı 2 milyon dizelik İran destanlarını yaktırmakla, Persleri tarihsiz bir ulus haline getirmeyi düşünmüş olsa gerekir; çünkü böylelikle, hem Perslerden kurtulmuş, hem de Perslere ait kültür mirasını ortadan kaldırmış olacaktır. Öte yandan, kaynakların belirttiğine göre İran destanları yakılan kitaplığın yalnızca küçük bir parçasıdır. Oysa, İskender gibi bilime ve sanata önem veren bir komutandan beklenen, en azından kitaplığın bir bölümünün İskenderiye Kitaplığına taşınması olmalıydı.

Her "büyük" komutan gibi İskender de, tüm dünyayı ele geçirse bile, ulusların geçmişi için hiç bir zaman ele geçiremeyeceğini, hiç kuşkusuz biliyordu. Ama aynı zamanda, kültür mirasını yok etmenin, ulusların gelişim süreçlerinde kesintilere yol açabileceğinden de emindi. Çağın en büyük kitaplığına sahip bir imparatorluğun önderi olan İskender'in, salt kızgınlıkla böylesine muhteşem bir kitaplığı yaktığına inanmak biraz güç. Çünkü, kitaplık yakmak,

Neron'un Roma'yı yakmasına benzer. Kitap düşmanlığı bilinçli bir düşmanlıktır; kızgınlıklar, kitaplıklarla birlikte hamamların, pazarların da yakılmasını birlikte getirir. Yalnızca kitaplık yaktırmanın ise, akılsızlıkla yakın ilişkisi vardır.

Çin İmparatoru Tsin Che Hoang Ti'nin kitap yaktırma gerekçesinde bu deliliğin ya da "bilinçli" çabanın en karanlık temellerini buluyoruz: Hoang Ti, "bilginin insanlığa kötülük getirdiği" gerekçesiyle Çin tarihinin en önemli kitaplarını yaktırmıştır. Üstelik İmparator, kitapları insanların mutluluğu için yaktığına yürekten inanmaktadır. Çin İmparatoru bu "muhteşem" gösterisini yaptığında takvimler İ.Ö. 213 yılını göstermekteydi. Eğer İskender, Persepolis kitaplığını yaktırmamış olsaydı, herhalde Hoang Ti, İran Destanlarının bilmem-kaçıncı mısrası olarak tarihe altın harflerle kazanırdı.

Çok değil, 67 yıl sonra Neron'dan kurtulabilen bilim ve sanat ürünleri bir kıyıda daha uğrarken, tarih yeni bir kahraman yaratamamanın talihsizliğini yaşayacaktır. Romalılar, Annibal'den sökerek aldıkları Kartaca Kitaplığını, Alplerde geçirdikleri soğuk gecelerin anısına yakarak ısınacaklardır. İşin ilginç yönü de, bu kez de dünyanın en büyük kitaplığına sahip olan ulusun Romalılar olmasıdır. Ayrıca Romalılar, İskender'den farklı olarak, Kartaca kitaplığındaki kendilerince değerli olan tüm yapıtları Roma Kitaplığına taşıyarak, Vizigotların gelip yakmasına kadar korumuşlardır.

Romalıların Kartaca Kitaplığından taşıdıkları kitaplar, daha önce Makedonya'dan taşıdıkları kitaplarla birleşince, Roma Kitaplığı 21 yıllık kısa geçmişi karşın, dönemin en zengin kitaplığı durumuna gelmiştir. Daha sonraları, İ.Ö. 88 yılın-

da, Atina'daki o zamana değin bilinmeyen en zengin özel kitaplık durumundaki Psirratüs koleksiyonunun Roma Kitaplığına taşınmasıyla ve ardından da İ.Ö. 48 yılında Sezar'ın emriyle yazılan yediyüzbin papyrus tomarlık İskenderiye Kitaplığının seçme yapıtlarıyla, Roma kitaplığı giderek zenginleşmiştir. Bu arada, imparatorluğun dört bir yanından Roma Kitaplığına kitaplar taşınmaktadır.

Bu arada, Bergama Kitaplığı, Sezar tarafından Kleopatra'ya armağan edilince, Kleopatra'nın salt kıskançlıkla Bergama Kitaplığındaki tüm kitapları aylarca İskenderiye hamamlarında yaktığı söylenir.

Ancak, İskenderiye Kitaplığının kim tarafından yaktırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklar İskenderiye Kitaplığındaki yaklaşık dört yüzbin kitabın, piskopos Theophilos tarafından yaktırıldığını ileri sürerken, diğer bazı kaynaklar ise, kitaplığın Serapium denilen bölümünün Theophilos tarafından yaktırıldığını, ama geri kalan bölümünün ise, müslümanların İskenderiye'yi ele geçirmelerinden sonra Halife Ömer'in, kütüphanedeki bilgilerin eğer Kur'an'da varsa gereği olmadığı, eğer Kur'an'da yoksa saygın ve geçerli olamayacağını söyleyerek yaktırıldığını ileri sürmektedir.

Kitapların çilesi sürmektedir: İ.S. 410 yılında Roma'yı istila eden Vizigotlar, Kralları I. Alarik'in emriyle Tüm Roma'yı yerle-bir ederler. Bu arada, insanlık tarihinin o güne kadar yaratılmış olan en büyük hazinesi durumundaki Roma Kitaplığı da, bir daha yerine konmamak üzere yok olur.

Ünlü astronom ve filozof Nasirüddin Tusi'nin bilim dünyasına olan katkılarında adı onunla birlikte geçen ve bilim adamları gözetmekle isim yapan Hülagu Han'ın, Bağdat'ı istilasından sonra oradaki 36 kitaplığı yaktırarak, Dicle'yi kapkara akıtacak kadar çok el yazması yapıtı nehre attırması, 1258 yılı gibi, tarihin ilerlemiş bir döneminde gerçekleşen şaşırtıcı bir olaydır. Üstelik, Bağdat'ın Hülagu Han tarafından zaptı hengâmesinde geçen bu kitaplık yıkma olayının söylenti ile de bir ilintisi yoktur. 36 kitaplık dolduracak kadar kitabın yok edilmesinin akla yakın tek açıklaması, Moğolların barbarlığı olsa gerekir.

Ama, aynı barbarlık örneğine Batı-Avrupa uluslarında, üstelik aradan yaklaşık üçyüz yıl geçtikten sonra da rastlayabiliyoruz. Arapların İspanya'yı terketmek zorunda kalmalarından sonra, Ximenes adında bir kar-

dinal, Gırnata'nın Bab-ür-remle meydanında Araplara ait bir milyon kitabı, İspanya'nın müslümanlıktan kurtuluşu adına yaktırmıştır.

Hiç biri Roma'daki kadar büyük olmamakla birlikte, kitap yakmalar azalarak da olsa günümüze kadar sürmüştür. Sözelimi, 1562 yılında Güney Amerika'da Maya Uygarlığı'na ait kitaplar İspanyol papazlar tarafından yakılmıştır. 1566 yılında da, Muz kabuklarına yazılı İnka Antolojilerini yakan Pachacuti, bunu görev aşkıyla yaptığını belirtmektedir. Kitap yakma şöhretinden payını alanlardan biri olan rahip Eugene Evraud, eski Polonezya yapıtlarını yaktıktan sonra, Polonezya adalarında hristiyanlık hakkında kitaplar yazmaya koyulduğunda tarih 1872'dir.

Kitap yakmanın en ideolojik tabanlı olanı ve bilimi ve sanatı kendi ideolojisi doğrultusunda kullanmada en bilinçli yapıları, Nasyonal Sosyalizm dönemine rastlar. O zamana değin yakılan kitaplar, ya bir yağma sonucunda, ya bir imparator emriyle ya da kişisel kaprislerle gerçekleşmiştir. Ama, Nazi Almanya'sının 10 Mayıs 1933 tarihinde gerçekleştirdiği "kitap yakma töreni", Almanya'nın, geleceğin dünya lideri olacağına inanan binlerce Nazi tarafından desteklenen toplu kitap kıymıdır.

Biraz düşünülürse, artık günümüzde kitap yakmanın "kültür mirasını yok etme" açısından fazlaca anlamı yoktur. Çünkü, mevcut iktidarların sansür, yasaklama, toplatma gibi yöntemlerle, istemedikleri kitapları piyasadan kaldırma yetkileri vardır ve bu yöntemler kitap yakma eyleminden daha yumuşak, kamuoyunun tepkisini daha az çekecek "önlemler"dir. Nazi Almanya'sındaki kitap yakma töreni ise, Berlin Opera Meydanında yapılan ideolojik bir gövde gösterisidir.

O zaman, günümüzde yakılan kitaplar için ne söylenebilir? Halife Ömer bundan yaklaşık 1300 yıl kadar önce, İskenderiye Kitaplığındaki kitapları, Kur'an'da varsa gereksiz, yoksa geçersiz, ilkesiyle yaktırıyor ve aradan geçen bunca yüzyıldan sonra, 1984 yılı Eylül ayında toplanan İslâm Tıp Kongre'sinde tepsi içindeki tıp kitapları aynı gerekçeyle yakılıyor. Bu eylemin, Naziler kitap yakma törenlerinden farklı hiç bir yanı yoktur. Yapılan, ideolojik bir gösteridir. Kuşkusuz, bu kitapların yakılmasında parmağı olanlar, ortaya atılan gerekçenin çok

daha ötesinde kanatlarını geren bir ideolojiye sırtlarını dayamaktadırlar. İslâm Tıp Kongresi'nde tepsi içinde kitap yakmakla, ülkedeki bütün tıp fakültelerinde ders kitabı olarak Kur'an'ı kabul ettirmek mümkün olamayacağına göre, başka bir anlam vermek de mümkün değildir. Aynı şekilde, Naziler de Thomas Mann'ın, Brecht'in kitaplarını yakmakla, bu yazarların kitaplarını tıpkı İran Destanları gibi, bir daha yerine konulmamak üzere yok edemediklerini çok iyi biliyorlardı.

Cumhuriyet döneminin son yirmi yılında kurulan iktidarların kültür bakanlıkları, kendisinden önce verilen hizmete genellikle düşmanca bir tutumla yaklaşmışlar, basılı yüzbinlerce kitabı "Seka"ya göndermek ya da, doğrudan "imha" etmek konusunu tartışmışlardır. Bunun bir sonucu olarak da, sözelimi, Benedetto Croce'nin "Estetik" adlı kitabının yaprakları, elimizde bir çekirdek külâhı ya da ambalaj kâğıdı olarak dolaşan "şanslı" bir yapıt olmuştur. Kitap yok etmenin örnekleri günümüzde hâlâ görülmektedir ve işin acı olan yanı, bu utunulacak eylemden neredeyse övgüyle, hiç çekinilmeden söz edilebilmektedir.

Ama bu neyi değiştirir? Günde üç kez bal yemenin, ya da yaraya bal sürmenin hastalıkları önlediğini savunanların, muayenehanelerini kapatıp da arıcılığa başlamamaları, amaçlarını yeterince ortaya koymaktadır. Ya da, Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan "Çağdaş Alman Edebiyatı" içinde Brecht, Thomas Mann, Anna Seghers gibi yazarların isimleri geçerken, aynı yazarların tek tek yapıtlarına kuşkuyla bakılması, kitap yakmanın kitap okumakla yakından ilişkisi olduğunu göstermektedir. Artık küçük çocuklar bile, bir kitabın binlerce kopyesinin birkaç saat içinde yeniden üretildiği bir çağda yaşadıklarının bilincindedir. Kıyım uğrayan her kitap, Konstantin Paustovski'nin masalındaki sevimli tohum gibi, ne kadar kurak bir toprağa da düşse, yaşayacaktır. Artık, hiç bir kitabı bir daha basılmamak üzere yok etmenin olanağı yoktur. Yirminci yüzyılın son çeyreğine geldiğimiz şu günlerde kitap yakmanın, İskender'in ya da Alarik'in kitap yakmasıyla hiç benzeşmediğine dikkat etmek gerekir. Bu nedenle, kitap yakma olayına ulusal gelire uğratan zararın çok daha ilerisinde bir boyutta bakmak gerekir. Yüzyılımızda yok edilmek istenen ulusal miras değil, evrensel bilinçtir.

YARIN

YARIN'ın 43. SAYISI ÇIKTI
ALDINIZ MI?

Yevtuşenko'nun şiirlerini ve bir yazısını, İsveç'li sinema yönetmeni Bergman bölümünü, Almanya'da yaşayan insanlarımız arasındaki ölenemez yükselişle video salgını ve diğer yazıları okumak için;

Gençlerin toplumsal yaşama katılmaları ve öğrenci dernekleri konusunda partilerin, gazetecilerin, öğretim üyelerinin, Barolar Birliği başkanının ve Hukuk Fakültesi dekan yardımcısının söylediklerini okumak için;

Geçen bir ayın basınımıza giremeyen haberlerini okumak için...

YARIN YAYINLARININ İKİ KİTABI DAHA

Ölümsüz Şarkı, Victor Jara Şili'yi, 1973 darbesi öncesini daha iyi tanımak için, latin amerika müziğinin büyük ismi Jara'yı da tanımak gerekir, Jara'nın kendisini, müziğini, düşüncelerini, şarkı ve şiirlerini daha yakından tanımak, Jara'nın tüm insanların belleğine kazınan fotoğraflarını görmek istemez misiniz? 300 tl. (tek istelerde pul gönderiniz)

Yaz Kırilangıcı Olsam, Ahmet Ada, şiirler, 150 tl.

YARIN YAYINLARI KİTAPLARININ FİYATLARINI YÜKSELTMEDİ, YENİ BASILAN KİTAPLARINI, GEÇEN YILIN ÖLÇÜLERİYLE FİYATLANDIRDI.

Yarın, Pk. 723 Kızılay Ankara
Posta çeki; Yarın, 16486 0

Bir Garip TRT Öyküsü

Jülide Gülizar

TRT'de bir genelgenin ömrü on gündür, ideolojik olanlarıncı o kadar da sürmez" sözü bu kez de doğrulandı. Tunca Toskay'ın 205 sözcüğü içeren "yasak sözcükler listesi", ünlü arabesk şarkıdaki gibi "ben doğmadan ölmüşüm" oldu.

TRT'de hemen her konuda amaç "siyasal ve ideolojik uygulama" olduğundan, çıkış noktası da hep "yanlı ve haksız" olur. Ve tüm haksızlıklar gibi, TRT'ninkiler de kısa sürede "doğmadan ölmüşe" döner.

1950'li yıllardan bugüne kadar, öyle çok liste yayınlandı ve öyle çok sözcük yasaklandı ki TRT'de... Taa, Demokrat Parti'nin Anayasa dilini değiştirmesinden başlayarak, öyle çok çaba gösterildi ki dilin eskiye döndürülmesi, yozlaştırılması yolunda. Ama her girişim, dilin yasalarla, yasaklarla olağan ve doğal akışının dışına yönlendirilemeyeceği gerçeğini bir kez daha vurguladı. Üstelik bu kez olayın temelinde yan tutma ve haksızlığın yanısıra, birçok yasal eksiklikler de yatıyordu. Beklenen sonuç o nedenle daha çabuk gelip çattı.

Neydi bu yasal eksiklikler?

Her şeyden önce yasak sözcükler listesinin hazırlanışı yasalara uygun değildi. Çünkü böyle bir listeye ancak ve yasa gereği, dil konusunda tek yetkili kuruluş olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu hazırlayabilirdi. Ve liste yalnızca, bu koşulla geçerli olurdu. Oysa tüm belirtiler, söz konusu kurumda böyle bir çalışmanın yapılmadığını gösteriyordu. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yüksek Kurul Başkanı Suat İlhan her ne kadar sorumluluğunu öne sürerek konuşmak istemiyorsa da, böyle bir yasaklar listesinden rahatsız oldukları apaçık ortadaydı. Ayrıca başka kaynakların kesin olarak doğruladıkları bir gerçek vardı ortada. Yüksek Kurul birer yazıyla Başbakanlığa ve TRT Genel Müdürlüğü'ne "durumu bildirmiş" ve "kendilerinin bu listeye hiçbir ilgileri olmadığını bilinmesini" arz etmişti.

İşte bu başvurular, yasak sözcükler listesinin daha temelden yasaya aykırılığını vurguluyor ve onu bir anda "bir kâğıt parçasına" dönüştürüyordu.

"Türkçenin yapı ve işleyişine ters düşen standart Türkçe seviyesine erişememiş, zorlama kelimeler ve karşılıkları" gibi, ne anlama geldiği belirsiz bir başlık altında, 205 sözcüğün bulunduğu bir liste Aralık ayı sonlarında, TRT'deki ünite yetkililerine dağıtılmıştı. Liste bu durumuyla da bir kâğıt parçası olmaktan öteye gidemiyordu. Çünkü resmi bir belgede bulunması gerekli tarih, numara, imza vs. nin hiçbirini taşııyordu. İşin doğrusunu öğrenmek hemen hemen olanaksızdı ve konuşması gereken kişinin, Genel Müdür Tunca Toskay'ın suskunluğu yeğlemesinin yanı sıra, kurumda her kafadan bir başka ses çıkıyordu. Bu nedenlerle listenin nerede, kimlerce hazırlandığını, nasıl uygulanacağını kimse öğrenemedi. Ne var ki TRT Yönetim Kurulu Bürosu'nda bir görevli, listenin Yönetim Kurulu kararı olduğunu, tarihini, numarasını ağzından kaçırıyor, sonra da bunu düzeltmek için genelgenin henüz yayınlanmadığını söylüyordu. Oysa atı alan Üsküdar'ı geçmiş ve "yayınlanmayan genelge, yasak sözcükler listesi" olarak uygulamaya sokulmak istenmişti. İstenmişti diyorum, çünkü hemen hiçbir ünitenin yetkilisi, yasal nitelikten yoksun bu listeyi uygulamaya koyarak, sorumluluk yüklenmeye yanaşmamış, ilerde "hesap sorulacak adam" durumuna düşmeyi hak olarak göze almamıştı.

Peki sonuç ne oldu?

Basın ve kamuoyu, konunun üzerine gittikçe, listenin sahip ve uygulayıcıları yumuşamaya başladılar. Önce ekrandan, ağız oynayıp sesi çıkmayan insan görüntüleri gibi gariplikler, hafiflikler yok oldu. Sonra yetkililer, seslerini kestikleri konuşmacıları, ekranda kapanıp açılan ağızları unutarak "canım, biz kendi programlarımızda bu kelimeleri yasakladık, başkalarının konuşmasına

ne karışırız" yollu demeçler vermeye başladılar. Ve sonuç olarak yanlış hesap Bağdat'a varamadan geri döndü.

Konunun bu aşamasında insanın aklına bir soru geliyor. TRT'nin dil konusundaki rolü ve görevi nedir? Yanıtını TRT Yasası veriyor bu sorunun. "Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak."

Peki, böyle bir Türkçe, yalnızca bazı sözcükleri yasaklayarak sağlanabilir mi? Elbette hayır. Türkçe, incelikleri olan, bol deyimli güzel bir dildir. Ve TRT Yasası'nın nitelediği dile ancak spiker, sunucu, konuşmacı ve programcılar dil eğitiminden geçirerek, dilin inceliklerini, nasıl kullanılacağını, vurgusunu, durgusunu ve örneğin "itibaren" ve "beri"nin, "sanılıyor" ve "bekleniyor"un nerelerde, nasıl kullanılacağını, etkiri ve edilgin fiilleri ve yine örneğin HAKKARI yerine İKAMETGAH vs.. denilmeyeceğini, kısaca söz konusu kişilerin yaptıkları yanlışların yapılmayacağını öğretmekle ulaşılabilir.

Yasalar ve yasaklar haklı gerekçelere dayanmadıkları sürece uygulanabilirliklerini her zaman yitirirler.

Server TANILLI

victor
hugo

BİR DEHANIN ROMANI

Ederi: 400 TL.

SAY YAYINLARI

Teşmil Uygulaması Ya da "Sendika Özgürlüğü!"

İsmail Akman

2822 sayılı yasanın 11. maddesinde "Üyelerin sayısı bağlı olduğu işkolunda çalışan işçilerin en az yüzde 10'u temsil eden işçi sendikalarından çok üyeye sahip olan sendikanın yapmış olduğu toplu iş sözleşmesini Bakanlar Kurulu o iş kolunun toplu iş sözleşmesi bulunmayan diğer işyerlerinde veya bir kısmında teşmil edebilir." denilmektedir.

Sıkıyönetim komutanlıklarınca 30 Ekim 1984 tarihinden itibaren işçi çıkarma yasağının kaldırılmasından sonra Ocak 1985 ayı ortalarında işten çıkarılan işçi sayısı 5000 kişiye ulaşmıştır. Halen işçi çıkarmalar devam etmektedir.

Binlerce işçiyi ve ailesini, maliyeti düşürmek amacı ile açlığa iten işverenler, kârlarına daha fazla kâr katmanın sevinci içindedirler. İşçi çıkartmaların en yoğun olduğu işkollarından biri de metal işkoludur, şu anda işten çıkartılan her 8 işçiden biri metal işkolunda çalışmakta idi.

Metal işkolu işverenleri, sendikaları MESS aracılığı ile, bir taşla iki kuş vurma hevesi ile, işten çıkarttıkları işçileri seçerlerken istemedikleri sendikaya üye olan sendikanın üyelerini, öncelikle çıkartmaya özen göstermektedirler.

Kendi kafalarına uymayan, işveren istekleri doğrultusunda hareket etmeyen, sendikalara üye olan işçiler, her an işsiz kalabileceklerini bilmekte ve açlığı göze alarak üyeliklerini ve sendikal mücadelelerini sürdürmektedirler. Anayasada ve İş Kanununda işçilere sendika seçme özgürlüğü tanınmasına rağmen, işverenler tarafından bu özgürlükleri engellenmekte, işçiler korkusuzca sendikalarını kendileri seçememektedirler.

İşte böyle bir ortamda işverenler Çalışma Bakanlığı aracılığı ve yardımı ile yeni bir taktik geliştirme çabındadırlar. Metal işkolunda işverenlerin istemediği bir sendika bütün engellemelere rağmen örgütlenmesini sürdürmekte iken, karşısına yeni bir engel çıkartılmıştır. Teşmil uygulaması...

Sendika işçi sayısının fazlaca olduğu bir işyerinde yasal yüzde 51 çoğunluk üye kaydını yaptıktan sonra, yetki tespit yazısını alabilmek için prosedür uyarınca bakanlığa başvuruda bulunmuştu. Bakanlığın yanıtı yetkisizlik oldu. Sendika mahkemeye başvurarak o işyerinde yüzde 51 çoğunluğunun tespitini istedi. Yetki tespit mahkemesi sürerken, ilgili mahkemece henüz

bir karar verilmemişken, MESS-Bakanlık ortaklığı yeni buluşlarını ortaya sürdüler.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu işyeri için teşmil kararı isteyerek konuyu Başbakanlığa kadar ulaştırmayı başardı.

Amaçları o işyerinde üyeleri olmamasına karşın, çok sevindikleri ve MESS'le iyi ilişkiler içinde olan işverenci sendikanın toplu sözleşmesini uygulayabilmek ve sonuçta işçileri sendikalarından koparıp işverenci sendikanın üyesi yapabilmektir.

Böylesi bir durumda anayasada ve yasalarda yer alan sendika seçme özgürlüğünün ne anlamı vardır?

İşverenler 2822 sayılı yasanın bütün maddelerini kendi düşünceleri doğrultusunda yorumlayarak uygulamakta ve bunu işçilerin sendika seçme özgürlüğüne karşı bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Henüz mahkeme konuyu karara bağlamadan alınan bu kararın mahkeme sonucunu etkilemeyeceğini kim söyleyebilir?

Dünyada ve Türkiye'de ilk olarak başlatılan böyle bir uygulama işverenlerce deneme aşamasındadır. Eğer başarılı olunursa işverenlerce beğenilmeyen sendikaların örgütlü olduğu işyerlerinde bu uygulamayı hemen yürürlüğe sokacaklar, teşmil isteyerek işçileri ve sendikalarını baskı altına almak isteyeceklerdir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Teşmil uygulamasını istediği şekilde kullanarak kendilerine şirin gözükmeyen ve siyasal iktidar yanlısı olmayan sendikaları devre dışı bırakmak isteyeceklerdir.

Ancak işverenlerin ve MESS'in unuttukları bir şey vardır. Fabrikalarının bacalarının tütebilmesi için işçilere ihtiyaçları vardır. İşten çıkartmalarla baskı altına alamadıkları işçileri bu uygulama ile de baskı altına alamayacaklardır.

Anayasaya, kanunlarımıza, hattâ ILO Sözleşmelerine ters düşen uygulamalarla, işçileri kendi istedikleri sendikaya çekemeyeceklerdir.

İşverenlerin haklarına göz dikmezlerken, aldıkları çok düşük ücretle sabaha kadar gece vardiyalarında çalışıp, solgun yüzleri ile evlerine giderek, her gün biraz daha artan hayat palalılığına ayak uydurmanın yollarını arayan işçiler için kaybedecek fazlaca bir şey kalmamıştır.

Tüm hukuk kurallarına ters düşen, dünyada eşine rastlanmadık böylesi uygulamalara son verilmesinin gerekliliği çalışma yaşamının geleceği açısından çok büyük önem taşımaktadır.

KDV Karşısında Yayın Dünyamızın Konumu

Oğuz Oyan

Ocak ayı fiyat artışı: yüzde 8,2. KDV'nin fiyat artışı getirmeyeceğini hattâ fiyatları geriye çekeceğini söyleyenler şimdi KDV'yi eleştiri dışı tutmak için başka bir göz boyama aracına başvurmak zorundalar: "oligopoller varsa fiyatlar düşmez" (V. Arkan). Oligopol veya tekel piyasasının enflasyonun çok temel bir nedeni olduğunu Bilim ve Sanat okuyucuları bilirler. KDV uygulamasına özgü başka nedenler de söylendi. Eklenecek olan şu: Fiyatları dilediklerinde düzenleyen tekeller KDV'den sonra peydahlanmadı. Bugünkü iktidarın dayanağı da onlar. Öyleyse, bu aynı zamanda enflasyonun kökeninde dar gelirli geniş kitlenin zorunlu tüketim harcamaları değil, tekelci mal ve hizmet (bankalar) piyasalarının olduğunun açık bir itirafıdır.

KDV ile ilgili böylesi teknik bir yazının Bilim ve Sanat sayfalarında ne aradığı haklı olarak sorulabilir. Dergi yönetimine KDV keşmekeşi içinden nasıl çıkacakları konusunda bilgi vermek üzere kaleme alınan bu yazılı açıklamanın, özellikle süreli yayınlar alanında üretim ve dağıtım aşamalarının çeşitli taraflarının eksik bir bilgilenme içinde olduğu hesaba katılarak hem Dergi'nin toptan dağıtıcı ve perakendecilerle ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları gidermek hem de diğer yayıncı ve pazarlayıcıların karşılaştığı benzer sorunların çözümüne hizmet etmek amacıyla yayınlanması düşünüldü. Bu düşüncenin ne kadar yerinde olduğu

bizzat vergi dairelerinin üst sorumlularının bile tebliğlere aykırı ve çelişik yorumlara düştüğünün görülmesiyle ortaya çıktı.

I- SÜRELİ YAYINLARDA ÖZEL MATRAH TESBİTİ

Gazete, dergi ve benzeri süreli (periodyk) yayınların satışında KDV'nin nasıl hesaplanacağı, yasal yükümlülerinin kimler olacağı gibi konularda, 9.1.1985'de yayımlanan 11 sayılı tebliğin göz önünde tutulması gerekmektedir. Bilindiği gibi, 3065 sayılı KDVK'nda değişiklik yapan 15.12.1984 tarihli ve 3099 sayılı Kanunun 2nci maddesiyle Maliye ve Gümrük Bakanlığına "özel matrah" şekilleri tesbit etme yetkisi verilmiştir. Bu yetkiye dayanarak çıkarılan 11 sayılı tebliğin A ayrımında "Özel Matrah Tesbiti" konusu ele alınmış ve münhasıran periyodikler üzerinde durulmuştur. Bu tebliğin en önemli yeniliği, perakendecilerin süreli yayınlar açısından yasal yükümlü statüsünden çıkarılmaları olmuştur. Bu durumda, 31.12.1984 tarihli ve 9 sayılı tebliğde (5/a) perakende aşamada bir gazete bayii örnek alınarak yapılan açıklama ve 27.12.1984 tarihli ve 8 sayılı tebliğin gazete ve dergi de satan büfeleri ve bakkalları telif edici usulden hariç tutan hükmü (1/A/5 ve B) tamamen geçersiz kalmıştır. Bizi burada asıl ilgilendiren 11 sayılı tebliğin A/1 maddesidir.

Şimdi yeni durumu çeşitli taraflar açısından örnekleyerek göstermeye çalışalım. Örnek olarak, KDV dahil nihai satış fiyatı 250 TL. olarak saptanmış bir dergi alınacaktır. Yayıncı ile perakendeci arasında genel dağıtıcı olarak tek bir aracının olduğu varsayılacaktır. Burada, genel veya toptan dağıtıcı, başbaya veya sadece dağıtıcı ifadeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Keza, yayıncı yerine üretici veya yayınevi ifadele-

ri, perakendeci yerine gazete bayii veya büfesi, periyodik satan kitabevi veya kırtasiyeci, bakkal vb. akla getirilebilir ve kullanılabilir. Bunlar için farklı durumlar söz konusu olduğunda ayrıca belirtilecektir.

1- Yayıncının dağıtıcıya satış yapması durumu.

KDV dahil satış fiyatı 250 TL. olan derginin vergi hariç net fiyatı $250 \times \frac{10}{11} = 227,27$ TL. olacaktır. Bu tutar, aynı zamanda, derginin toplam nihai katma değerine veya KDV'nin matrahına tekbül etmektedir. (Nitekim, 227,27 TL'ye yüzde 10 oranında KDV uygular ve matraha eklersek 250 TL. tutarına ulaşırız).

Net satış fiyatının yüzde 60'ını yayıncı alıyor, kalanını da toptan dağıtıcı yüzde 15 ve perakendeci yüzde 25 olmak üzere paylaşıyorlarsa (ki Türkiye uygulaması dergi ve kitaplar için böyledir), yayıncının dağıtıcıya satış fiyatı şöyle olacaktır: $227,27 \times 60/100 = 136,36$ TL. Fatura keserken bu tutara yüzde 10 KDV eklenecektir: $136,36 + 13,64 = 150$ TL. Bulunan 150 TL de vergili fiyat olan 250 liranın yüzde 60'ıdır.

Doğrudan doğruya perakendeci bayiiye satış yapanlar, ki bunlar içine genel dağıtıcı veya başbaya yani bizzat yayıncı da girebilir, süreli yayını teslim eden perakendeci için net satış fiyatının yüzde 25'i oranında bir pay hesaplayacaklar ($227,27 \times 25/100 = 56,82$) ve bunu vergili fiyattan düşerek ($250 - 56,82 = 193,18$ TL) perakendecinin alış fiyatını bulacaklardır.

Bunu şöyle de gösterebiliriz: (A)

a) Vergili satış fiyatı:	250
b) KDV: $250/11 = 22,73$	
c) Perakendecinin payı ($227,27 \times 25/100$):	- 56,82
d) Perakendecinin KDV dahil alış fiyatı:	193,18

Yayıncı olsun, dağıtıcı olsun, perakendeciye satışta toplam KDV'yi tahsil etmektedirler. Tahsil ettikleri KDV, iç vergi oranı hesabıyla, dergi başına $250/11 = 22,73$ TL'dir.

Toptancı dağıtıcının vergi borcu, eğer nakliye dolayısıyla ödemiş bulunduğu başka KDV yoksa, dergi başına: $22,73 - 13,64 = 9,09$ TL. olacaktır. Dağıtıcı daha önce yayıncıya KDV dahil 150 TL. ödemişti. Bu tutara, vergi dairesine ödeyecek olduğu 9,09 lirayı da eklersek 159,09 TL'ye ulaşırız. Böylece, da-

kötü bütçe iyi bütçeyi kovar...

Ferruh Doğan

ğıtıcının eline geçen net miktar: $193,18 - 159,09 = 34,09$ TL. olur. Bu da, net satış tutarı içinde dağıtıcının hakkı olan yüzde 15'lik paya denk düşecektir: $227,27 \times \text{yüzde } 15 = 34,09$ TL.

Bilim ve Sanat'ın eline vergi hariç olarak geçen tutar, görüldüğü gibi, sadece 136,36 TL'dir. KDV öncesi yani son fiyat artışından önce ise 120 TL. geçmekteydi. Net artış, dergi başına, 16,36 TL'dir. Bu, yüzde 13'lük bir artış demektir. Oysa Türkiye'de sadece Ocak ayı fiyat artışı yüzde 8,2 oldu. Süreli-süresiz yayınları KDV'ye tabi tutmanın bir kültür düşmanlığıyla eş anlamlı olacağı bu bağlamda söylenmektedir.

Aynı sonuca daha doğrudan ulaşabiliriz. Dağıtıcının vergisiz alış fiyatı (veya yayıncının vergisiz satış fiyatı) 136,36 TL idi. Buna dağıtıcının net payı olan 34,09 TL'yi eklersek dağıtıcının vergisiz satış fiyatı olan 170,45 TL'ye ulaşırız. Dağıtıcı bu noktadan itibaren fatura düzenleni kurabilir. Şöyle: (B)

a) Vergisiz toptan fiyat:	170,45
b) Toplam KDV ($250/11$):	22,73
c) Perakendeciye satış:	193,18

Dağıtıcı veya satışlarının bir bölümünü veya tamamını doğrudan doğ-

ruya perakendeciye gerçekleştiren yayıncı, fatura düzenlerken, (A) veya (B) gösterim biçimlerinden birisini uygulayabilir. Önemli olan, iç vergi oranıyla vergili nihai satış fiyatı üzerinden hesaplanan toplam KDV tahsilatının bir şekilde faturada gösterilmiş olmasıdır.

Yeri gelmişken, akılları karıştırdığı görülen bir noktaya da dikkati çekelim. 11 sayılı tebliğde örnek olarak gazete bayileri verildiğinden olacak, periyodik yanında kitap ve/veya kırtasiye satışı yapan ve dolayısıyla gerçek usulde KDV yükümlüsü olan perakendecilerin "özel matrah" uygulamasına tabii olmalarında bir kanının bazıları olduğunu gördük.

Tekrarlamakta yarar var: gerçek usule tâbi kitabevi ve kırtasiyeciler, sattıkları periyodikler açısından gerçek usule değil özel matrah şekline tâbidirler. Periyodiklerin vergisi dağıtıcılar tarafından, perakende aşamasının katma değer payını da içerecek şekilde hesaplanıp ödenecektir. Gerçek usulde olan perakendeciler, periyodikler dışındaki satışları için genel hükümlere tâbi yasal yükümlü konumdadırlar ve beyanname vermek zorundadırlar. 11 sayılı tebliğ bu konuda son derece açıktır.

2- Yayıncının doğrudan doğruya okuyucuya (tüketiciye) satış yapması durumu:

a) Abonelere satış: Yayıncının doğrudan perakendeciye satışında olduğu gibi bu durumda da KDV'nin yasal yükümlüsü sadece yayıncıdır. Ancak, doğan vergi borcu derginin üzerindeki KDV dahil satış fiyatı değil, abonman tarifesinde 6 aylık

veya 1 yıllık türünden gösterilen toptan fiyat üzerinden hesaplanmalıdır.

KDV Kanununun 25 nci maddesinde, matraha dahil olmayan unsurlar arasında, "teslim ve hizmet işlemlerinde fatura ve benzeri vesikalarda gösterilen, ticari teamüllere uygun miktardaki iskontolar" da sayıldığı için bu, kanuni bir haktır.

Bu durumda, örneğin eğer 1 yıllık abonman bedeli KDV dahil 3000 TL yerine iskontolu olarak KDV dahil 2200 TL düzeyinde tesbit edilmişse, bu tutar içindeki KDV'nin hesaplanması için gene iç vergi oranı yoluna başvurulacak ve $2200/11 = 200$ TL bulunacaktır.

Görüldüğü gibi, yıllık abonman sisteminde, posta masrafı hariç derginin eline net 167 TL. kalmaktadır. Okuyucuya maliyeti ise 183 TL'dir. Bu sistem hem okuyucunun hem de derginin çıkarıcıdır. Ekonomik baskıya karşı abonman sistemini seçmek aktif bir okuyucu desteği anlamına gelmektedir.

b) Tüketiciye (okuyucuya) doğrudan perakende satış. Yayıncı (veya genel dağıtıcı) merkez bürosundan veya yayınevine ait bir satış noktasından (bayi, kitabevi) doğrudan doğruya tüketiciye de satış yapılabiliyorsa, bu durumda hesaplanacak vergi tıpkı yukarıda belirtilen perakendeciye satış şeklinde olduğu gibi olacaktır. (Yani $250/11 = 22,73$ TL.). 11 sayılı tebliğe göre, "perakendecilerin tüketiciye satışta vergili fiyat üzerinden yapacakları indirimler vergi hesabında dikkate alınmayacaktır". Yayıncı (veya dağıtıcı) doğrudan doğruya tüketiciye perakende satış yapma halinde perakendeci kimliğine büründüğü için, yapacağı indirimleri matrahtan düşme hakkına sahip gözükmemektedir. Ancak, kanımızca, 25 nci maddenin ruhuna uygun düşecek olan uygulama, "fatura ve benzeri vesikalarda gösterilmek ve ticari teamüllere uygun olmak" koşullarıyla bu tür indirimlerin matrahtan düşülmesine imkân tanınması olmalıydı.

3- İadeler sorunu.

Yayıncılıkta, özellikle de süreli yayınlarda en çok karşılaşılan bir durum da, yeni sayı çıkınca eskilerin iade edilmeleridir. Uygulamada

görülen konsinyasyon usulü satış iade sorununu çözer diye düşünülse de, KDV'yi doğuran olay, bizim örneğimizde, teslimle birlikte doğduğu için bu usulde bazı sakıncalar ortaya çıkmaktadır; örneğin vergilendirme dönemi sonuna kadar kesin satış tutarı gene de tam belli olmayabilir. Uygulamada yayıncı ve dağıtıcının bu sorunu daha başlangıçta eksik fatura düzenleyerek aşmaya çalışmaları beklenebilir. Ancak yasal kurallar içinde kalan ve konsinye usulü dışında da çıkan yayıncı ve dağıtıcılar açısından konuya eğilirse, bunlar iadeler için hesaplanmış ve borçlanmış oldukları vergiyi, değişikliğin vukubulduğu dönem içinde düzeltebilirler. Bunun için, iade olunan yayınların "fiilen işletmeye girmiş olması ve bu girişin defter kayıtları ile beyannamede gösterilmesi şarttır." (KDVK, m. 35). 11 sayılı tebliğe (A/2) göre de, "perakendecilerin iadeleri, vergili alış bedeli üzerinden gerçekleştirilecek, geri alınan bu mallarla ilgili KDV, perakendecinin vergisini hesaplayıp beyan etmekle yükümlü satıcı tarafından düzeltme konusu yapılacaktır". Yayıncı açısından iadeler tek bir düzeltme işlemine konu olurken, toptan dağıtıcılar açısından iki yanlı bir düzeltme işlemi ortaya çıkmaktadır. Toptan dağıtıcı, bir yandan bayilerden usulüne uygun olarak yapılan iadeler üzerindeki KDV'yi (22,73) düzeltme konusu yapacak (bu, vergi borcunu azaltıcı bir işlemdir); öte yandan ise, bu iadeler yayıncıya fiilen geri döndürüldüğü sürece, ikinci bir düzeltme işlemi yapacaktır (indirim hakkı bulunan KDV (13,36 TL.) iade tutarı kadarınca ortadan kalktığı için bu, vergi borcunu artırıcı bir işlemdir).

II- SÜRESİZ YAYINLARDA (KİTAPLARDA) KDV UYGULAMASI

Kitap yayıncılığında, kitabın üzerindeki perakende satış fiyatının net fiyatı KDV olarak yazılması mümkün olduğu gibi, KDV dahil denilerek tek tutar olarak vergili fiyatın yazılmasına da imkan tanınmıştır. (KDVK m. 57 ve tebliğ 11/G). Ancak vergi dahil tek fiyat uygulamasını, özel matrah şekliyle karıştırmamak gerekir. Kitap satışlarında perakendeci yasal yükümlü konumundadır, dolayısıyla kendi safnasında yaratılan katma değere denk düşen verginin dağıtıcı tarafından hesaplanıp ödenmesi söz konusu değildir. Anlatım kolaylığı açısından

gene vergi dahil fiyatı 250 TL. olan bir kitap örneği olarak açıklamamızı netleştirelim:

Yayıncıdan dağıtıcıya:
136,36 + 13,64 = 150 TL.

Dağıtıcıdan perakendeciye:
170,45 + 17,04 = 187,49 TL.

Perakendeciden tüketiciye:
227,27 + 22,73 = 250 TL.

Görüldüğü gibi, süreli yayınlar açısından hatalı bir uygulama olarak gösterdiğimiz bu örnek, süresiz yayınlar açısından tam da uyulması gereken yol olmaktadır. Yayıncının doğrudan doğruya perakendeciye satış yapması durumunda uyacağı şekil, tıpkı dağıtıcıdan perakendeciye satışta olduğu gibi olacaktır. Keza, yayıncı veya dağıtıcıdan doğrudan tüketiciye satış yapma durumunda da, perakendeciden tüketiciye satış yapma şeklinde olduğu gibi hareket edilecektir. Tüketiciye satış yapılırken düzenlenecek faturalarda, vergi dahil fiyat 11'e bölünerek bulunacak KDV faturada ayrı bir kalem olarak gösterilecektir.

Bununla birlikte, perakendecilerin, istenmemesi halinde fatura yerine perakende satış fişi vermeleri de mümkündür; bu durumda satış fişi üzerine vergi dahil tek tutar yazılabilecektir. Vergi borcu açısından bakarsak, tebliğe göre (11/G), "bu uygulamayı yapan işletmeler beyan edecekleri vergiyi hesaplarken perakende satış fişi ile yaptıkları satışları 11'e bölecekler; bu miktara, faturalı satışlarda faturada ayrıca gösterilen vergiyi ekleyeceklerdir".

III- BAZI GÖZLEMLER VEYA SON BİRKAÇ SÖZ

Niçin "özel matrah" ve "vergi dahil fiyat"?-Perakendeci safhanın özel matrah şekillerine göre vergilendirilmesi, tıpkı telafi edici usulde olduğu gibi, idarenin yükünü azaltıcı bir uygulamadır. Böylece kanuni mükellef sayısı azalmakta ve dolayısıyla vergi idaresinin doğrudan denetimleri daha etkin bir biçimde yapılabilmektedir. Özel matrah uygulaması, aynı şekilde, günde yüzlerce hatta binlerce süreli yayın satan perakendeci bayilerin bu satışları için ayrıca vergi uygulama ve beyanname verme yükümlülüklerini ortadan kaldırdığından, bu kesimin yükünü de, aksi duruma kıyasla, tamamen ortadan kaldırmaktadır. Esasen bu kesim, büyük çoğunluğu açısından KDV uygulaması için çok yakın ve bilgili olmadığı kaygısıyla KDV sorumlusu sayılmak istenmemiştir.

- İdarenin özel matrah uygulamasından beklediği bir diğer yarar da, vergi fiyata dahil edildiği ve bütünüyle dağıtıcı eliyle tahsil edildiği için, perakende aşamasında tüketici ile vergisiz satış pazarlığının önlenmiş olması; bu durumda fatura veya fiş almakta çıkarı olan tüketicinin KDV sisteminde aşağıdan yukarıya oto-kontrolün etkin bir aracı olacak olmasıdır. İdare böylece vergi kaybının en aza ineceğinin hesabını yapmaktadır. Esasen "vergi dahil fiyat" uygulamasının genişletilmesi çalışmaları içine girilmiş olması da aynı endişeden kaynaklanmaktadır. (Ücretlilere vergi iadesi uygulamasının perakendeci ile tüketici arasında vergi pazarlığı yapılmasına engel olmadığı bugünlerde iyice anlaşılmaya ve iade sistemi üzerinde yeniden düşünülmeye başlanmıştır).

- Sakıncalar: "Özel matrah" veya "vergi dahil fiyat" gibi fiyatın tek tutar olarak belirlendiği uygulamalar, idarenin üretim ve dağıtım safhalarını dolaysız bir biçimde denetleyemediği bir ortamda gerçekleştiriliyorsa eğer, vergi kaçırma yanında bazı haksız kazançların da ortaya çıkmasına yol açar. Şöyle: Satışların önemli bir bölümünün belgesiz yapıldığı bir piyasada malın (veya yayının) fiyatının vergi dahil tesbit edilmiş olması, bu tür işlemlerde vergi payının özel ellerde kalmasına neden olacaktır. Vergi payının hangi oranlarda üretici-dağıtıcı-perakendeci arasında paylaşılacağı ise tarafların görece güçlerine bağlı olarak değişecektir. Kesin olan şey ise, idarenin vergi kaybı yanında bu tür bir uygulamayla bazı kesimlere haksız kazançlar da sağlanmakta oluşu ve tüketicinin bundan hiçbir kazancı olmamasıdır. (Çünkü vergi hariç fiyat uygulamasında sadece vergi dışı işlem yapılmış olmakta ve tüketici de, pazarlık yapabildiği sürece bundan yararlanabilmekteydi). Şimdi süreli yayınlarda tek fiyat bir zorunluluk haline getirilmiştir. Oysa kitaplarda iki ayrı fiyat uygulanabilmektedir. O halde KDV sistemi yerleşinceye kadar (?) kitaplarda ikili fiyat uygulamasının seçilmesi okuyucu çıkarı açısından gereklidir.

KDV'nin yol açtığı daha büyük çaplı bir haksız kazanç türü ise fiktif faturalar dolayısıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna geçen ayki yazımızda değinmiştik.

KDV uygulamasını bütünsel bir değerlendirmeye aldığımızda ise, 1985 sonrasının ileride "KDV zenginleri" dönemi olarak tanımlanması olasılığını çok yabana atmamak gerekecektir.

Köln'de Bir Sanat Olayı

Yağmur Atsız

- Hocam, bunun aslı 'paşaport' mu, yoksa 'başaport' mu?
- Evlâdım, bunun aslı 'paşaford' dur. Buraya ilk gelip de paşa gibi bir hayâta kavuşanlar Ford Firması'na girenler olduğundan öyle denilmiştir. Fakat sonraları halk arasında söylene söylene 'paşaport' hâlini almıştır. Hattâ 'paşaport' diyenler bile vardır.
- Okumamışlık ne fenâ şey be Hocam...

Arno, "İle de Elvan benim lokalmide saz çalıp türkü söyleyecek", diye tutturdu. Ben her ne kadar, "Oğlum, başka işin mi yok? Elin dağılı Türkmen'ini mikrofon önünde hırıldatmaktan sana ne hayır gelir? Gel, çıplak memeli bir İsveç kızı bul! Altan üstten biraz kıvrırsın. Biraz da gitar tıngırdatıp cilveli cilveli inledi mi kendini köşeyi dönmüş bil!" diye nasihat ettiysem de dinletemedim. Mutlaka divan sazı ve de uzun hava olacaktı. Ben de üstelemedim. Zaten niyetim orada sanat tartışması yapmak değil, başka bir konuda Arno'dan yardım istemektir.

Bu Elvan yirmi iki -yirmi üç yaşlarında bir köy çocuğu. Şarkısıyla taraflarından galiba. Askerliğinden sonra aylak gezerken, "Almanya'da ilfıcacılara ekmek bol", diye aklını çelmişler. Borç harç kalkıp Köln'e gelmiş ve politik sığınma hakkı talep etmiş. Türkiye'de insan haklarının ve kişisel özgürlüklerin pâyımâl edilmesine vicdani isyan etmişmiş. Sonra Almanya'da ne ekmeğin ne de papucun pek öyle Türkiye'den görüldüğü kadar ucuz olmadığını anlayıp nedamet getirmiş. Gidip Başkonsolos Bey'in eline eteğine yapışmış. O da fırçayı çekmiş tabii: "Ulan, gül gibi memleketin adını kötüye çıkarmaya utanmıyor musunuz?, demiş, Almanya sanki bulunmaz Hint kumaşı mı? Beni bırakmalar bir gün bile durmam. Dönerim

hemen. Hizmet icabı oturuyoruz işte." Ama yufka yürekli bir adam olacak ki sonunda rikkate gelmiş: "Al şu dört haftalık pasaportu ve yıkıl karşımdan! Dinim hakkıyçün, bir daha gözüme gözükürsen gözünü patlatırım, Sirke!", diye uğurlamış. 'Belasını devletten bulmasın.', diye düşündü adamcağz zâhir. Yoksa bugünkü günde böyle bir iyiliği insan öz oğluna yapmaz. Hangi devirde yaşıyoruz?

Sonra ne yaptı, ne etti bilemiyorum. Fakat bu Elvan iki yıla yakın süredir hâlâ Köln'de. Arada entegrasyon kurslarına, filan da katıldı. Bu entegrasyon kursunun Türkçesi edep erkân dersi yani. Almanya'da nasıl oturulur, nasıl kalkılır, genç Nazilerden dayak yenecek nereye şikayet edilir, onları öğretiyorlar. Başka ne öğretsinler? Fakat Elvan bu kurslarda Almanca'yı da kıyısından köşesinden söktü. Bir yerlerde iki üç günlüğüne iş bulursa girip çalışıyor. Olmazsa saz çalıp oyalanıyor.

Benim Arno'ya uğradığım gün o da, henüz açılmasına birkaç saat olan lokalin bir köşesinde mahcup mahcup oturuyordu. Çıplak memeli İsveç kızı konusundaki görüşlerimi paylaştığını belli etti. Ömründe hiç sahneye çıkmadığını, heyecanlanıp bocalarsa, sesi mesi kısılırsa rezil olacağını ileri sürdü. Fakat bu gerekçeler Arno'nun umurunda bile değildi: "Saçmalama!, dedi, Burası bin kişilik müzikhol değil. Altmış kişi zor alıyor. 'Sahne' dediğin de işte şu 50 santim yüksekliğindeki büyücek yemek masası kadar yer. Her sabah iki çiğ yumurta yut! 'Sahne'ye çıkmadan önce de bir duble konyak yuvarladın mı mesele kalmaz." Sonra filanca filanca türkülere çalışmasını tenbih ederek eline de biraz para tutuşturdu ve savdı.

"Black Bird'den, yani Arno'nun lokalinden, ayrılınca ben bu olayı

unuttum gitti. Bir hafta kadar sonra akşam vakti bir iki bira atıp hem de o beğendiğim caz ikilisini (piyano ve kontrbas) dinlemek üzere yine "Black Bird"e uğradığımda Arno laf arası, "Yahu, dedi, Elvan'dan bir daha hiç ses seda çıkmadı. Yarın benim için bir zahmet evine uğra da bak bakalım, durum ne merkezde." Angarya işte. Ama Arno ile huku-kumuz vardır. Üstelik "premiere"e artık sadece birkaç gün kaldığı için ben de meraklanmıştım. Ertesi gün öğleye doğru Elvan'ı ziyarete gittim.

San'atkârimız Köln'ün kuzeyindeki Ehrenfeld Semti'nde, bir çatı katı izbesinde ikaamet ediyordu. Bindiği üzere sanatçıların çatı aralarında sefalet çekmeleri âdetidir. Ehrenfeld, Almanya ölçülerine göre yoksulca bir işçi çevresidir. Evlerinin çoğu Yüzyıl Dönümü yıllarından kalma dörder beşer katlı taş yapılarıdır. Harap değilse bile oldukça bakımsız, kasvetli binalar. Buralarda daha sokak kapısından girer girmez insanın burnuna ekşi bir koku dolar. Ben o gün Elvan'ın oturduğu binaya girdiğim zaman yalnızca burnuma bu koku değil, kulaklarıma da bir şeyler doldu: Önce, ben zemin katındayken, hafif, fakat hemen sinir bozmaya başlayan bir vınlıydı bu. Sonra, beşinci kata doğru merdivenleri tırmanırken belirginleşti. İniltiyle böğürttü arası bir insan (artık öyle diyelim) sesine, iki madeni cismen düzensiz olarak sürtüşmesinden ileri geldiği sanılabilecek bir başka ses karışıyordu. Gayrı kaabil-i tefrik bir akustik muammâ... Savaş sonrası yıllarının ilk naylon çorapları, kadınlar bacak hacak üstüne atarken hisşirdar ve bu hisşirtü benim dehşetli içimi gıcıklandı. Şimdi yine ona benzer bir duygu. Ama bu kez söz konusu olan, Nevin'in alabildiğine uzun ve sarışın, yahut Zerrin Abla'nın belli belirsiz kılı mezbul bacakları değil. Simme hâşâ, dayanılmaz bir şey. Kesin olan, bu sesin, ben Elvan'ın odasına yaklaştıkça arttırdığıydı.

Tıkırdatmama cevap alamayınca kapıyı aralayıp kafamı içeri soktum. Yufka, kirden azgın ve kaymış çarşafı, yer yer patlak yer döşeginde Elvan bağdaş kurmuş oturuyordu. Sazını bağrına yaslamış, iki yana ufaktan sallanarak tezineyi teller üzerinde gezdiriyordu, ama yukarıdan aşağıya vurarak değil, teller boyunca. Zaten tellerden birkaçı da kopmuş öylece sallanıyordu. O inilti ile böğürttü arasındaki ses ise hancıresinin mahsulüydü. Saç! sakalı birbirine karışmış, gözleri kan çana-

ğı gibiydi. Sırtındaki buruşuk gömleğe bir leş. Beni görünce icra-i musiki ve teganniye kesip donuk nazarlarla yüzüme bakmaya başladı. İlk şoku atlattıktan sonra, soğuk sigara dumanı ve ağır alkol kokusundan dumanaltı olmamak için pencereye hamle edip ardına kadar açtım.

— Elvan, bu ne hâl?
— Çalışıyoruz işte, Ağabey...
— Bu ne biçim çalışmak, ulan Hayvan?

— İşte, Arno Ağabey'im dediği kimi çalışıyorum, Ağabey.

Sanki pek sırasıymış gibi lafı ters yerden yürüttüm:

— Bin kere söyledik: "kimi" değil "gibi", "çalışıyorum" değil "çalışıyorum". Ne demiş ki Arno Ağabey'in, Ayyaş Pezevenk?

— Sen de oradaydın ya, Ağabey, 'Sabahları iki duble konyak iç! Sahneye çıkmadan önce de bir çiğ yumurta yuvarladın mıydı mesele kalmaz.', demedi mi?

— Senin o entegrasyon kursunda öğrendiğin Almanca'nın ben...

Gerçekten de döşeyin yanı başında, üçte ikisi boşalmış bir —konyak değil— 'cognac' şişesi duruyordu. Bir de (Şarkışlalı garibin evinde konyak kadehi ne arasın?) iri kıyım su bardağı ki buna çamçak demek belki daha doğru olur. Köşede ise üç başka şişe devrilmiş yatıyordu - boş... Yavaş yavaş anlaşıldı ki bizimki, Arno'yla konuşup avansı cebe indirdikten sonra ilk şişeyi satın alıp eve dönmüş ve ertesi sabahı beklemiş. Köylüler erken uyandıklarından ertesi sabah saat beş buçuk sularında silme doğdurup iki koca bardak konyağı kemal-i afiyetle gövdeye indirmiş. Ondandır olanları ise anlatmaya gerek yok.

— İlk yudumlarda biraz zorlandım, Ağabey, ama sonra kaymak gibi gitti., diyordu.

Kanaatinece bu yöntem gerçekten yararlı olmuş ve şimdi bütün türküleri çok daha iyi çıkarıyormuş. Tabii arada sızdığı için zaman kavramını da kaybetmişti. Şişeler boşaldıkça sürüne sürüne köşedeki büvete gidip yenisini satın alıyormuş. Benim hesabıma göre bu altı gündür böyle devam ediyordu. Arada bütün yediği de bir iki dilim kuru ekmek. İki sokak ötede küçük bir Türk lokantası vardı. Patronu anlayışlı bir adammış ki, 'Hastamız var.', deyince bir derin sepete münasip şekilde bol sirkeli işkembe çorbası, kuru fasulye - pilav, bir şişe ayran ve bir bütün pide yerleştirip üstünü de bir

peşkirle örterek elime teslim etti. Elvan bunları temizledikten sonra mutlu bir uykuya daldı.

Anlamadığım nokta, komşuların bu rezilliğe altı gün altı gece nasıl tahammül ettikleriydi. Merdivenden inerken rastladığım bir hanım, evvela kendilerini bu cehennem azabından kurtardığım için söyleyecek söz bulamazken sonra ilginç şeyler anlattı: Bir kere, alt katlardan birinde oturan ve vardiya usulü çalışan bir adamın elini kana bulamasına ramak kalmış. İri yarı karısı ve iki yetişkin kızı zor zaptetmişler. İkincisi bizim oğlan sanat kariyerini bir süre önce 100. doğum yıldönümünü kutlayan bir pir-i faniye borçluymuş. Tarif edince bu huysuz ve lanet ihtiyarın kim olduğunu bilebilirdim. Çünkü olay gazetelere geçmişti. Bir bölgesel program için, 'işte, yüz yaşımı dolduran bir hemşehrimiz' filan biçiminde bir röportaj yapmak üzere bu adama bir tv ekibi yollanmıştı. Yollanmıştı diyorum ama benim sonradan haberim oldu tabii, yani yollanmış. Ekip şefi de biraz salakça bir kız. Hep bilinen beylik sorudur, "Bu kadar uzun yaşamak için ne yaptınız?", gibilerinden açarlar lafı. Bizim kızcağız da —höyük olduğu için— soruyu biraz biçimsiz formüle etmiş. Öyle ki, "Siz niçin hâlâ hayattasınız?", kabilinden bir anlam çıkacak biçimde. Bunu işiten öfkeli burnunda ihtiyar da ekibi bağrı çağır evinden kovmuş. İlerlemiş yaşına rağmen daha dinç bir adam olduğundan hırsını alamayıp kapıdan çıkmakta olan kızın sırtına da bastonunu fırlatmış. Ben üç gün sonra WDR'in önünde rastladım. Kız hâlâ yengeç gibi yürüyordu. Bu Herr Köhler konu komşuyu da kısıp kavuran biriymiş. Yaşına hürmetten kimse pek ses çıkarmıyormuş. Bizim Elvan Çin işkenesine başlayınca alt katlardaki komşular merdiven sahanlığında divan kurup tedbir düşünmüşler. Vakit daha birinci günün ikinci saatleri. Kimi uyarmaktan, kimi hemen polisi çağırılmaktan yanaymış. Doğrudan kapıyı çalmaya da pek cesaret edemiyorlarmış. Çünkü hem herif Türk hem de içeride kaç kişi olduğunu pek kestiremiyorlar. İşte tam o sırada Herr Köhler çıkıp yukarıdaki "faaliyet"e karşı her türlü tedbiri "şiddetle men" etmiş. Çünkü, efendim, Herr Köhler Birinci Cihan Harbi'nden önceki gençlik yıllarında "Alman Doğu Afrikası" (bugünkü Togo) sömürgesinde ve General von Camphausen kumandasında, zencilerden devşirme "Askari" birliklerinde çavuşluk etmişmiş. Bu birlikler, yamyamlara

medeniyet öğretmek amacıyla, ikide bir ülke içlerine "te'dib seferleri" düzenler, köyleri basar, genç kızların ırzına geçer, erkekleri de öldürürlermiş. Kocaları öldürülen kadınlarsa cesetlerin başında bütün gece ağıtlar yakarlarmış. Gecenin ileri saatlerinde kadavra kokusunu alan çakallar da çöl tarafından yavaş yavaş bu koroya katılırlarmış. Çavuş Köhler çadırı ordugâhtan bu sesleri dinleyince pek keyiflenirmiş. Elvan'ın konser çalışmaları Herr Köhler'e o altın gençlik yıllarını hatırlattığı için ondan yana çıkmış.

— Genç Türk musiki etüdlerine devam etmelidir., diye kestirip atmış.

Yani Şarkışla ufuklarından doğan yeni sanat güneşimiz yadelerde karakolluk olmayışını bir bakıma Alman Kolonyalizmi'ne borçlu.

Ben daha sonraki günler Elvan'ı hep yokladım. Zaten "premiere" dört gün sonraydı.

Fena da olmadı.

Bremen, 28 Aralık 1984

GÜR yayınları 'ndan
3 yeni kitap

SABAHATTİN ALI OLAYININ GERÇEĞİ
Reşit M. Ertüzün
(Yeğeni Sabahattin Ali'yi anlatıyor)

150'LİKLER
İlhami Soysal
YAZ DÜŞÜM YAZ
Zeynep Oral

GÜR YAYINLARI P.K.621
İstanbul - Sirkeci

Bir Kitap: "Uluslararası İletişim"

Hüsamettin Ünsal

Uluslararası İletişim, Yazar: Hıfzı Topuz, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 1984, 244 Sayfa.

uluslararası iletişim

Dr. Hıfzı TOPUZ

Türkiye'de iletişim sorunlarının geniş kitlelere yayılmasına ve bir iletişimsel ya da iletişim bilimcisi kuşağın yetişmesine yıllardır öncülük eden Hıfzı Topuz, "Uluslararası İletişim" adını taşıyan kitabıyla bu çabalarına yeni bir boyut kattı. Uluslararası iletişimle ilgili konuların dünya üzerinde konuşulmaya başlandığı günden buyana gelişmeleri yakından izleyen ve çalışmaların büyük bir kısmına doğrudan katılan Topuz'un kitabı, gazete yazılarında, konferanslarda ve dost söyleşilerinde aktardığı çeşitli bilgileri içeriyor.

Topuz'un yeni kitabı sekiz bölümden ve dört ekten oluşuyor. Kitabın ilk iki bölümünde Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni (YEHİD) konusu ele alınıyor. Birinci bölümde düzendeki eşitsizlikler ve dengesizlikler anlatılarak bu çarpık yapının nedenleri ve göstergeleri ayrıntılı bir biçimde sergileniyor. Burada yer alan bilgilere göre, gelişmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasında iletişim araçları ve kaynakları açısından

çok büyük dengesizlikler var. Gazete, televizyon ve radyo alıcısı ile telefon dağılımı ve uydu kullanımı oranlarındaki dengesizlik çok büyük.

Bunun yanında televizyon programı ya da sinema filmi pazarı konusunda da çok büyük dengesizlikler var. Örneğin 1980 yılında ABD 180-200 bin saat, İngiltere 20-30 bin saat, Brezilya 7 bin saat televizyon programı satarken birçok az gelişmiş ülkede televizyon yayınlarının yüzde elliden fazlası dış yapımla gerçekleştiriliyor. Televizyon program yapımı ve dağıtımındaki bu dengesizlik birçok az gelişmiş ülkede başka toplumların değer ölçüleriyle üretilmiş programların izlendiğini açık olarak ortaya koyuyor.

Topuz, Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni (YEHİD) kavramının Birleşmiş Milletler çerçevesinde sürdürülen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) çabalarına koşut olarak geliştiğini vurguluyor

Kitabın birinci bölümünde "özgür haber dolaşımı" konusunda uluslararası platformda yapılan tartışmalar da özetlendikten sonra dengesizliklerin görünümü şöyle özetleniyor:

"Kuzey-Güney Dengesizliği: Gelişmiş ülkelerle Üçüncü Dünya Ülkeleri arasındaki dengesizlik Güney-Güney Dengesizliği: Yatay iletişim yoluyla Üçüncü Dünya Ülkelerinin kendi aralarında haberleşmemeleri

Kuzey-Kuzey Dengesizliği: Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkeleriyle Batı Avrupa Ülkeleri arasında görülen dengesizlik. Batının haber değerlendirme görüşleri başka, Doğu'nunkiler başka. Aynı gün yayımlanan bir sosyalist ülke gazetesiyle bir Batı Avrupa Gazetesi arasında ortak haber yok gibidir."

Hıfzı Topuz kitabının ikinci bölümünde YEHİD konusunda yapılan çalışmaların tarihçesini veriyor ve son gelişmeleri anlatıyor. YEHİD kavramının UNESCO tarafından ortaya atılmış bir kavram olmadığını, iletişim konusunda yapılan birçok toplantıdaki tartışmalardan sonra bu kavramın ortaya çıktığını belirten Topuz, kavramın ayrıca Birleşmiş Milletler çerçevesinde sürdürülen Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen çabalarına koşut olarak geliştiğini özellikle vurguluyor. 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkmaya başlayan YEHİD çabaları 1970'li yıllarda birçok seminer, sempozyum, konferans ve zirve toplantısı gibi çalışmanın gündeminde yer alıyor. Topuz kitabında bu toplantıların yerini, tarihini de hatırlatarak ele alınan sorunlarla ulaşılan sonuçlardan özetler aktarıyor. YEHİD konusunda uluslararası düzlemde yapılan tartışmaları da özetleyen Topuz, 1984 yılı sonlarında yapılan çalışma ve yayınlara da gönderme yaparak konuyu en son bilgilerle Türk okuruna sunuyor.

Kitabın üçüncü bölümü Haber Ajanslarına ayrılmış. Kitapta Uluslararası büyük haber ajanslarının kısa tarihçeleri, bugünkü örgütsel ve yönetsel yapılarıyla teknolojik kapasiteleri ve üretim güçleri ayrıntılı bir biçimde açıklanıyor. Bu bölümde AFP, AP, UPI, REUTER gibi büyük batılı ajanslarla TASS hakkındaki bilgiler yanında bölgesel ve bağlantısız ajans şabekeleriyle ilgili açıklamalar da yer alıyor. Bu bölümde ayrıca, Bağlantısız Ülkeler Haber Ajansları Pool'u, Inter-Press Servis gibi alternatif haber kaynağı girişimleri ve uygulamaları da değerlendirilerek Ajansların bölgesel birlik ve federasyon biçiminde oluşturdukları örgütlere ilişkin bilgiler sunuluyor. Bu bölümünde başta Anadolu Ajansı olmak üzere birçok ulusal ajans hakkındaki bilgilerle bunların uluslararası iletişimdeki yerleri de sergileniyor.

Uluslararası İletişim adlı kitabın dördüncü bölümü Uluslararası Tele-

vizyon ve Radyo Yayınlarına ayrılmış. Bu bölümde önce televizyon programları dolaşımı konusu inceleniyor. 1973 yılında yapılan ve tek yönlü akışı ortaya çıkaran araştırmanın sonuçları on yıl sonra 1983 yılında aynı konuda yapılan araştırmanın sonuçlarıyla kıyaslanıyor. Sürmekte olan televizyon program akışındaki dengesizliğin bütün çarpıcılığıyla ortaya konduğu bölümde ayrıca uluslararası program değişiminin örgütsel yapısı (Eurovision, Intervision ve öteki örgütlenmeler) konusunda da bilgi aktarılıyor. Bu bölümde ayrıca yabancı ülkelere yönelik radyo yayınları konusunda çok değerli bilgiler var.

Kitabın beşinci bölümünde *Uzaysal İletişim* konusu inceleniyor. Bu gün gelişmiş ya da az gelişmiş tüm ülkeleri çok yakından ilgilendiren iletişim uydularının geçmişi, geleceği ve kullanım biçimleri hakkında bilgilerin yer aldığı kitapta, iletişim uydularının çeşitli sakıncalarına karşı önlemler konusunda yapılan çalışmalar da özetleniyor.

Altıncı bölümde *Sınırlararası Veri Dolaşımı ve Uluslararası Belge Dolaşımı* konuları inceleniyor. Bu bölümde sınırlararası veri dolaşımının boyutu ve bu konuda uluslararası düzlemde yapılan çeşitli tartışmalar özetleniyor. Uluslararası Belge Dolaşımı sistemiyle ilgili olarak da özellikle İletişim alanındaki belgelerin toplandığı, depolandığı, fişlendiği ve dağıtıldığı COMNET (Communication Network) örgütü hakkında bilgiler açıklanıyor. Comnet'in birçok güçlüklerle karşı karşıya olduğunu ve sergilendiğini sayısal veriler kullanarak açıklıyor. Türkiye'de basının dış haberlere yeterince yer vermediğini saptayan Topuz, "Bunun sorumluları ne yazı iş-

Uluslararası İletişim kitabının yedinci bölümü *Gazetecilerin Güvenlikleri* başlığını taşıyor. Günümüzde UNESCO üzerinde yapılan tartışmalarda da önemli yeri olan gazetecilerin korunmasıyla ilgili olarak uluslararası düzlemde yer alan çalışmaları aktaran Topuz bu konuda birçok çevrenin yanlış değerlendirmeler yaptığını belirterek şöyle diyor:

Topuz'un uluslararası iletişim dünyasındaki saygın kişiliği ve kitabın kendisini büyük bir alçakgönüllülikle dışlayarak anlattığı birçok gelişmeye doğrudan katkınının bilinmesi, kitabın önemini daha da artırmaktadır.

"Gazetecilerin korunması demek, gazetecilerin peşine polis takıp gazetecileri korumak değildir elbette. Gazetecileri korumak, gazetecileri teröristlerden, siyasal baskı gruplarının saldırılarından, bazı ülkelerde devletin ve polisin baskısından korumak demektir."

Kitabın son bölümünde *Türkiye'de Uluslararası İletişim* konusunu inceleyen yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra basın ve yayın organlarında dış dünyanın nasıl algılandığını ve sergilendiğini sayısal veriler kullanarak açıklıyor.

Türkiye'de basının dış haberlere yeterince yer vermediğini saptayan Topuz, "Bunun sorumluları ne yazı iş-

leri müdürleridir, ne dış politika yazarları ne de servis şefleridir. Bu bir iletişim politikası sorunudur" diyor.

Hıfzı Topuz kitabının son bölümünde ise dört ek veriyor. Bunlar sırasıyla şu konuları kapsıyor:

- Uluslararası ve Bölgesel İletişim ve Gazetecilik Örgütleriyle Enstitüler
- İletişimin Gelişmesi İçin Uluslararası Program (IGUP)
- UNESCO İletişim Araçları Temel İlkeler Bildirgesi
- Dünyadaki başlıca haber ajanslarının listesi

Uluslararası İletişim gerek incelediği konular ve gerekse aktardığı bilgiler açısından ülkemizde çok az kişinin ilgilendiği konuya geniş bir pencere açıyor. Dünya'da yalnız yaşamadığımız ve gelişen iletişim teknolojilerinden yararlanarak daha çok iletişim kurmak zorunda bulunuyoruz gerçeğinden hareketle bu kitapta yer alan bilgileri çok iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Bu bilgiler Türkiye'de bugün sayısı altıya ulaşan iletişim okullarında temel kaynak olarak değerlendirilebileceği gibi, iletişim alanında çalışan ve ulusal açıdan politika üreten ve uygulayanlar için de önemli bir kaynak.

Hıfzı Topuz'un uluslararası iletişim dünyasındaki saygın kişiliği ve kitabında kendisini büyük bir alçakgönüllülikle dışlayarak anlattığı birçok gelişmeye doğrudan katkısının bilinmesi, kitabın önemini daha da artırmaktadır. Kendisinin Türkiye'de bulunmadığı bir sırada basıldığı için gözden kaçan bazı dizgi yanlışlarına karşın kitap Türkiye'de iletişim alanında çalışan ve eğitim görenlere güzel bir armağandır. *Anadolu Üniversitesi* de bu kitabı yayımlayarak iletişim alanındaki çabalarına yeni ve önemli bir katkı sağlamıştır.

Marcel Proust ve yaratıcılık

Güner Öztuna

Bu kısa yazıda, Proust'un sanatta yaratıcılıkla ilgili olarak değindiği, ama genellikle dikkati çekmemiş konular ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır. Bir yazar, yaratıcı bir kişi, Proust'u okuyarak çok şey öğrenebilir. Bu nedenle, onun sorunla ilgili görüşlerini özetlerken, bunların ülkemizdeki sanat yaratıcılığı konusunda verimli olabileceğini düşünmek mümkündür.

Kişinin, proust'un yazmış olabileceği ille de bir inceleme yazısı veya eleştiri aramasına gerek yoktur; öğrenilmesi gereken ipuçları ve derinlik; yaratma ve nedenleri, etkileri, etkileri ve önemi üzerine, yarı sembolik yarı açık olarak yaratıcı yapıtlarında söylediklerindedir. Özellikle *Kuşunun Yolu* (Swan's Way) ve *Geçmişin Tekrar Yaşanması* (The Past Recaptured) adlı yapıtlarında, sanatta yaratıcılık ipuçları zaman, yetenek, gerçek, derin sanat kavramlarıyla ilgili olarak verdiği aşamalar üzerine yorumları izlenebilir ve örnek alınacak sezinlemeler elde edilebilir.

Proust'un yaratıcılıkla ilgili yorumları, çoğu kez "zaman" kavramıyla bağlantılıdır. Yazıları, hem şimdiki hem de geçmiş zamanı içerir. Bu durum, Proust'un hem geçmiş hem de şimdiye bağlı fikirlere beraberce önem vermesinden ileri gelmektedir. Geçmişin devamlı etkisindedir ve okuyucuya, geçmişin kaçınılmazlığını sık sık hatırlatır. Yaratırken geçmişini hatırlamak ve yeniden kazanmak gerektiğini, yeniden kazanılmadığı takdirde, zamanın bir düşman niteliğine bürüneceğini belirtir. Kişiyi geçmişini unutmaya yöneltir. Kişilerin geçmişin anılarıyla dolu olduğu, anıların kişileri biçimlendirdiği, kişilerin anılarını beraberlerinde taşıdıkları, anıların uyur görünseler de her an uyanmaya hazır oldukları açısından sözler eder.

Proust, çoğu kez iki zamanda da yaşar. Şimdiyi yorumlamak

için, geçmişten faydalanır. Yalnız, bu noktada çok özen göstermek gerekeceği konusunda da kişiyi uarmaktan geri kalmaz. "...Toplum ve hattâ yaşamı sıkıcı bulmamın nedeni, onları geçmişin yanlış etkileriyle değerlendirmemdir."

Geçmişin Tekrar Yaşanması'nda, düşünür ve gözlemci Proust'u, gün boyu Tansonville'de yatak odasının penceresinden dışarıya bakar, gözler buluruz. Bu sürede, kendi yorumuyla "doludur" veya "gebedir" yaratmak için. Gözlerinin önünde, boşluk ve zamandan oluşan, pencereyle çevrelenmiş bir uzaklık vardır. Yazar, geçmişte kalmış olmalarına rağmen, sesleri neredeyse işitebileceğimiz, onları kazanabileceğimiz konu üzerinde de kafa yorar. Zamanlar içine sığmayan iç dünyasını yansıtmaya yönelir: "Birkaç dakika içinde, üç değişik zamanduydum ve bana verecekleri dersleri anlamaya, almaya çalıştım." (S. 194) Proust, durumları değerlendirmede, değişik zaman kavramları üzerinde dururken, genellikle zaman kavramının kişileri için belirgin olmadığı, ama bununla birlikte, herkesin zaman içinde devamlı büyüyen bir yer tuttuğu konusunda yorumlar yapar. Aslında, diğer kişilerden bir adım ileride olduğunun da farkındadır. Üstü kapalı, sembolik sözler söyler, kişileri, bir bilimcinin böcekleri inceleyişi gibi inceler. Yorumlarının çoğu, geçmiş ve yoğun düşünceyle olgunlaşmış, üzerinde çok çalışmış ve karmaşıktır. Geçmişte ve şimdiki zamanda dünya ve varoluş kavramlarının anlaşılması, Proust'ta bir sabır işidir.

Proust, yaratıcılıkta kendi yeteneğine yer yer kuşkuyla bakacak kadar da alçakgönüllüdür; yeteneği konusundaki iç çatışma ve kuşkularını yapıtlarında izlenir. *Günümüzün Genç Yazarlarına Karşı* (Against the Young Writers of the Day) başlıklı eleştiri yazısında, genç yazarı eleştirirken yukarıdaki tutumunu uygula-

lar: "Kaç yıldır süregelen bir durum, 'söyleyecek bir şeyim yok' diyen tek bir yazar bile çıkmadı... Bizim genç kuşağımız kadar yalancı bir kuşak olmamıştır... Duygu dünyasının verdiklerini düşünemeyen, çalışmayan, hiç bir şey okumayan..."

Proust, yaratıcı kişiye çok çalışmasını öğütlerken, aynı düşünce üzerinde giderek, kendi çalışma yöntemlerinden bir örnek verir. Gerçek bir yazarın, sadece gerçek bir yazar olmaya özenenden farklı olduğu düşüncesini savunur. Kişi, gerçek amacının yaratmak olduğunu bilmelidir. Bu amaca yönelik olmayan herşey, kişinin yaşam amacından önem taşımaz. Bu amacını sürdürmede yaratıcı kişi, yanlış anlaşılacak, kaba ve hattâ acımasız sayılmaya aldırılmama cesaretine sahip olmalıdır. "İnsanların, çalışma saatlerinde evimde beni ziyarete gelmesine bile izin vermem.. Çalışmalarım, onlara kibarlık veya incelik göstermemden önce geldiği için..." (S. 330) Yıllar yılı akşamlarını, böyle derin düşünmenin mümkün olmadığı toplum ilişkilerinin meyve vermeyecek zevkleri için harcamanın, kendisine fayda getirmeyeceğini anlatır. Öte yandan, dinlenme ve arkadaşlık gerektiği anlarda, yukarıdaki işi yapabileceğini de gizlemez. Bu gerekli anlarda ve bazı denemeler ve tecrübelerden sonra, kişi, kendisini toplum ilişkilerden koparmanın umduğu yapıtları yaratmasına yardım etmediği kanısına varırsa, başkalarıyla birlikte olan yaşama dönebileceği fikrini yansıtır. Bu kararı uygulamakla belki de anılarının derinliklerine dönebileceğini düşünerek, örneğin, Guarmante'ların davetini kabul edecektir. Oraya giderken bile, "unutulalı yıllar olmuş yollar" (S. 181), ona yazmasına yardımcı olacak geçmişini hatırlatıverecektir.

Proust, belki de kendi kendisine aksini kanıtlamak için, yeteneği konusunda kuşkularına devam eder. Bir noktada, çaresiz bir biçimde hiç bir şeyde iyi olmadığına ve en önemlisi, artık yaratıcılıktan zevk almadığına karar verir. Yaratıcılıkta zevk bulamamak, Proust ve onun gibi, başlıca zevklerini yaratıcılığa hasretmiş kişilerin sonu olabilir. Proust, kendi yeteneğinden kuşku duyarken, aynı zamanda, yaratıcılığın, kendi düşündüğünden belki de gerçeğe daha az gebe olduğu noktasına gelir; yine de, kuşkularına ve çabalarına, bütün bu kuşkularдан kurtulmak için ve düşün dünyasının derinliklerine daha çok girebilmek amacıyla devam eder. Belki de böyle davranmasıydı, kişinin yaratıcılık zevkleriyle dolduğu, entellektüel do-

YENİ ŞAFAK KİTÂBEVİ ve DAĞITIM

KÜLTÜR HİZMETİ • Yardımcı Ders Kitapları
Kitapta %20 İndirim • Ders kitapları
• Bilimsel - Sanatsal yayınlar
Dergilerde %10 indirim • Süreli yayınlar
%25 İndirimli Bölüm SÜREKLİ İNDİRİM

Adres: Muvakıthane Cad.
No : 30 - Kat: 2
Kadıköy/İstanbul

Bengi

REKLAM AJANSI İnkilap Sok. 31/B
☎ : 18 71 21 Kızılay - ANKARA

GAZETE-RADYO-TELEVİZYON

Reklamlarımızla günün 24 Saatine
Haftanın 7 gününe sahibiz.

BİZİMLE KAZANINIZ

yumlar arama alışkanlığı edindiği, gözlemci, okuyan ve verimli bir düşünür olduğu yere ulaşamayacaktı.

Proust, gerçek sanatın pek çok ünlem işaretine ve çığırkanlığa gereksinmesi olmadığını, sessizce yaratıldığını ve bu tutumun, sanatın çeşitli dallarındaki kişiler için bir ilke olması sonucuna varır. Bu fikre ek olarak ve Proust'tan doğal olarak bekleyebileceğimiz gibi, ağız fazla laf yapanları ve yarım zekâlıları da tutmaz: "...Yarım zekâlılar (kıt zekâlılar, kuş beyinliler), kişiliklerini, hareketli olmakla tamamlamak gereksinmesindedirler; bu nedenle, üstün akıllılardan daha hareketlidirler." (S. 223) Proust, genel olarak zeki ve üstün akıllı olmayı, düşün dünyası ve yaratıcılık için gerekli görür. "Gerçek kitaplar, gün ışığının ve ufak konuşmaların, laflamaların ürünü değil, karanlık ve sessizliğin ürünü olmalıdır." (S. 227)

Proust, doğa ve insanların, yaratıcı kişiye ancak birlikte ilham kaynağı olabileceğini belirtir. İçinde insan düşüncesi olmadan, doğayı düşünmenin, yaratıcılığa yaramayacağı; doğanın ancak, toplum içinde yaşadığımız farkında olduğumuz sürece iyi ve ilham verici olduğu; dünyada insanların var olduğunu bir kenara atarak, sadece doğayı sevmeye kalkmanın ölü bir yöntem olduğu; insanlar ve varoluş düşüncesinin, doğa düşüncesine, yaratıcı bir güç kazandırdığı; ancak insan düşüncesiyle birlikte doğal güzellikler düşüncesinin sanat yapısını simgelediği yorumlarına varır. Yaratıcı, kafasında insanın varoluşu düşüncesiyle doğayı yorumlayacak ve yeniden yaratacaktır. Kişi yaratıcı olunca, doğayı, sadece varoluşta gördüklerinin tipik bir yansımadan daha öteye varan bir biçimde yorumlanacaktır.

Proust, sanat ve gerçek üzerine tartışmalarını sürdürürken, gerçek sanatın büyüklüğünün, gözümüzün önünde olup ve fakat şimdiye dek uzak kaldığımız gerçeği yeniden keşfedip, yeniden kavramakta, kazanmakta olduğu fikrini vurgular; kişilerin, yaşamlarının bir parçası olan gerçeği bilemeden, algılayamadan göçüp gitmeleri tehlikesinin büyüklüğüne işaret eder. Bu kişilerin geçmişleri, aklın geliştiremediği, kâğıt üzerine basmadığı sayısız fotoğraf negatifleriyle doludur. "Yazarın görevi ve yükümlülüğü, bir çevirmeninkilere benzer." (S. 219) Yazarın uyguladıklarından biri, izlenimlerini çevirmektir. Proust, izlenimlerinin çoğunu acı çekme ve ötekileri de "çok olağan zevkler"de bulduğunu farkederek. Sanat yapıtlarının, kişinin

geçmişini yeniden yaşaması, kazanması, bulması için yegâne araçlar olduğu kanısına varır.

Toparlamak gerekirse, Proust, yaratıcı yapıtları için tüm materyalin geçmiş yaşamından başka bir şey olmadığını ve bu materyalin mutlu olduğu anlarda, başıboş dolaştığı zamanlarda, tutkuda ve kederde elde edildiğini anlar ve açıklar. Algılarını, sonunda neye yarayacaklarını düşünmeden biriktirdiğinin, yığıldığının bilincindedir. Yapıtlarında kullandığı bütün bu materyalin, tomurcukların çıkmasına yolaçan tohumu veya çekirdeğe benzetir; kitabını da, tıpkı bir elbisenin dikilişi sürecinde olduğu gibi oluşturacağı örneğini ileri sürer. Bir başka yorum ve karşılaştırmada Proust, kitabının bir ayna gibi yansıtma görevi yapacağı ve okuyucuların, Proust okurları değil ve fakat kendilerini okuyan kişiler olacağı düşüncesini savunur. Burada Proust'un, her okur, kafasında ne varsa onu okur, yani kafası ne kadarsa, ne yorum yapıp anlayabilecekse, onu okur yönündeki sözlerini hatırlamak gerekir.

Proust bir süre, kendisini tedirgin edegelmiş teoriler ve kurallar üzerinde beynini zorlar; sonra, kendi teorilerini uygulama seviyesine geldiğinde, bunlar üzerinde kendisini siktirya sokmasına gerek kalmayaca-

ğı kanısına varır ve iknâ olur. Yaratıcı kişinin, belki de ancak Proust'un kendisini içinde bulduğu bu aşamaya geldiğini hissedince, yaratma işine koyulması gerektiği düşüncesindedir. Proust'un bütün bu yeteneklerini onda keşfettikten sonra denilebilir ki, o, hiç kuşkusuz yaratıcı kişinin nasıl birisi olması sorusuna yanıt verir. "Sanat ve sanatın kişi ve çevresindeki dünya arasındaki engelleri kırmasıyla, mesajlarını diğerine iletme ve sınırsız zaman için yorumlarını kaydeden sanatçıların yoluyla insan, rahatsız edecek kadar zengin ve canlı bir varoluş ve sonsuzluğa uzanma mutluluğuna, kıvancına varır."³ Her şeyin ötesinde Proust, kendi sonsuzluğunu kurma özlemiyle yaşadığından, bütün özelliklerine rağmen, bir sanatçı olduğundan yine kuşku duymuştur; ama bugün, onun, yaşamasının nedeni olan amacına ulaştığı konusunda hemfikiriz.

- 1) Marcel Proust: The Past Recaptured. New York, The Modern Library, 1959. S. 197. (Bundan sonra bu kitapta yapılan bütün alıntılar, sayfa numarasıyla birlikte verilecektir.)
- 2) Marcel Proust: On Art and Literature, trans Sylvia Townsend Warner. New York, Meridian Books, Inc., 1958. S. 279.
- 3) Margaret Mein: Proust' Challenge to Time. Manchester University Press. S. 115.

Alfabetik sıralama içinde
Bir milyon kelime
On bin madde
İki bin fotoğraf,
çizim ve nokta yazımı

BÖLÜM YÖNETMENLERİ:

Çoksesli müzik: ÖMER ERGİNSOY/ Türk Sanat müziği: FERİT SİDAL/ Türk halk müziği: SERBÜLENT YASUN/ Müzikoloji ve halkbilim: MANSUR KAYMAK/ Bale: EFZA TOPÇU/ Çağdaş müzik: ERTUĞRUL OĞUZ FIRAT/ Müzik eğitimi ve okul müziği: HİKMET EKİM/ Caz müziği: Dr. SARGUT ŞÖLÇÜN/ Türk askeri müziği: Bando Alb. RECEP KINAY/ Pop müzik araştırmacı: Dr. ERTUĞRUL ÖZKÖK/ Arabesk araştırmacı: ÖNDER ŞENYAPILI

Müzik kuruluşlarının, müzisyenlerin, müzik öğretmenleri ve öğrencilerinin, müziğe ilgi duyan herkesin beklemediği, ciddi, özenli, geniş çalışma

MÜZİK ANSİKLOPEDİSİ'ni ciltli olarak almak isteyen okurlar, fiyat artışlarında etkilenmeyecektir: 16.000 lira gönderen okurlara her ay iki fasikül ambalajlı olarak posta ile gönderilecek, ayrıca dört elit kapağı ücretsiz yollanacaktır. 4.500 lira gönderen okurlara, tamamlanan on fasikül, ambalaj içinde özenle ciltlenmiş olarak yollanacaktır. Satıcılarda bulamadığımız sayılar için mektup içinde 400 liralık posta veya damga pulu yollayınız.

Fasikülleri kitapçımızdan, bayinizden isteyiniz.

Genel dağıtım ve isteme adresi:
İlkadım Sak. 21/5 G. Osmanpaşa ANKARA Tel: 26 87 67

MÜZİK
ANSİKLOPEDİSİ

Savaşa ve
ırkçılığa karşı
barışın sesi!

Bilim ve Sanat
aydınlığında
çağımızın
sorunları

Haluk Gerger NÜKLEER TEHLİKE Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş

"...İnsanlığın nükleer savaş tehlikesi karşısında gerçek güvencesi, bu sorunu anlamış ve savaşa karşı çıkan geniş halk yığınlarıdır. ...Hiçbir siyasal amaç, ideolojik yarar, ya da ulusal çıkar nükleer silahların kullanılmasını haklı gösteremez. ...Bu kitap, nükleer silahlara karşı tüm dünyada verilen savaşıma, Türkiye'de,

küçük de olsa bir katkıda bulunabilmek amacıyla yazılmıştır." (Yapıtın Önsöz'ünden)
(İkinci baskı, 400 TL)

Güney Gönenc HEP ARANIZDA OLACAĞIM

Frederic Joliot-Curie'nin Yaşamöyküsü

"F. Joliot-Curie yüzyılımızın en büyük fizikçilerinden biridir; nötron ve pozitronun bulunmasında önemli katkıları olmuş, yapay radyoaktifliği ve zincirleme tepkileşimi bularak, eşi Irene'le birlikte, adını bilim tarihinin altın sayfalarına yazmıştır. ... Yaşamında çok önemli yer tutan bir etkinlik de onun barış savaşıdır.

Dünya barış hareketinin kuruluşuna öncülük etmiş, dokuz yıl Dünya Barış Konseyinin genel başkanlığını yürütmüştür." (Yapıtın Önsöz'ünden) (500 TL)

Alâddin Şenel

IRK ve İRKÇİLİK DÜŞÜNCESİ

"... Günümüzde de 'ırkçılık dünyada avını sürdürmektedir'. Öte yandan kendileri bir zamanlar ırkçılığın kurbanı olmuş bazı halkların bugün avcı rolünü üstlenebilmeleri sorunun önemini ve güncelliğini göstermektedir. İrkçılığın yanıt verilmeye değmeyecek kadar ilkel, bilim dışı, güçsüz bir öğreti olduğunu düşünenlere de verilecek yanıtlar var."

(Yapıtın Gereğe'sinden)

(450 TL)

Edebiyatçının,
sanatçının,
sanatsever okurun
başucu kitapları

Kitaplığınızda
Bilim ve Sanat
aydınlığı,
edebiyat tadı!..

G.N. Pospelov EDEBİYAT BİLİMİ

Çeviren: Yılmaz Onay

Okuyucunun edebiyat alanındaki bilimsel düşüncesine, ulusal ve dünya kültürüne yönelik arayışlarına, bakış açısı zenginliği kazanmasına, klavuzluk gereksinmesine doyurucu yanıt getiren Edebiyat Bilimi ikinci cildin de yayınlanmasıyla bütünlendi. "... bu

yapıt sayesinde, okuyucu, diyalektik maddeci dünya anlayışının ve yönteminin, sanat ve edebiyatla ilgili sorunlara derli toplu bir bakış elde edebilme olanağı bulacaktır. Kısaca, Pospelov'un bu yapıtı, genel olarak sanat, özel olarak da edebiyatla ilgili kuramsal ve yöntemsel sorunların tartışılmasında da, ilk elde baş vurulacak temel bir yapıt niteliğindedir".

(Hüsnü Aksoy, "Edebiyat Bilimi" üstüne, Varlık Dergisi, Ocak 1985)

(İki cilt birlikte 1500 TL, Yalnız ikinci cilt 900 TL)

EDEBİYAT BARIŞ ve ÖZGÜRLÜK

Düzenleyen: Aziz Çalışlar

"... 20. yüzyıla kadar dünya edebiyat sürecine ağırlığını koymuş bulunan Avrupa-merkezci edebiyat anlayışı, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki toplumsal ve ulusal kurtuluş savaşlarıyla yıkıntıya uğramıştır. "... Üçüncü Dünya Ülkeleri, gerçek bir insancıl ve yaşamsal edebiyat yaratımını yitirmiş bulunan Ba-

ti karşısında, gerçekten insancıl ve yaşamsal bir edebiyat dikerek öcünü aldığı kadar, dünya edebiyat sürecine de artık kesinlikle ağırlığını koymuş bulunmaktadır. Çağımızda edebiyatın çelişkin süreçleri ve 'sanatın diyalektiği' budur işte" (Yapıtta yer alan "Edebiyatın Çelişki Süreçleri"-Aziz Çalışlar, başlıklı yazıdan). Edebiyat Barış ve Özgürlük içinde Aziz Nesin, Aziz Çalışlar, Yusuf El Sebai, Alex La Guma, Mihail Şolohov'un yazılarını ve 1969'dan 1983'e Asya-Afrika Yazarlar Birliğinin ödülleri ("Lotus") alan 26 ülkeden 42 şair ve yazarın yapıtlarından yapılmış bir seçkiyi bulacaksınız.(650 TL)

